

ארבעה מאמרים

(א) ירא הקהל וישפוט. מאת אלכסנדר צעדערבוים;
(ב) חדשים גם ישנים. מאת ד"ר אברהם אליהו הרכבי;
(ג) יסודי החינוך המוסרי. מאת ד"ר יוסף שמילג; (ד) תולדות
ר' יהושע בן לוי. מאת יצחק רחליון.

מנה בן פרס

מנחה לחותמו "המליץ" במשך חצי שנת 1893.

АРБАА МААМАРИМЪ

т. е.

Четыре статьи.

Дозволено цензурою С.-Петербургъ, 29 Мая 1893 года.

Типографія Берманъ и Рабиновичъ, Измайл. пр., д. № 7.

KAUFMANN

DÁVID

KÖNYVTÁRA

C. 1094

ירא הקהל וישפוט.

לכבוד גבר רב פעלים, בלבו ובנפשו ובכל מאודו כו'

בארצן האַראַץ די גינצבורג,

ראש הועד המרכזי ליציאת ישראל מרוסיא לארגונטינא.

זה שלש ושלושים שנה מאז החלותי להוציא את „המליץ“, שמתי לי לחוק לשמור חובתי לעמי, להגיד לקוראי כל דבר נפל בישראל, אם לשבט, אם לחסד ולהעיר על כל המגרעות בתכונת הכלל והקהלות וכל השלימים ברוח הקהל לרע לו, בלי משוא פנים למי שיהיה: רב וקדוש, בוטה בעשרו ותקיף בעוותו, ולהציע עצות במה לתקון כל מעֶט. מובת הכלל וכבוד היהדות היו תמיד גם דגלי ולמענם נשאתי וסבלתי כל יד עמל ויגון, ולא נפל לבי אם קנאים פגעו בו ויתנכלו להפילני למשואות, כתבו עלי פלסטר וירדפוני בלי חשך, כי רוחי הֶעֱשׂוּי לבלתי חת אמצני, ובידעי כי באמונה אני עושה, עכ"פ לפי שקול דעתי ורחשי לבבי, לא התאוננתי על רוע גורלי. בכחי זה אקח לי היום הורמנא ורשותא לבוא לפני אדוני הבארצן במכתבי זה לקיים מה שנאמר: „והייתם נקיים מד' ומישראל“.

מצב אחינו אשר החל להתמוטט לקץ השבעים למאה זו הניעני לשית לב אל מקור הרעה ולבקש תרופה לה; אז נוכחתי לדעת, כי אחינו החרוצים כנגמלים, רצוא ושוב ילכון כל היום בשוקים וברחובות מן הבקר עד הערב וקריות חוצות תשוואות מלאות מהם ומהמונם—כמעט כלם עוסקים בפרקמטיא ובכלל הסעיפים התלויים בה, ובזאת ינקרו עיני צוררינו, בעת אשר באמת רובם רוח ירדופו ועל פת לחם יפשעו, ויתנו תואנה בפי מגדינו לתת אשם את תכונת אום ישראל ורוח היהדות בעד שגגות יחודים בעם. וכל זאת יען אין בקרבנו מפלגת עובדי אדמה, כמו בכל אומה ולשון, מוציאים לחם מן הארץ. וכאשר הקנאה והשנאה החלו לבצבץ יותר ויותר במה"ע המניעים דעת הקהל הרוסי, באמרם יום יום, כי היהודים ינצלו את הנוצרים וימוצו לשדם, וכי כלם עשירים, כלם חיים בהרנחה ותענוגים, ורק משלהם עשו כל החיל הזה. „אי לזאת יצאתי או במאמר ארוך (בסוף שנת 1878 מגליון 21 עד 23) „עובד אדמתו ישבע לחם“, ואויכח כל היתרונות הנשקפות לרבים מאחינו בשבתם לבטח על אדמתם ולא יוסיפו לדאבה עוד, ואציע לכונן מושבות לאחינו בארצנו. המאמר הזה עשה רושם גדול בלב בני בריתנו ומכל כנפות ארצנו באו אלינו מאמרים וגם מכתבים, אלה במועצותיהם ואלה בתרומותיהם, ורבים בקשו לעזוב המית עיר ללון בכפרים

ולחיות חיי אכרים, לאכול לחם בויעת אפיהם. ובדעתי כי ראשית דבר להתודע איך תביט הממשלה על ההצעה הזאת ואם תאבה גם מצדה לעזור לנו ולהקל להוציא המחשבה הטובה לפעולת אדם, פניתי אל הבא או לשאת משרת שר הפנים, ה' מקוב. לראשונה לא האמין כי יאבו וגם יוכלו היהודים להתהפך מעירונים לפפרים, ויביא ראייה מהקולוניות בארץ רוסיא החדשה, אשר הגדילה הממשלה לעשות עם הקולוניסטים, בחלקה להם אדמה למכביר ותבן להם בתים ורפתים, ותתן להם בהמות ביתיות לעבודה ולחלוב וכל הכלים הדרושים, ונוסף על כל אלה חננה אותם בהנחות טובות לזמן ארוך, ובכל זאת רק מעטים נשארו על אדמתם ויהרם התפורו בערים מסביב ורק שם קולוניסטים נקרא עליהם להנצל מעבודת הצבא ומשלוטי מס לגלגלת.

אולם אנכי השיבותיו אמרים, כי ההנחות שעשתה להם הממשלה בחסדה, בתקוהה כי באלה תמשוך לב רבים לעבודת השדה, היו למכשול לנחפזים ולרועץ להכלל. ההנחות האלה העירו בלב הנאנחים והנאנקים תחת עקת גובי המס מאנשי בריתם, אשר שלמו בהם ובנפשות בניהם עד בלתי שאת וקיימו וקבלו עליהם באמת ובחמים להרחיק נדוד ולהשליך מעל ראשם דאגת פרנסה בכבודות ובצמצום, להיות מאשרים במעוניהם ובעבודת ידיהם. אך רבים לא נסו את כחם, אם יכשרו לעבודה זו המפרכת כל גופו של אדם שלא הורגל בה מנעוריו וגם שנוי האקלים הרבה לשחת בהם. מלבד זאת בקשה או הממשלה כי העירונים האלה שאינם בקיאים בראשי פרקים מהלכות האגרונומיא, יבנו נשמות, בהאשכנזים והצרפתים ואחרים אשר באו מלומדי דבר. היא חלקה להם אדמה שוממה, בלי יערים ובלי בארות ולא ידעו ולא הבינו איך לקרבה אל המלאכה. עוד גם זאת, היא הרכיבה אלופים לראשם, פקידים ומשגיחים אשר בקשו חשבונות להם. ובראות הקולוניסטים כי יכבד עליהם להעשות שם אכרים וכבר אָפס פת בסלם והעוללים ישאלו ללחם וזין, — אמרו ללכת אל אשר ישאמו רוחם, לבקש עבודה לחיות נפש ביתם. והפקידים קְשָלְמו להם ויתנום ללכת. לא בן עתה, אם יצלה בידנו ליסד חברה לכונן קולוניות, לא נבקש מממשלתנו שום הנחה ונעשה לחוק: א) החברה תקנה אדמה ותבנה בתים וחצרות, בתי תפלה ובתי ספר וכל הדרוש לעדה בישראל ולעבודת השדה; ב) כל החפץ להיות קולוניסט עליו להביא לקופת החברה לא פחות מ **א ת י ס ר** ר"כ, לבטחון כי יהי אחוז וקשור בהקולוניא, כי אם יעובה או יתרשל בעבודתו יגורש משם וכספו לא יושב לו. ע"כ יחשוב דרכו מראש, אם יאבה וגם יוכל להשתכר כלה לעבודת השדה; ג) לקבל קולוניסטים רק אנשים בריאים ושלמים וחזקים, לא פחות מכני י"ח ולא יותר מכני כ"ה שנים, וביותר ילידי ערים קטנות וכפרים, הקרובים יותר לחיי האכרים והגברים ונשיהם ואינם מהאמונים עלי תולע, וגם הנשים תהיינה בריאות ולא מפונקות להיות לעור לבעליהן בבית ובשדה; ד) החברה לא תהי חברת של צדקה, וכל אשר תוציא על הקולוניות בחשבון ובהשגחה מעולה, יקבלו עליהם הקולוניסטים לשלם. שלש שנים הראשונות יהיו חפשים מתשלומים, ומני אז עד קצב מספר שנים ישלמו לשעורים שנה שנה, עם רבית מעטה מאד, עד תום כל החוב, ואז תשאר האדמה והכנינים וכל הכבודה להם לאחוזת עולם. ומהכסף אשר ישיבו הקולוניסטים תכונן החברה

קולוניות חדשות. כן חשבתי לטוב לבלי הכין הקולוניות במקומות רחוקים ממקומות המרובות באוכלוסין יהודים, המוכשרים והנכונים להיות קולוניסטים, לבלי ידאגו פן לא יוכלו הם או נשיהם וילדיהם לשאת שני האקלים, וכן לא יכבד עליהם להפרד משאריהם ומיודעיהם, ממקום מולדתם ומקברות הוריהם וכל היקר לנפשם, וגם יצר להם למכור בעד נקלה כל כלי ביתם בלא מחיר ולקנות חדשים בערים הקרובות להקולוניות ולהקיר במחירם. הוא הדבר אשר הניעני לבוא לפני נושא משרת שר הפנים ה' מקוב לשאול את פיו: (א) אם יש תקוה כי תתעשת הממשלה לתת לנו הרשיון ליסד חברה "ישוב יהודי רוסיא ברוסיא" ולקרוא נדבות מבני בריתנו בכל מקום שהם; (ב) אם תאות הממשלה למכור לנו אדמה בתחום מושב היהודים בקרבת הערים אשר משם יצאו אחינו ללמד ידיהם לעבודת האדמה. שר הפנים מאקוב שמע בשום לב הצעתי ותישר בעיניו מאד ויאמר כי בנוגע להרשיון לא יוכל הוא בעצמו לתת רשיון לאסוף כסף בכל מקומות הממלכה, רק בהסכמת הקיסר, אך הוא ערב בדבר כי מצד הקיסר לא יהיה שום מעצור. אולם לא יוכל לבוא לפניו בלתי אם יהי בידו סדר תקנות החברה ואז ישתדל ויבקש אשרתא דמלכא. ובדבר האדמה עלי לפנות לשר נכסי המלכות והוא מצדו יתן הסכמתו. הלכתי לשר הנכסים וואלוויוב, וגם הוא קבל הצעתי בסבר פנים יפות ויבטיחני למכור להחברה אדמה לפרוע לשעורין במשך מספר שנים. וכאשר אנכי אין לי ידיעה מכל התנאים העקריים לבנין קולוניות וכלכלתן, פניתי אל מודעי מכבר (המנוח כעת) הפרו־פיסור יאנסאן, ואף אם הוא לא הקדיש עצמו לחכמה זו בפרטית, ככל זאת בהיותו מן המלומדים הכוללים נתן לי כללים ראשיים להחזיק בהם. אחרי ההכנות האלה התראיתי עם אחדים ממשכילינו, אשר גורל עמנו נוגע אל לבם ואבקשם להשתתף עמי במצוה זו ולחבר סדר תקנות. עד כמה פעמים התאספו אל ביתי ונועץ יחדו, אך כאינם בקיאים בדבר לא יכולנו עד מהרה לגמור סדר התקנות. בעת אשר אנכי הרביתי פעם בפעם לחבב את הרעיון הזה על העם ולהלהיב לבכם לעזור איש איש במה שבכחו להוציא המחשבה לפעולה. וגם עפו אלי מכתבים מרחוק ומקרוב ממתנדבים למאות וגם לאלפים וממתנדבים להיות קולוניסטים וצורר כספם בידיהם, יתר על הסך 200 ר' הדרושים. לדאבון נפשי נמצאו נרגנים אשר רקמו בסתר לסכל מועצותי ויסיתו את האישי אשר כל הכתבים היו בידו לבלי השיבם לי ולא יספתי לראותו עוד. ואח"כ נוסד במקום החברה אשר היה בלבי לכונן—הפאָגד הירוע, למשען בע"מ ואכרים. אשר ראשית מלאכתו היתה לתת משען 200 ר"ב לבע"מ אשר יצא חוץ לתחום להתישב שם, וכמה הלכו בעקבה ויקחו את הכסף וישארו במקומם. קולוניות לא נוסדו אף אחת מקופת הפאָגד. ורק דבר אחד של קיימין נוסד, הוא בית חנוך למלאכה בדינאבורג, ומשען לבתים כאלה בערים אחרות בהתחום.

עתה יבינו רבים כי עצתי היתה טובה ונכוחה, כי לו הצלחנו או לכונן קולוניות ולהשיב בהן איזה מאות משפחות קולוניסטים עברים מתנדבים בחפץ נפשם לעבוד בהריצות ידים את האדמה בתוך התחום, אחרי אשר שני מינים שרים נאותו למכור לנו אדמה, ליסד מושבות מן חמשים חמשים משפחות; לו ראו שרי הפלך והנציבים, כי ידי הקולוניסטים העברים החדשים תעשינח

תושיה, או לא היה שום סבה מוצאת, לגרש את היהודים מהכפרים ולחוק הנבלות שונות. אך מה שעבר אין, ולא באתי לתהות על הראשונות, רק להעיר על מהלך הענין מאז והלאה.

אחת אמנם היתה פעולת התנועה הזאת כי נוכחו כל נבוני דבר לדעת, כי עבודת האדמה היא התחבולה היחידה אשר בכחה להסיר מעלינו עקשות פה המתאוננים — כי היהודים ימסו בכל עבודה מיעת בשר ומוציאה צרכי בני האדם מיסודותם בטבע, וכל מגמתם להיות מתוכים, כי כל המסחר הוא רק מרסרות, בין המכין ובין הדרוש. וכאשר לא היה עוד באפשר לכונן קולוניות לבני ישראל ברוסיא, ורבים אשר הוכרחו לעזוב רבצם יצאו לבקש מנוח במרחקים, נוסדו יחד נדיבי עמנו בארצות המערב באירופא ובארצות הברית באמריקא, לכונן קולוניות מעבר לים. אך רק מעטים התרגלו לעבודת האדמה ורובם דרובם עזבו את הקולוניות ויתישבו בערים הגדולות ויבחרו בעבודת פרך בבתי חרושת, ומספר רב שבו לעסקיהם בארץ מכורתם, לחיות מן הרוח, או להיות רוכלים ולשאת בכתף סחורות ידם מבית לבית ומכפר לכפר. לעומת זאת בחרו מתי מספר ועוד תלמידי אוניווערסיטיים וגימנאזיען רבים וענוגים, להמלט לארץ הקדושה; ובלי שום עזר נדיבים ומבלי מורה ומנהל ומחזיק ביד התעודרו לחונן עפר ארמת הקדש השוממה זה אלף ושמנה מאות שנה מאז עזבוה אבותינו, ותכבד עליהם בתחלה המלחמה עם מכשולים טבעיים, חומריים ומדיניים. לא נקלה לידים בעור דק עם אצבעות למודות למשוך בעט סופרים ולחוק בחרט תמונות נחמדות לעין — לאחזו באת ומחרשה, להציב הדרבן, ולאמונים לממעמים, להסתפק בפת קיבר ולמאכלים קשים, ולרגילים לשבת איש איש בחדר מרוח ולישן על מטה מוצעת בכרים וכסתות מכוסים בשמיכה נהדרה — לשבת כלם יחדו בנצורות מקרשים ולרפד יצועם על הרצפה. וגם חוקי הארץ שמו מעצור להם, מבלי תת להם שמרי קנין על האדמה אשר קנו משארית כספם ולא לבנות להם בתים. ובכל זאת בלי מנהיג ומורה דרך לא נפל לבם וברוח כביר נשאו וסבלו, כאבותינו שבי הגולה מבבל, והם לא נחו ולא שקמו ולאט לאט הצליח בידם לנצח את המעצורים אשר עמדי לשטנה להם. פעולתם הנמרצה עשתה לה כנפים, עד הגיעה לאוני נדיב לב אחד מן המצוינים, בין אדירי עמנו בארץ, אשר לא להתראות ולהתנאות ולהגדיל שמו התעודד לקום לעזרת גבורי הרוח, ומראש בקש להעלים שמו, אך לא היה באפשר להסתיר סוד ושם הבארץ עד מונד די ראטה שילד מפאריו מבורך ומפואר כיום כפי כל בני בריתנו על פני כל כדור הארץ. הוא פרש כנפי חסדו על המכלים כחם ואונם הרוחני והחומרי בעד הגיון מאד נעלה — לבנין מקלט לבני עמנו, אשר יצר להם המקום בארץ מולדתם, לבלי יוסיפו לשבוע נרודים מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, רק יהיו גולים למקומם, אל ארץ אבותיהם מאז מעולם, לא לבקש בה ממשלה ושלמן, רק לחיות אדמתה השוממה ולהוציא מכליותיה לחמם בויעת אפיהם. הבארץ הגדיל לעשות בהקו-לוניות העומדות תחת חסותו, הוא לא חס על כספו וישלה מומחים לדבר לנסות את טבע האדמה, לאיזה מטעים היא מסוגלת ביותר ויתן להביא זמורות כל פרי נחמד ושורקים לגפנים מכל קצוי תבל, והכסף הרב אשר הוציא על זה לא יבא

בחשבון הקולוניסטים, כאשר תהי לאל ידם לפרוע חובותיהם ולפרות אחוזותיהם בשיעורין במשך מספר שנים, וכן בתי הכנסיות ובתי הספר ויתר צרכי הצבור אשר בנה, מידו המה להם כמתנה (כאשר שמעתי מפיו בשנת תר"ן בהיותי בפאריז). הבארץ היה למופת לרבים, להכיר כי יש אחרית ותקוה להקולוניזציה בארץ הקדושה, וע"כ בקשו רבים לקנות אחוזות שמה בכספם, מבלי לבקש משען מהגדיר או ממי שיהיה, ואחרים תמכו בידי אגודות חו"צ בארצנו ובארצות אחרות. וכיום נמצאו כבר שש עשרה קולוניות ביהודה והגליל, בניויות בנאות ועולות כפורחת, בשדי תבואות, בכרמים ובגנים. ההתחרות הגדולה להתנחל בארץ הצבי האמתית היתה סבה להגזרה החדשה, לאסור על היהודים לקנות ולמכור שדות ולבנות בתים, אשר ארכה חמשה ירחים. ועתה הודות לר' ולחסדי השלטן נתבטלה. ונקוה כי אחינו יעשו מעשיהם במתינות לבלי להעיר קנאת הנוצרים והמחמדנים ולא יפול עליהם חשד, כי חפצים הם להיות אדונים במקומות הקדושים לכל כנסיות האמונות הנוצריות והמושלמניות, כלכנסת ישראל — כי יאָחוזו בעבר הירדן, אשר שם ארץ פוריה ושמנה רחבת ידים, להושיב בה מיליונים ולראות ברכה ולבנות נשמות אשר לא יעירו בזה קנאת עמים וגם מחיר האדמה בול.

בריאות כאלה, כי יולד גוי אכרים פעם אחת, מבני כרכים, מפונקים מנוער, דלי בשר ומורגלים לעבוד במוחם, או כמלאכות נקיות וקלות, בידים רכות וזרועות צנומות ודקות, — בריאות מפליאות כאלה יבִראון רק ברוח כביר, בלב מלא רגש נעלה, בנפש עדינה אל מקומה שואפת וזורחת; בעם אשר הסכן הסכין זה אלפי שנים לשאת ולסבול, — רק עם כזה עלול ומסוגל להתהפך מעירונים לכפרים, ואצבעות מלוכלכות בדיו ובששר עד מהרה תפוצנה זרע תבואות וכל פרי אדמה בערוגות אשר חרשו ידוהן ותמענה שריגים ויונקים כבורות אשר חפרו; חובשי בית המדרש ההוגים כל היום בפלפולים ועמלים לשאוב מי תורה או מדעים מכאר חפרוה גאונינו או גאוני החכמה באומות העולם, על גקלה יכרו בארות עמוקות להמציא מים לרוות שדיהם, כרמיהם וגניהם ולהשקות בעיריהם; בחורים ואברכים אשר בנו מגדלים בפלפולים וחריופות בתלמוד ופוסקים או בחכמות חזוניות, יהיו בן לילה לפנאים, לבנות להם בתים ורפתים. אולם כל ממון קרח וכל הבטחות עושר וכבוד וחרות גמורה, לא יועילו ולא יצליחו לשנות טבע עם, מן הקצה אל הקצה, מחיי הרוח והמוח, לחיי החומר והכח הגשמי, מהמית קריה לדמיה פפרות, ממאכלי בשר ודגים וכל ממעמים ולחם סלת מנופה בשבע נפות, לזויר עדשים עם פת קיבר, ממלבושי כבוד עשויים ממטוה צמר דק ביד חייט אמן לפי חוקי המאָדע המתחלפת מתקופה לתקופה, לבגדי אכרים נסים ועבים, אשר יחליפם רק, לפי עתותי השנה, במשך כמה שנים בלי שום שנוים. אמנם כן, רבים אשר אָכף עליהם המחסור, כי נודדו מקנם ונפשם שואפת למפלט והכסף אול מכליהם, יהיו נכונים ללכת לקצוי תבל וגם לעלות בכדור מעופף, אם יהי באפשר, לתור להם מנוחה ומחיה על פני אחד הככבים הנושבים מברואים, לפי השערת הרואים בככבים, אך היצלה? זאת היא שאלה אשר הזמן יפתור אותה בפועל לעיני כל רואה, והשכל הישר יחזה למרחוק ויבין כי לא בכח מושג גשמי לעשות חדשה כזאת בתכונת בן אנוש ובפרט בעם כלו,

יוכל להיות כי עשרות, מאות ולכל היותר אלפים יאחזו בארץ רחוקה ויהיו ליוגבים וכורמים ויראו ברכה בעמלם, אך רבבות לא יוכלו שאת ויתפורו לכל כנפות העולם ואדמתם תשאה שממה.

הוא הדבר אשר הניעני מראש להתקומם נגד הישוב בארגינטינא, בידעי כי לנסות דבר כזה הוא דבר מסוכן מאד, כי אם יעלה בתהו, או ימצאו מקמריגיני תואנה להוכיח כי נרפים היהודים נרפים ואינם חפצים להוציא לחמם מן הארץ ביגיע כפיהם, רק דרכם לילך ולהויק, כנצלם את עם הארץ וימוצו חילו.

נוסף על זה היו עוד מעטים אחרים אשר העירוני לסכל מחשבות חולמים בתקיף. אמנם כן, לגדיבות לב הבארץ הירש אין חקר: הוא הרים הרומה גדולה אשר לא נשמעה כמות, לא לכד בין אירי עמנו, אך גם בין עתירי נכסין סכל עם ולשון—חמשים מיליון פראנקים, למובת בני עמו אשר ידע רק בשם, בני ארץ אשר לא עבר בה הוא ואכותיו, וכל זאת יען נכמרו נחומיו על מצבם הנורא ויאמר לתמכם ולסערם במשען עזו ולא יוסיפו לראכה עוד, כי יושבם לבטח על אדמה פוריה ולא ידעו דאגה. האם לא לחובה עלינו להכיר טובה לו על החסד אשר הוא חפץ לעשות עם אחינו? ובכל זאת אמרתי: „שיקולא מיבותיך ושדיא אחיורי“: (א) מפני הסכה הראשית שהוכרתי לעיל, כי הכונה הטובה של המתנרב תהפך חלילה לנו לרועץ; (ב) אמת חמשים מיליון פראנקים נדבה הגונה, למעלה מן הטבע לפני יחיד, אך בכל זאת לא תוכל נדבה כזו לשנות סדרי בראשית, וכעד סך עצום כזה, אי אפשר להושיב $3\frac{1}{4}$ מיליון נפשות (בערך שש מאות אלף וחמשים משפחות) אנשים מישראל, כאשר הבטיח ה' איא"ט בשם הבארץ הירש לממשלתנו, ולהנחיל להם אחוות וכל צרכיהם, מלבד הוצאות הנסיעה בדרך רחוקה כזאת, ומלבד הפקידות והמשגיחים; והיה אם לא ימלא הבטחתו יהי ככב ישראל זה כמתעתע בעיני ממשלת ארצנו. ואם הרחיק הבטחתו לחמש ועשרים שנה, הלא כבר לא עמד בדיבורו, כי קבל עליו להוציא מרוסיא בשנה הראשונה עשרים וחמש אלף נפש ולהובילם לארגינטינא ועוד מעט הלא תהם השנה ואף החלק העשירי עוד לא נשלח להתם, וממנו תקיש הממשלה על השאר; (ג) לדעתי, הרע לנו מאד המורשה של הבארץ הירש בבקשו לבטל חוק עומד וקיים ברוסיא לכל בניה מאיזה אום ואמונה שיהיו, כי אסור להם לכונן ועדים להוציא ילדי רוסיא לארצות אחרות (עמיגראציאנס=קאמי=מעמע) וידרוש להוציא אותנו מן הכלל, לתת לו הרשיון לכונן ועד מרכזי בעיר המלוכה, גם ועדים משנים בערי המדינה, מנכבדי אחינו אשר יבחר לו הבארץ הירש היושב בפאריז. והסכמת טובי אחינו ברוסיא, בחירי הבארץ הירש, לקבל עליהם משרה זו, היא כעין הסכמה לרעיון העמיגרציא, ועוד הוסיף לדרוש, לפטור את בני הנעורים מעבודת הצבא ואת שאריהם וקרוביהם מקנס 300 ר"ב. בזה נתן תואנה כפי משיגינינו להוכיח כי אין אנחנו פטריוטים נאמנים אוהבי ארצם ולא נאבה לעמוד במסה בהשתנות גורלנו בפרק זמן אחד, תחת אשר עלינו מוטל היה להתאמץ ולבקש עצות להיות רצוים לרשות, ולחכות רק לחסדי ממשלתנו להרחיב צעדינו. הן גבולי רוסיא פתוחים לפני כל החפץ לצאת אל כל

אשר יהי רוחו ללכת ויוכל לעשות זאת בהיתר גמור, בקחתו תעורת מסע לחוץ לארצנו, ובאופן זה יוכלו יחידים, גם משפחות שלמות לאלפים לעזוב את הארץ בכל עת שירצו, כאשר היה באמת ביציאת אחינו במשך עשר השנים האחרונות ולא מיחו בידם. ויתרון רב למבקשים שנוי-מזל בשנוי מקום בידעת הרשות, כי נחשבה להם היציאה על מנת לחזור. והיה אם מאיזה סבה שתהיה לא ימצא הפליט את אשר קיה בארץ מורה לו, או לא יוכל לשאת את האקלים, או שיש לו געגועים לעיר מולדתו וכהנה, אין שום מעצור לו לשוב, כאשר ישונה מצב בני בריתו לטוב. לא כן אם יבקש לפטרו כלה מעבודת רוסיא, או² בעברו את הגבול הוא זר ברוסיא ולא יוכל עוד לראות את ארץ מכורתו כל ימיו; (ד) קראתי בספרים ובמ"ע אדות ארגוניטא, ידעתי יתרונותיה ומגרעותיה, אשר אלה האחרונות הסבה, כי ארץ פוריה זו מעטה באוכלוסין, בעת אשר אמיריקא הצפונית נושבה ועוד תמשוך אליה שנה שנה מאות אלפים הבאים להשתקע שם ורוב באיהם לא ישובו; האף כי גם באמיריקא הדרומית תורת מדינה (קאנסטיטוציאן) הפשית כמו בארצות הברית וממשלת ריפובליק בה כהתם, הלא דבר הוא! ואחרי חקירה ודרישה נוכחתי לדעת: (I) כי תורת המדינה ומגנון הממשלה כתובות על הנזיר באר היטב, אך אין שומע להן. המשפט על העם לבחור צירים לבית המחוקקים וגם נשיא בראש הריפובליק. אולם באמת הבחירות נעשות בשלום ובחוקת היר וכוזופים, כי כל דאלים גבר. וכה כל המשרות הגבוהות, הבינוניות והנמוכות בלן נמכרות בכסף לכל המרבה במחירן. ונושאי המשרה לא למוכת המדינה והעם הם מתכונים, בהרגישם כי להם הכשרון ועליהם החובה להביא תועלת לארץ מולדתם; גם לא הכבוד לבד כל מגמתם, כי אם להתעשר מהכנסות הממלכה, אשר יביאו בערמה וכחש אל כיסם ומהשוחד אשר יקבלו מכל אשר יפנה אליהם לעשות למענם אם בצדק או בעולה, כי הכסף יענה את הכל. ובכן כל השרים, הפקידים, השופטים והשוטרים המה קבלנים להרוק את גנוי המדינה. אין להתפלא אפוא, כי ארץ מבורכת כזאת תפשיט את הרגל לנושיה, ומחיר שמרותיה רק בערך שליש מהרשום עליהם בשם הממשלה*. וכאשר כל אוהוי רסן הממשלה בידם אחווים וקשורים זה בזה ברתקות כסף, כי איש איש מהם קנה את משמרתו בכסף מלא מגבוה ממנו, בתנאי כי יסך עליו באברתו, — על כן כל השרים, כל הפקידים, כל השופטים וכל השוטרים חמס ידיהם יפלטו ואין קצה לאמת בצעם ומי יאמר להם מה תעשו, אם העומדים על גבם יאפילו במליתם על פשעיהם לכל חמאתם, כי לית דין ולית דין, ואוי לו לאיש אשר יגיש משפטו לפני הערכאות או הבי"ד נגד גבר עמיתו ומכ"ש נגד נושא משרה במדינה, כי טרם יקבל קובלנא ממנו על איש מצותו, או בעל דינו, עליו להרבות בהוצאות על טסים ותוי נושפנקא דמלכותא, מלבד מתן בסתר ומלבד עורכי הדין אשר ימצו לשדו, ועינוי הדין יארך לאין קץ, וסוף סוף יצא נקי מנכסיו וידו על ראשו; (ב) סחר הבהונות ממרומים עד דיוטא התחתונה, יעיר קנאת אלה אשר פזרו כספם לריק ולא עלו לגדולה, לאשר אחרים הרבו במחיר העליה, ואלה השואפים נקמה יעירו קנאה כלב טרעיהם ושבויריהם לקשור קשר ולהרבות

(*) הפעוץ, שהוא כמו הדאָללאַר באמיריקא הצפונית, אשר הוא עובר לסוחר בערך 2 ר"ב, ומחיר הפעוץ בעת 65 קאפ'.

שערוריות, היום בנוף זה ומחר בנוף אחר. ומלחמה כבדה לנשיא הריפובליק ולכל שרי הפלך עם מתקוממים ומתפרצים מפניהם, ויתר הכסף הנשאר באוצר המדינה מאשר שמו ככליהם, יוציאו לכל צרכי הקרבות, עד אשר תשאה הארץ שממה, כי גודדי הצבא מזה ומזה ירבו חמס ושוד בכל מקום אשר יבואו, וגם חיי האזרחים השקטים במכונם תלואים להם מנגד; ג) אין להתפלא אפוא אם העם היושב בארגינטינא פרוע לשמצה כמוסרו, בתכונתו ובמדותיו, כי איש איש על חרבו או קנה הרובה יחיה, לעמוד על נפשו ולפגוע באיש עברתו לכבס בדמו עונו נגדו, וזרועו מושלה לו לבצוע בצע ולמלאות כל תאותיו הגסות, וע"כ מלאה הארץ עושק ומרוצה; ד) מזה תוצאות, כי עד כה עוד לא היו יושבי ארגינטינא לעם אחד עם תכונה כוללת ורגש אחדות, כי ערבוביא גדולה שמה מאומות שונות ומשבטים שונים ומתנגדים כטבעם, במושגיהם, בנשות רוחם ובכשרונותיהם: העקריים שמה הם ההודים למשפחותיהם הרבות, אשר גרו בה מרם נגלתה לפני האירופיים ונכבשה בשנת 1515 לפני רב החובל הספרדי יואן דיאץ דע סאָלס, ועד היום הנם במצבם הפראי, רועי מקנה ועובדי אדמה לפיהם והמה לזועה לשכניהם האירופיים, בהניחם ממקומות מגוריהם בנפות הדרום והצפון בארגינטינא— אשר התמלטו שמה מתגרת יד האירופיים אשר ירשו את הארץ — להתנפל על כל המושבות בקרבתם. והמה הלכו הלוך וחזור כמשך ארבע מאות השנים עד אשר נשארו מהם כעת בערך 800,000 נפש, שהם שליש ממספר מפקד יתר התושבים בכל ארץ ארגינטינא, שעלה בשנת 1866 עד 2,400,000 נפש, על שטח אדמה יותר משני מיליון פרסאות מרובעות (פחות מפרסא מרובעת לנגלת. האירופיים הראשונים אשר נאחזו שמה היו הספרדים, ואחריהם כל אדם ימשוך, כל איש מר וכל איש מצוק, רקים ופוחזים אשר קאה אותם ארץ מולדתם באירופא. המה התחתנו בכנות ההודים, ובני התערובות אלה נקראים "משאָלאָס", גם "משינאָס", או "מעויעקא". להקל העבודה מעל שכמם, למען יוכלו לפנק בשרם בתענוגים, קנו להם כושים מאפריקא לעבדי עולם והם נשאו נשים לבנות ויולד להם שבט הנקרא "מולאטמים", ובני התערובות מכושים עם הודים נקראים "צאטבאָס" וצאצאי הספרדים והפורטוגזים אשר לא התבוללו בדם ההודים נקראים "קרעאָלען". מאירופא החלו יותר לבוא שמה משנת 1836 עד הנה: אימליאנים, צרפתים, שווייצארים, אשכנזים וכו'. אולם רוב הבאים להשתקע שם לא יגורש בארץ ההיא גזעם, יען רבים מהם לא יאבו להשאר שמה, כי כבואם יפול הקסם מעל עיניהם וינכחו לדעת כי חלום חלמו, כי באספמיא החדשה ימצאו עפרות זהב בארץ הכסף, ובראותם האנדרולומוסיא שם, שהורגת רעים וטובים, יעזבו את ארץ הרמים לשוב לארצם, או אל אשר יהי רוחם ללכת; ועל הרוב רבו היוצאים שנה שנה מהבאים לגור שמה; ה) והוא העקר. יודעים אנחנו, כי הסבה אשר תביא רבים מכני ברינתנו לצאת מארצם וממולדתם לבקש להם מקלט בארץ אחרת היא — חסרון פרנסה ואין קימץ התחום יוכל להשביע את יושביו מכבר. והנה בצאת ישראל לארץ הקדושה נכון לבנו במח, כי ישארו אמונים לאלהיהם ותורתו ולעם סגולתו, וגם אלה אשר הרשו להם בארץ מכורתם להקל מעליהם עול מצוות, אורא דארץ ישראל תחכים, לשמור תורת מורשה, כי היא חיינו וארך ימינו. גם בהמלטם לאחת הארצות הנושבות מיהודים, ומכבר

הימים נכוננו שם קהלות ערוכות בכל ושמורות עפ"י דתנו, לא יעבמו ארחותם. לא כן ארגונינא. הלא ישתומם כל משכיל אל דבר: לאמריקא הצפונית באו יהודים גולי ספרד עם קולומבוס להתישב שמה, ומני אז לא חדלו חדשים לבוא מספרד, מפורטוגל ומכל הארצות אשר גלו מהן, ועתה רבו מאד שמה (כן ירבו) וכל זאת בלי ועדים לעמיגרציא באירופא ולאמיגרציא באמריקא, ורובם דרוכס אשר עבדו בחריצות ובכשרון מצאו חית ידם, גם עתקו ויעשירו; וארגונינא אשר גם היא נכבשה לפני חיל הספרדים, עשרים ושלש שנה אחר גלות אמריקא הצפונית ועקבות יהודים לא נודעו שם עד זה מקרוב. ומדוע? הן אמריקא הדרומית לא נופלת היא בערכה מהצפונית, ובכמה ענינים יהרון לראשונה על האחרונה, אדמתה דשנה ופוריה ועד היום רוב קרקעותיה בתולות, אקלימה במקומות רבים טוב ולא יחסר כל בה, והיהודים הנודעים לתהלה בחריצות ידיהם ובאמץ רוחם, בחרו בקצווי אפריקא ואזיא ורק ארגונינא היתה להם לזרא. אין זאת כי חוש הריח של היהודי חזק כל כך, עד אשר יריח גם ממרחק רב כזה ריח מחניק נפש היהדות, ריח הפקרות והשחתת המדות, ריח קנאה ותאוות נמבות. והפלישים הראשונים אשר נדחו שמה מרוסיא ורומינא בחרו להם פרנסה קלה ומעשירה את בעליה, אך לא נקה—להחזיק בתי קדשות בעיר הבירה בוענאם-אירעס. והשבח והיקר אשר יתנו המבשרים מרור דור ליהודים הנודדים, כי בהקבץ עשרה אנשים, ראשית פעולתם להתאסף עכ"פ בשבתות וי"ט להתפלל בצבור ולאט לאט יבנו להם ביהכ"ג, יחפרו מקוה, יכינו חצר מות, יעמידו להם שוחט ומורה הוראה וישכרו מלמד להורות לילדיהם דרך אמונה. ובארגונינא אין זכר לזה. והרב הוא ריק מכל דעת תורתנו ושפתנו, סוחר עשיר וחנותו פתוחה לרוחה בשבת וי"ט ולו אשה נוצרית. היוכל רב כזה להיות למופת לאחינו, להשאר אמונים לאמונתנו ותורתנו? בארץ הזאת בחר הבארץן הירש, פאר המתנדבים בעם ישראל, להושיב את בני בריתנו, אשר צר להם המקום בארצנו! כל השומע הלא ישום ויניד בראשו: מה הניע את הנדיב הגדול לתת היתרון לארגונינא הרחוקה והנשכחה במעט מני רגל עוברי ארחות ימים זה כארבע מאות בשנים, על ארץ סוריא ועבר הירדן ואחוות רבות באזיא הקטנה? בהיותי בויען בשנת תר"ן נסיתי דבר לידידי המטיף המפואר והבקי בכל חדרי ספרת העברית הד"ר יעללינעק, אשר ידעתי כי דבריו נשמעים באזני הבארץן הירש: להטות את הנדיב, להקדיש כל או חלק מהמיליונים שנדר — להושיב את אחינו יוצאי רוסיא בארץ אבותינו, כי לה משפט הבכורה ובה יציצו ויפרחו וישוכו לעבודת האדמה כאבותינו הראשונים; אחרי אשר ממשלתנו הגבוהה נתנה הרשיון ליסד חברה בארצנו לתמיכת עובדי אדמה ובעלי מלאכה בסוריא ופלשתנא. וישב הד"ר יעללינעק בקשתי ריקם, באמרו כי לא יאבה להשחית אמריו לריק בידעו, כי זרה רוח הבארץן לפלשתנא. כזאת שמעתי גם מאחד מחברי הועד למעשה הצדקה של הבארץן הירש בויען ומהמזכיר. ורק זאת עשה הד"ר יעללינעק, כי נתן לי אות למזכיר חברה כי"ח בפאריו ה' אויזדאָר לאָב ז'ל. בכאי לפאריו הרביתי לדבר עם ה' לאָב, והוא גם הוא אמר לי, כי בשום אופן לא יסכים הבארץן הירש לתת כל מאומה למוכת הישוב בארץ הקדושה, ויוהירני כי אם אתיצב לפני הבארץן הירש אשמור דל שפתי לבלי הזכיר שם פלשתנא באזוני. וכאשר

שאלתיו: מה הרבר אשר יעצור בעד הנדיב הזה למנוע טובו מאלה הנודדים, אשר לבם ימשכם להאחו בארץ אבותינו? גלה לי ה' לָאָב סוד (אשר הודעתו בשובי הנה לבחירי חובבי ציון פה, הרב ר' יצחק וואַלף אַלשוואַנער, הר"ר יהודה ליב קאצענעלסאָן, ה' וו. בעהרמאנן, ה' ש. לוריא, וה' אברהם טאנענבוים, ג"כ בסוד), כי הכאַרְאָן הירש חפץ לפתור שאלת היהודים באופן כזה, כי תחדל השאלה לגמרי, בהושיבו אותם בארץ החוקה ודור שלישי ישכח מוצאו ממעי יהודה. ויוסף ה' לָאָב ויאמר: „אם תוכל לקבל עליך להוציא חפצו זה אל הפועל, יתן לך את כל הוננו 400 מיליון פֶּראַנקים“. וגם בראשית הקולוניזציא נחלט להושיב משפחות אחדות לברן וריוח גדול ביניהן למען לא יוכלו להתחבר יחדו לשמור דת מורשתה*.) ועד היום, אף אם הבינוהו לדעת כי היא לא תצלח, בכל זאת עוד לא נבנו שמה בתי כנסיות. אך אם תצלח בצבור יוכלו להתאסף רבות אחד הקולוניסטים, הן מקיאות ובתי ספר לא נמצאו שם ושוחרים, מו"ץ, סלמדים או מורים לא נשלחו עם הקולוניסטים על חשבון הכאַרְאָן הירש (כאשר הבטיחני ה' אואיט) ואם יש איוה שוחט כאחת הקולוניות, הוא מהגולים החפשים שבאו שמה על חשבונם; והילדים יגדלו פרא. האין לנו המשפט להכניס על ארגינטינא כעל לחלח וחבור, נהר גיון והרי מדי, אשר הגלה מלך אשור את עשרת השבטים ונשכח זכרם מן הארץ?

הטעמים הברורים האלה הביאוני לירי שקול הדעת, כי לא טובה העצה היעוצה מאת הנדיב הנפלא הכאַרְאָן הירש, בהרגישי מראש, כי קולוניזציא מלאכותית לא תוכל לעמוד ולהתקיים, כי לא על הכסף לבד הנסדנה קולוניות, נחוץ אשיות מוסריות ומכעיות, אשר בלעדן כל עמל אדם וקרבתות טחים לא יועילו ולא יצליחו. אמנם כח אדיר לצלצל הכסף, למשוך אחריו רבים, ומה גם טובעים בים, לחץ וחוסר לחם, ולברק הזהב ילכו לקצוי ארץ, גם להרי חשך. אך בבואם אל מקים שם משכום בחבלי זהב וכסף ויפגעו במעצורים ומכשולים ויכירו את ערות הארץ ומישליה ויושביה, עד מהרה יפלו הקשקשים מעפעיפיהם ויתוו מישרים, כי לא זאת הארץ אשר אָוה ד' למושב להם. ומאד יש לראג, כי אם מסבות שונות אשר הזכרתי יפול לב הקולוניסטים האלה עליהם ויתיאשו מראות טוב בארץ נכריה זאת ויברחו משם ללכת אל אשר ישאים עיניהם, או יוסיפו שונאינו מנרנו להתגולל ולהתנפל עלינו, בהרימם עד לשמים נדבת רוח הכאַרְאָן הירש וכל ישעו וכל חפצו, להטיב דרכי אָחיו ולהפוך תנונים וטרסרים ומלויים כרבית וחיים מן הרוח לאנשים מועילים בחברת האדם ואוכלים לחם מיגיע כפיהם, רק היהודים נרפים ועצלים ויטאסו בעבודה. והרעה אשר תבוא עלינו בגלל זאת, תגדל מהחסד אשר בקש לעשות עם אחינו.

לא ארכו הימים ויחלו להגיע אלינו מכתבים מהתם, אשר הרבו להתאינן

* זה ימים אחרים התראיתי עם אחד השרים ולפי תוכנו הגיד לי, כי בהיות ה' אואיט אצלו להטותו להסכים לתנאיו, בחפצו ליסר ברומיא ועדים לימיגרציא יהודים, התפאר לפניו, כי בהקלוניות של הכאַרְאָן הירש לא יהיו רבנים ומו"ץ ושוחרים וחונים, בתי כנסיות וב"ם ומקואות, עד כי לא יארכו הימים ותשתכח תורה ומצות ישראל ויתבללו בעם הארץ.

על האדמיניסטרציה של הד"ר לאָוענמטהאל וכל הפקידים אשר הרכיב אלופים לראשם, כי הקולוניסטים ומהם גם משפחותיהם עמם נמושים על פני השדה השוממה באהלים שלא יוכלו לעמוד מפני רוח מצויה שמה כמעט יום יום ולא מפני שטף מסרות עזו, ושרות לא נחלקו להם והנם יושבים במלים וקבלו קצבה בצמצום והפקידים יענום באכזריות חמה ויציקו להם מאד. אולם לא סגרתו שערי "המליץ", גם בפני מרבנים בשבח הד"ר לאָוענמטהאל והנלוים עליו, אף אם נכרין דברי אמת של המחללים, וכי המחללים כותבים בשלום, כי חוק שמתו לי מיום החל "המליץ" לצאת, לאסוף דברי מיטינים ומשמאילים, עד אשר יתלבן ויתברר הרבר ויצא משפט צדק. אספתי גם דברי סופרים מהירים, אשר אף אם לא ראו את הארץ, רק מאשר קראו פה ושם אדות ארגינטינא בכלל ומכתבי איזה מ"ע המקטירים לבונה להבארָאן הירש, ומכתבי העדים שאין לסמוך עליהם כל כך, באו לידי מסקנא, כי הבארָאן הירש הוא גדול העצה ורב העליליה וחלילה לנו להרהר אחריו ולשים דופי כמפעליו, כי צני ישראל ותפארתו זה לא ינוח מעותיו על קרן הצבי, מרם חקר ודרש היטב, אם כסף תועפות אשר הקדיש לדבר טוב, יגיע להכלית נרצה.

אולם מי לא ידע את בני עמנו, עמא פויזא, קלי דעת וקשי ערף ביחד, נלהבים סבן רשף ובן רגע יוצאת אש קנאות בקרבם ולשונם נחלים תסלט על ראש כל שופט מישרים בלי משוא פנים, על ענין אשר לקח לבותם. הבארָאן מאָריץ די הירש, היה בעיניהם למשה השני, וכן כנוהו סופרים בעלי דמיון עתק, וארגינטינא לארץ ישראל חדשה. בתמונת הבארָאן הירש עשו היודעים להשתמש בשעת הכישר סחורה ועסק טוב, כי נמכרה לאלפים ויהנו יתרון לה על המונת השר משה מונטיפיורי ז"ל, והמנבל את פיו לסוצוא מגרעות ככונת הבארָאן הירש או בארץ הצבי החדשה דנו כמנבל שם משה רבינו ארץ הצבי לכל הארצות, מקום מגורי אבותינו לפנים. מלבד מאמרי סופרים מדברים כמתניות והוגים דעות ככל אשר יורם רוח מבינתם, אשר אספתים ברצון טוב, הגיעו לידי אגרות מלאות חרפות וגרופי קלון קללות נמרצות, חרמות ושמתות וגם התראות, כי יִרְדו עמי עד לחיי, על אשר ארהיב בנפשי עזו להרהר אחרי סדותו של הגואל ישראל שלא היה לעולמים.

אמנם כן, מאז הייתי לעורך מ"ע לא נרתעתי לאחורי מפני עברת הנחרים כי, וקול נחרם לא הפיל עלי אימה, גם כתבי פלסתר מלאים דבוח רעות ונאצות אשר הוציאו בדפוסם וישלחום בכל תפוצות ישראל, גם דלמוריות אשר הביאו על "המליץ" ועלו לפני שרי הממשלה, כל אלה לא החרידוני ולא עצרוני מהחזיק מעמד, אם אך ידעתי נאמנה, כי למען האמת אני אשא ואסכול. אולם כאשר החלו דורשי שלומי כמו פיהם ובמכתביהם להפיצור בי, לכלי אוסיף לצאת נגד הישוב בארגינטינא, כי דברי יחמאו מטרחם ורק אעיר נגדי דעת אלה, הנוטים אחרי היציאה לארגינטינא. ואף אם הודו לי, כי אין להכחיש כי כל משפטי "המליץ" אדות העצה המושעת הוואת צדקי יחרו, והלואי כי לא עלתה כזאת בלב הנדיב המצוין, אך בדויעבד נחוץ לחשות עד עת' קץ, אולי ישונה המצב לטוב וכל החסרונות יִמְנו, ואם לא — הלא את נפשי הצלתי, כי נבאתי מראש את אשר יהיה כאחרית הימים ודי כזה. אמריהם אשר מלב תמים יצאו

עשו רושם בלבי ואמשול ברוחי ואחרל לצאת במאמרים בוטים נגד ישוב ארנינ= מינא וגם לאסוף מכתבי הסופרים מהתם ולהעתיק דברים ממה"ע אשכנזים וצרפתים היוצאים לאור בבונינאס=אירעם, ואחי כמחריש משתאה לדעת מה יענה הזמן.

זה יותר משהה חרשים עצרתי ברוחי. אך בזמן האחרון קראתי במה"ע „בראניקא וואסחאָרד“, שהיה פרקליט חזק בעד הישוב בארגינימינא, וגם מ"ע רוסיס בערי המדינה, החלו לספר בגנות הקולוניזציה שמה וגם מכתבים מהתם ומפאריז ירבו תנאות נגד הרעיון הזה בעקרו, וזה מקרוב התורה גם הקולוניל נאלדסמיד על עונות לאַזיענטהאל וראָמה ויגלה טפח מהגעשה שמה — יגפני לבי, כי אחמא לעמי, אם אוסף לעמוד מנגד נגעו. על כן נועצתי להכין רשימה קצרה מתמצית המכתבים ומה"ע אשר באו אלו במשך הזמן אשר סגרתי בעדם עמודי „המליץ“ ולשלוח את גוף המכתבים וגליוני מה"ע לידי אדוני הבארָן די נינצבורג, ראש הועד המרכזי בעסק העמיגרציה לארגינימינא, כי יאבה במובו למסור כיד חבריו בהועד לברוק אם תתאים העתקתי בקיצור נמרץ עם הכתוב ומפורש במה"ע ובהמכתבים, ואקוה כי ימצא אדוני בהרשימה דברים הראויים לשית לב אליהם וירע את אשר לפניו ואיך להתנהג ואני את נפשי הצלתי.

1) 15 סעפטעמבר 1892. — באַרוקי מפהילאדעלפאָיא כותב לווערמאָנט בבונינאס=אירעם. (באַרוקי הוא אחד ממשגימיס ואחת משפחות שסבלו הרבה בארגינימינא תחת עקת הפקידים ונלחצו לעזוב את הארץ ותישבו מהם 28 בנוי-יאָרק, 53 בפהילאדעלפאָיא), כתתו תורה ויקר לווערמאָנט על הטוב אשר נמל עמו טרם צאתו, מודיע כי לע"ע הוא עובר במכונה אחת (לא פורש איזה מלאכה) ומרויח 8 עד 10 דאָללאר (בערך 15 עד 19 ר') לשבוע והכלכלה איננה ביוקר.

2) 25 אָקטאָבר 1892. — ישראל ווייסבאָרד מומטעיפאָל (מחו קונסטנטיין, כותב מפאלאסיאס ל„המליץ“, מחאה נגד גוראָוויטש (ששמו האמתי ווייסצקי, שמכר שטרי חופשה מעבודת הצבא'ברוסיא והביא שואה על מאות משפחות מישראל והוא ברח מרוסיא ויבא לארגינימינא ונעשה ראש בפאלאסיאס במושבות הבארָן הירש ויציק להקולוניסטים), על אשר כתב שטנה על ווערמאָנט וירבה לספר בשבח הקולוניזאציה בגוממות וכיבוס.

3) 16 נאָוועמבר 1892. ווערמאָנט יספר תהבולות ממשלת ארגינימינא להעלות בחכה עמיגרנטים מאירופא, משנת 1856 והלאה, בשלחה צירים עם ספרים מבטיחים הררי זהב ותקצוב שכו למשתדלים להרכות עמיגרנטים 50 פראנק בעד כל נפש. והולך ומונה מספר העמיגרנטען בשלש השנים 1888, 1889, 1890 (עפ"י רשימות סטאטיסטייות של הממשלה) שעלה עד 134,081 נפש (ומבאר כמה אנשים ונשים וילדים) ובשנת 1891 73,597 (וחושב כמה בכל הדרש ומאיה ארצות וביניהם היו 2870 נפש יהודים). לעומתם יצאו מארגינימינא בשנת 1891 עד 90,936 נפש; רבו אפוא היוצאים על הבאים 17,339 נפש. — בכלל במשך ליה שנים: 1616—1891 (ועד בכלל) באו מאירופא לארגינימינא 1,706,200 נפש (חושב כמה איטלקים, ספרדים, צרפתים, בריטנים, אוסטרייכים, שווייצארים, אשכנזים ובעלגיים), מהם מתו 331,000 נפש, יצאו בחזרה 413,410 נפש. הממשלה תחשוב רק מספר היוצאים באניות מבונינאס=אירעם, מלבד היוצאים ביבשה לפאראגוואי, שטילא ואוראגוואי. וה' זו מכיא ראיח מזה, כי לפי הרשימה באו להתם 1,032,000 נפש איטלקים, ועתה נמצאו רק 581,000, נחסרו אפוא 451,000 ואנה באו? האם כל המתים בפרק ההוא היו איטלקים?

4) 2 יאנואר 1893. — דלוגאטש מקולוניא, באראָן הירש' לה' ווערמאָנט, וידיע כי מוכיר הקולוניא בארגען בא לבקר הקולוניא בקלארא, ויתן פקודות נבערות ומצוקות

וידבר מבטאים מכאיבים. הוא שאל את אחד הקולוניסטים על מצבו, וכאשר ענהו: הודות לאל! התעבר הפקיד ויאמר: על מה אתה נותן תורה ראל? מה נתן לך? הן כל צרכיך יתן לך הבארץ הירש, לו אתם מחויבים להורות ולא לר'. כאשר התאונו לפניו קולוניסט, כי ביתו רעוע מאד ונג התבן נוטה לנפול, ענהו: כאשר יפול הבית תחתיו יתן לך הבארץ עצים ותבן לבנותו מחדש. ובאמור הקולוניסט: אם יהרס הבית אמצא אני ובני ביתי שם קברם, השיב בארגען: אין רע, אם ימעט קולוניסט אחד. לבקשת הקולוניסטים בהקולוניא, בארץ הירש' לכוון להם בית תפלה ומקוה, אמר כי דברים כאלה מותרות הם. בקשו רופא, ויען: כי לכל תשע הקולוניות רופא אחד ועל החולים לבא להד"ר. כפי הנשמע יעזבו קולוניסטים רבים את הקולוניא, כי לא יוכלו שאת את המצוקות.

5) 6 יאנואר 1893. — מבוענאָם-אירעם מודיע ה' ווערמאָנט כי חרה אף הקולוניל ג'ם על מכ'ע וביחוד על 'ועלכסטעמאנציפאציאן' ועל 'המליץ' המפרסמים את כל התלאות אשר ישאו הקולוניסטים העברים בארגינטינא. כן שמע כי הקולוניל מתנגד להקולוניזציא, ויפן אליו במכתב, וישמה לראות תשובת הקולוניל מיום 31 דעצעמבר 1892, כי נכון הנהו לדרוש ולחקור על כל הנעשה בהקולוניות. ועל שאלת ה' וו., אם אמת כי יועף על מה'ע המגלים הנהגת הקולוניזציא, ויודה לו (ווערמאָנט) כי הוא וכל איש נאמן לאמת כתבו נגדו, ומה'ע אלה ממלאים חובתם (בלי שום פניה), כי פקידו הקולוניל נותנים חומר רב לספר בגנותם. מלבד זאת נודע באירופא כי ארגינטינא איננה מסוגלת למושב יהודי רוסיא, כי כל הנעשה בארץ הזאת לא נשמע בארצות אחרות, כידוע להקולוניל בעצמו. רבים באירופא בוסתים בהקונסטיוציא הארגינטינית, אך מי ישים לב להקונסטיוציא? כל פקיד יחוק חקים לתועלתו. כל הזרים ישאו ויטבלו הרבה, גם אם קתולים הם כארגינטינים, ומה יוכלו לקות היהודים?

6) 9 יאנואר 1893. (מכונה) ים סוף ממאָריציא לת' ווערמאָנט. — יתאונו כי לזרוע שמה חשים לא יצלה, וחטי תירום יספיקו בכבודות לכלכל משפחה, והפקיד בערנהיים עובר בהקולוניות בכל חרש מן 1 עד 5 ושוּפך דם הקולוניסטים בחלקו להם כסף התמיכה למספר נפשות ביתם. יעמידם בשורה וכה יעמדו כל היום, כי היוצא מהשורה יהי האחרון לקבלה התמיכה או יוכרח לחכות למחרת. ובערנהיים יוצא מחרדו פעם בפעם וקורא בקול: לא אתן כסף, נחוק לעשות סדרים; לבסוף יקרא אחד אחד החרדה לקבל חלקו והוא ימצא מגרעות בכל אחד מהם למען הרעימם, ואיש לא יזיד להשיב לו דבר. הקולוניסטים דחוקים מכל צד, בני משפחתם כמעט גועים ברעב ברוסיא, ואם ילך האחד לבקש עבודה בשדה השפנים, כעני אשר אי אפשר לעבוד בהקולוניא, לשלוח לאישו שכרו, יגורש מן הקולוניא. בגדים נחשבו למותר וכן גם רופא.

7) 14 יאנואר 1893. — מקולוניסט בקולוניא, ראש פנה" (בארגינטינא) לחתנו בעיר לע אָ ו אָ (בסרביא) מענה על שאלותיו: בית תפלה ומקוה ושוהט אין בהקולוניא, והקולוניסטים מתאספים לבית אחד מהם להתפלל, ולא רחוק משם נהר ובו טובלות הנשים, ומקולוניא אחרת מבואים להם בשר כשר. יגיעם בשדה אכל הארבה וגם את העצים חשף ויגשל עליהם. כל חטי תירום שהגיע זמן לאספם אכל הארבה עם הגבעולים, גם גשם לא ירד והשרב גבר מאד והארמה חרבה. אין שם לא מלמד ולא מורה והילדים יגדלו ללא תורה וד"א. פרות ארגינטינא נותנות מעט חלב.

8) 17 יאנואר 1893. — תשובת ה' ג א ל ד ס מיט לווערמאָנט, כי לא ידע לאיזה מ'ע הוא רומי, והוא איננו קורא מ'ע ומהגשלהים לו יפתח אחד מעשרה. ואם יראה כי צדקו דבריהם, נכון הנהו לחקן כל חסרון, ואם לא נאמנו דבריהם לא יחרה אפו במ והזמן יענה כחשם, ומוסף: „הכל יודעים כי ארץ כנען היא האחת אשר בה אָחוה עתידות לאום מהצבתנו. אך כאשר לא היתה תקוה להושיב שם מספר רב ומצב אחינו בני רוסיא דרש עזרה עד מהרה, חשבתי לעון לעזוב שעת הכושר בשביל רעיון (אידעע), ובפרט כאשר האמנתי כי ארגינטינא תוליך לציון.

9) 25 יאנואר 1893. — מה' ג א ל ד ס מיט לת' ווערמאָנט תשובה על מכתבו מיום 23 יאנואר. בו יתרעם על אשר בקגאתו לא"י ישים דופי בארגינטינא וירחיק בזה מטרתו. לדעתו בארגינטינא יכין אכרים לא"י, והעונו וחלחץ אשר יטבלו האכרים שמה הם

לטובתם, כאשר סבלו אבותינו במדבר, ויקוה כי טרם יעברו ארבעים שנה יבאו אל המנוחה ואל הגהלה.

בשולי המכתב הזה מעיר ה' ווערמאנט, כי אכרי ארגוניטא לא יצלחו לפלשתינא, כי דור יבא יגדל ללא תורה וללא אמונה ויכיתו בשאט נפש על היהודים והיהדות, לדעתו ארגוניטא אינה מסוגלת כלל להושיב בה יהודים רבים, כי מלבד אשר האדמיניסטרציה של הכאראן הירש תשחית מיליונים הרבה חנם, וגם כסף אנשים פרטים נשקע שמה כחצי מיליון פראנק, לא תשא הארץ אותם. ולמען למשוך לב העם לארגוניטא הערימו לבנות את הקני-לוגיות שם בשם מושבות א"י: „ראש פנה“, „כרמל“, „אבן ראשה“, „קרית ארבע“ וכו'.

10 (2) פֿעבר, 1893. — לעצן רָאָז עֵנֶשְׁטֵיין מקולוניא קלארא לה' ווערמאנט. יודיע כי הוא שולח מכתבו ע"י פקיד הבידואר ומקבל תשובה על ידו, כי מכתבי יתר הקולוניסטים באים לידי ראָטֶהקאָפּף והוא יקראם ויקרעם, ובכל זאת נעלם גם ממנו מכתב אחד. — הוא יספר כי האדמיניסטרציה לא האמינה בהקולוניסטים למסור בידם חטי תירום (מאים) לזריעה דק באמצעות פּיאָניס (אכרים מיושבי הארץ) והם נתנו המאים מספוא למוסיהם וגם מכרוהו בעיר Villaguay הסמוכה. וכבא הפקיד מאגילסקי הראו לו הקולוניסטים כי הפּיאָניס זרעו רק מעט, ועיר שם ועיר שם ומותר הזריעה נתנו למוסיהם וגם מכרו, ולא שת לבו לדבריהם וידרוש מראָזענשטֵיין לחתום תעודת, כי זרע 55 קילאָ מאים בשני העקטאר אדמה אשר לו, בעת אשר 30 קילאָ למותר לכברת אדמה כזו. וכן דרש שטרי קבלה מכל הקולוניסטים על כל חטי תירום שנשלחו להם לידי הפּיאָניס. והפקיד השיב לראָזענשטֵיין המתאונן—כי אויל הוא, ולא יכול להתאפק ויאמר: כי הוא סבל, ויוציא רעוואָלוער ויגע בלוח לבו, ולולא נמלט הוא ואחיו הוריד לארץ חיתם. וישלח ר"ש קובלנא למה"ע „פֿאַרווערטס“ ולא נדפס (!). — מכה טריה פרהה ברד אשת הקולוניסט וועקסלער אחרי לרתה, ותלך פעמים אין מספר להרופא בעיר Ruschenel בפאלאטיאס, ולא מצאתהו בביתו, כי הוא ישב בבית ראָטֶהקאָפּף על כוס יין אדום. ויסר הקולוניסט בעל התולנית להנות ראָטֶהקאָפּף לשאול אם יש הד"ר שם, ותאמר אשת ראָטֶהקאָפּף כי הוא רכב לוויילאנאוי. ויאנה מרה וישא קילו ויצעק: כי זה שבועים חלטה אשתו ולא יוכל למצוא את הרופא. והנה נפתחה הדלת ויצא הפקיד ברעגסאן וישאל: מה לך כי נזעקת? ויספר לו את תנאותו, ויאמר לו הפקיד: לך אל הרופא, הוא בביתו, בבואו אמר משרתו כי עת האוכל היא, ויחכה שעה ושתים, ולא יכל עוד להתאפק ויתאונן בתרומים, ויצא הד"ר בכתנתו ואחריו yda סגן של ברעגמאן וקורשכייער ויגער בו הד"ר ויגרשהו מפניו, ויתנצל וועקסלער כי אשתו כואבת זה שבועים וגם הילד חולה ומשרתיו לא יתנוהו לבוא לפניו. ובמצות הד"ר הוציא אחד ממשרתיו את חרבו ויך בו את וועקסלער וישליכהו החוצה.

שבוע ימים לפני יום המכתב הרסו זועות את הכתים והגנות ורוב הקולוניסטים וישבים במעונות חסרי גנים והפקיד יצום לעשות לבדם גנות, אף כי לא נסו במלאכה זו והכסף אול מכליהם לשכור פועלים והגשם שוטף עליהם, גם לחם יחסר להם. קולוניסטים רבים נתנו מלבושיהם בעבוט לקנות זריעה למטעי גן, אך האורת התמידי במדינה — הארבה — אכל הכל וגם את המאים.

שני חדשים נסעו לעבוד בשדה, כי אין מים להשקות הבהמות, ע"כ לקח הפקיד מהם בחזרה את השורים. ראָטֶהקאָפּף נתן צו להקולוניסטים ללבון לבנים (כאבותינו במצויים) מאדמה ולבנות להם בתים, כבארות אין מים לשתות והם שותים מים דלוחים, ואיך יעשו לבנים? ע"י השיבם ראָטֶהקאָפּף כי יהפרו הבארות עמוק וימצאו מים, אף כי כבר חפרו בעומק 26 עד 32 מעטר ואין מים. והוא נדפס, כי הם אינם קולוניסטים ורק כאשר יעברו שלש שנים ויתפרקו עצמותיהם, אז ראויים יהיו להקרא קולוניסטים.

11 (3) פֿעבר, 1893. — תשובת ה' ווערמאנט לה' גאָלדסמיט. בה יתנצל כי לא יחפוץ להרוס הקולוניציא בארגוניטא. אך הנסיון הורהו לדעת כי היהודים לא יוכלו להתהפך לאכרים רק בארץ ישראל. הוא ראה את הקולוניסטים באיי ציפערן, בלאטיקועה, (סוריא), בטוב נהר, כי לא עשו חיל, ובברזיליא מתו 60% בקרחת הירוקה וכמתחת, בערי-בערי* (פלצות)—לעהמונג—והתקבצות מים באברים) והנשארים נמזרו בפלכי פארא וסאן פאולא

ואחרים לביענאס אירעם ונטכרו בידי הרב הידוע דהתם לבעל שדה במחוז Chaco וברחו משם בשוכים מפרעושי החול ונגועים בקדחת הבצות. ע"כ לא יאבה לראות מחוזת כאלה בארגינא מינא ולא בוש ווערמאָנט לכתוב להקולוניל, כי אף אם הוא כהש בראש הקולונוציא הוא יודע פחות ממנו מכל הנעשה שמה, לאשר פקדיו יסובבוהו כעמש וגורלו נשיא הריפובליק הארגינטינית החפץ להטיב, אך העושים אותו לא יתנוהו, כי איש אמונים יפול בנקל בארץ הזאת בפה הערמה, כי האמת נעדרת שם בספר המלים, ואין תקוה לתקן המעות בחטאת האדמיניסטראציא מימי לאָווענטהאל וראָפּה עד עתה. ולאות הזכירו כי כאשר נודע לו כי היינו עומדים אן משל באכזריות בקולונויא סאן אנטאָנו וינצל את הקולוניסטים בחנותו, — אשר אלצם לקנות אצלו כל צרכיהם, ותעל שועתם אליו והוא נתן צו להייעמאן למכור חנותו ויעש קנוניא עם ספרדי להקרא חנותו על שמו; והייעמאן שהיה עני מדוכא בכואו נתעשר ויקן אחוזה בקרבת הקולוניא של הבאראָן, ושורים רוים שקנה החליף בכריאים ושמינים של הבאראָן, ובכלו המהרשה של הבאראָן נעבדת אדמתו. כמוהו גם טרוציני ואחרים. כסאנטא קלארא שלום ראָטהקאָפּה וכל סדרי הקולוניא נחתכים על פיו ולו רשיון להחזיק חנות, ובעד מנעלים הנמכרים כבוענאס אירעם 1,80 פּוּאָס יקח 3.75 פּ, מלבוש במחיר 3 פּ. ימכור בעד 7 פּ. ואסור לקולוניסטים לקנות צרכיו בחנות ולתו. ה' ווערמאָנט רשם בפרטית איפוא יוכל הקולוניל לחקור אתרי המקמים, והקולוניל השוכ לו: "הודות לך ע"ד החנות, אנכי אחקר דבר". אך עד כה לא נעשה מאומה. בערנהיים לא ישמע לקול הקולוניל, רק למצות אשת ראָטהקאָפּה. ד"ר רושיני עושה כל מה שלבו חפץ. הנבלה שעשה בשתי בנות ישראל: שרה מאָרגענא שטערן ואינגער, לו קרה כזאת בכריטיא דנותו לעבדות פרך, ובארץ הכסף, הכסף יענה את הכל. ובצל כנפי אגודת הבאראָן הירש יחיסו אנטיסמיטים וחייבי מיתות. אגודות הקולוניסטים נפתחים ונקראים ע"י ראָטהקאָפּה ונדונים בשריפה, אם אינם לפי רוחו. — במאָריציא עושים שטאָרם ובערנהיים ככל העולה על רוחם, הקולוניסטים נלחצים ונדהקים מהם ולולא גמלט שטאָרם, אז הכוהו באגרוף. הוּרוּוּיץ (גוראָוויטש), עליאס, וויסאָקוּ ובוססוק הוכו מכה רבה בידי הקולוניסטים. — מהרש נאָוועמבר 1890 עומדת הקולוניא מאָריציא תחת פקודות שליחו הבאראָן הירש, וכל מנהל הרש יעשה סדרים חדשים וחוקים חדשים. וזה שלשה חדשים וישב שם הועד ששלח הבאראָן לבקר את הקולוניות, ומה נעשה שם? לא כלום! — הפקיד ושב פאליאסאס כותב: אנשי הועד מביאים כליון הרוץ על התנגלות. — כבוא פקיד נגיד הרש, ראשית עובדות לבקש לו ארמון כפרו העיר, מושב אצילי הארץ, יקנה מרכבה וסוסים אכירים ויחוקרו אחי הכותבים פלסתר לסתום פיהם, ורק אחרי ההכנות האלה יחל לעשות שלטת בהקולוניות. — ה' טעטליס היה בן בליעל. — במאָריציא נמצאו אויה קולוניסטים בעלי הון מלוים ברבית, הם סוחרים בכליוי סחבות כבוענאס אירעם ובאים להקולוניא רק לקבל התייכה חדש בחדשו, והקולוניל יחשבם לאנשים ישרים. — בכלל שלש מפלגות בהקולוניסטים: בני המפלגה האחת יושבים בהקולוניות ומחכים עד אשר יביאו להם את בני ביתם על חשבון הבאראָן ואו ילכו משם וצוררו כספם בידם; בני המפלגה השנית — בעלי משפחות מרובות באוכלוסין ומקבלים תמיכה רבה, ביניהם כאלה אשר לא יוכלו לשוב לרוסיא כי נכתם עונם שם, או אין להם הוצאות הדרך; ובני המפלגה השלישית — אכרו כל תקוה להטיב מצבם ויושבים בהקולוניא, לאשר כבוענאס אירעם אין זכר ליהדות, ואם לא יוכנו בהקולוניא בים לחנוך הידדים, בית תפלה ומקוה יעובו את הקולוניא. — ההתבוללות לא תצלח שם, כי צפדים יקנות לא. בנקל תלכדנה כפה. — מדוע לא תפתח האגודה בתי ספר לילדי הקולוניסטים? הלא רצונה כי יגדלו חמרי דעת? היא תצטמצם בהוצאות על תלמוד תורה וד"א ותוציא 25 עד 30 אלף פראַנק לשנה שכר לפקידים ועל כל קולוניסט לשלם 15 פראַנק לחדש להוצאות הפקידים, חוץ מה שינגבו, אשר גם זאת על חשבון הקולוניסטים, ומההוצאות המרובות ומיותרות ומהנגבות ישלמו הקולוניסטים נוסף על הקרן עוד רבית 5 למאה לשנה! — נשיא הריפובליק באמיריקא הצפונת — אשר מספר יושביה 67 מיליון נפש, וקבל 250,000 פראַנק לשנה; נשיא הריפובליק בחשוויץ, אשר בה 3 1/2 מיליון תושבים יקח 15,000 לשנה; נשיא ארגינטינא עם 4 מיליון תושבים לוקח 50,000 פראַנק לשנה; ונשיא היהודים בארגינטינא עם 1800 נפשות יבא על שכרו 125,000 פראַנק לשנה.

מה עשה המורה המקבל שכרו 500 דר' לחדש במשך ארבעה עשר חדשים? לא כל מאומה! — המאמרים כמ"ע "La Nation", מיום 24 מארץ ש"ע ובמ"ע "Redieu of The River Plate" מיום 9 יולי ש"ע ובמ"ע אחרים יוכיחו למדי איזה מושג שלום בארץ הוא על הקולוניזציה הישראלית, ואיזה תקוה לאחריה. — בעת אשר הד"ר רָפָּרְט ווֹאֶסְטְאָן רָע ג' ל א ד ס ט אָן בספרו "New Exodus", (היציאה החדשה) ישבה את היהודים כי המה עובדים אדמתם בחריצות — ויציאו לאַוֶּעֶנְטְהַאל, רָפְטָה, גם הקולוניל, יחד עם פֶּיינמַן, הורוויץ ומרעיותם, דבה על בני עם מהצבתם כי נרפים הם ולא יצלו לעבודת השרה. היינע-מאן יכנה את הקולוניסטים "זשיר פארהאטי". — שוב שואל ה' ווערמאַנט את הקולוניל: מדוע יאמין יותר בהפקידים מאשר בהקולוניסטים בעצמם? ומוכיח חשבונות הרוקח קרויוער מחדש ויגיש ש"ע ויעיר את ה' ג"ס לבדוק החשבונות ההם ואז ידע על מי הוא ישען. ואחרי אשר הוציאה ה' וו. את כל רוחו ויתאר לפניו הקולוניל מצב הקולוניזציה כאשר הוא באמת ויכירנה את המכתב אשר שלח לו הקולוניל שמנה ימים אחרי בואו לבוענאָס אירעס, לבלתי יסית את הקולוניסטים להתאונן על גורלם. אבל הוא לא יוכל לעצור ברוחו בראותו עני אחיו הנאנחים והנאנקים, וצר לו לראות כסף הבאראָן הולך לטמיון. והכל יודעים כי הוא — ווערמאַנט — לא לבד שלא יקה שכר בעמלו, עוד יוציא מכיסו ויקדיש עתותיו לטובת אחיו. — הקולוניל אומר במכתבו לה' ווערמאַנט, כי איזה אלפים משפחות הכאות לארגיני-סינא, לא תחלישנה רגש אהבתנו לארצנו הקדושה. ע"ו משיב ה' וו. אמרים לו: גם אם תבאנה עשרת אלפים משפחות לארגיניסינא, לעומת שתבאנה כן תלכנה. כל באי ארגיניסינא אינם קולוניסטים אשר א"י צריכה להם. כל אשר רוחו ימשכהו לארץ הצבי, לא ילך לארץ הצבי בארגיניסינא. — מי שמע בארץ הזאת אף מלה אחת מצדדת בזכות היהודים? אין גם אחר. מה"ע והטבע בארגיניסינא מתנגדים ליושבת היהודים שם.

12 (5) 5 עֶבֶר, 1893. — יעקב ג' ד א נ ס קי מקולוניא קלארא כותב לה' חייט (רוסית) ויחצול לפניו על אשר לא כתב לו עד כה, כי הוא שרוי בצער, כאשר לא יהוה תקוה טובה לאחריה. אשתו ילדה בן וממחרת קמה סערה, כמה בתים נהרסו וכמה גגות השלכו לארץ וסכנה רחפה על ראש הילדת; ועתה אין לו קרן זוית להסתר מפני הסוכות והגשם השוטף בקיץ וכימי החורף מקור. כאשר בא הארלאמפף הידוע הראה לו בית חומר אשר בו ישכון עם כ"ב' הראוי רק לבלוב של חוירים, אמר הפקיד, כי נהוץ לחכות מבלתי להתיאש וסוף הטוב לבוא, ועוד שאלהו גם אותו גם את סגל ואת כל הקולוניסטים, מי בקשם לבוא לארגיניסינא? ע"כ בלב גדאנסקי לעזוב את הקולוניא להתישב בכוענאָס-אירעס.

13 (19) 5 עֶבֶרואר, 1893. — ישראל ווייס בָּרָד מפאלאסיאם כותב לה' ווערמאַנט כי מהועד (קאָמיססאַן) ששלח הבאראָן לבקר את הקולוניות ויכל להודיעהו רק זאת, כי הסרסר קאהן קבל שכרו מושלם במקל חובלים, בגלל הליכותיו עם הקולוניסטים, וגם נתרפא מעט מאבויריותו. קאהן קנה בעפסערנאצא 8 כבורות ארץ ויוציא כסף רב על תקונים (רעמאַנט) שלא היו ולא נבראו. — ממאָזעווייל יוצאת איזה משפחות (ויקראם בשמותם), מהם לבוענאָס אירעס ומהם לאמיריקא הצפונית. החרש ברזל ווארשאוסקי עובד משמרתו אצל הבאראָן ויכן לו בית מלאכה עם כלי האומנות שנקנו ע"ה הבאראָן הירש ע"ס 5000 פּעזאס, מלבד 400 פּעזאס מוזמנים ומכתב כי הכל נתון לו במתנה (וכל זאת על השבון הקולוניסטים?). כפי הנראה נוחה נפש קאהן כי התפטר מהחרש הזה, אשר ורועו מושלה לו ומהלומות אשר חלק לקאהן הועילו לו לעמוד על רגליו. השוחט ר' אהרן שלח מכתב להרב הכולל המאוה"ג ר' יצחק אלחנן בקאָוונאָ ולרבנים אחרים ויתאר בצבעים גוראים את כל הנעשה שם ובהורו אדות הקאָמיססאַן. אך עד עתה לא נשמע אם נתעוררו הרבנים לעצור בעד הפרצה.

14 (24) 5 עֶבֶר, 1893. — לעאָן רָפָּרְט זעגשטיין מקולוניא קלארא לה' ווערמאַנט, בהיות הקולוניל שם ענה על כל משאלות הקולוניסטים, כי הארלאמפף יעשה סדרים וגם הועד יבא להטיב את הכל. הארלאמפף נוסע מקולוניסט לקולוניסט לשאול אם קבל מה מהאדמיני-נסטרציה וירשום בכפר, בחדש העבר נכו מאיזה קולוניסטים מהתמיכה לחדש 43 פּעזאס בעד עגלות עצים, אף כי לא קבלום ויפסרו זאת באוני הארלאמפף, ויצום לבוא להאדמיניסטרציה וישבו לכל אחד כספו. חדשה נעשתה בהקולוניא קלארא: הקולוניסטים יע'ס קאמיניסקי

מיניקולאייב נתן את בתו מאניא לנוצרי אשכנזי Thomas Jde, שהיה במאייציא סגן אינושעניער, ועתה הוא פקיר על ארבע קולוניות: כרמל, באראן הירש, יהודית ומוגאש. כאשר נודע דבר החיתון להקולוניל שלה חלגהם לקאמינסקי להודיעו כי אידע נוצרי, אך היא לא שעה אל דבריו והיה חתונה בתו עם הנוצרי, אך מהקולוניסטים לא בא איש וגם לא אחד מהאדמיניסטרציא, רק קאמינסקי וגיסיו סאמל אָוויטש וראפאפאָרט עם משפחתיהם, וכלם יחד עם החתן היו עשרה וכן אחד הקולוניסטים מפאלאסיאס, זיידיל פֿערטסקין סדר הקדושין.

24 פֿעברואר 1893 (ו' עש"ק תצוה). — סכתב הרב מעיר וואָסקי (דמתקרי קאָנסטאנטינאָוואָ, פ. קאָוונא) להט"ל מ"ע, המליץ.
להרים מכשול, בתור הערה צדדית למעשי הועד של ישוב ארגינטינא, הנני מפרסם ברבים דברי יודיו הרב הד"ר אדלער רב הכולל בברישטאי:

ד' ישפות שלום לכבוד הרב המאוה"ג מוהר"ר אברהם ג'י, גי"ה לנכון הגיעני והנני מן המודיעים שמדינת ארגינטינא אינה תחת השגחתי ואין אני יודע בבירור, אם יש שם שוחטים ומהלים מומחים ומורי הוראה, והחוב מוטל על רבני רוסיא לפקח שבני קהלתם אל יניחו את מקומם בלתי אם יקחו שוחטים כו' עמהם". דברי הק' נתחלי צבי אדלער הכהן.

הרב הוואָסקי הכואב על אשר הועד בלונדון, שהבארָן שליט בו, לא יראג לכל הדרוש להחזיק מוסדות האמונה בהקולוניות, מסיים מכתבו: ,אי לזאת הנני מודיע גלוי לכל אחינו בעלי האגודות של ה' פֿיננכערג, כי ישמעו לעצת הרב הגדול הנ"ל ואל יזיוו ממקומם בלי דברים, שוחטים, מוהלים ומלמדים. עליכם אחינו היקרים לרעת, כי הנכם חלוצי ישראל וישראל ואזריאתא הוה. אם לא תשמרו את התורה ואת העבודה תעכבו דגל ישראל ובקהל הקהל לא יחד כבורכם, ומה הם אדני היהדות? אם לא רבנים מובהקים, מורי הוראה, שוחטים ובודקים ומהלים מכניסי ילדים בכריתו של א"א ומלמדים, ואם לא תשימו עין על עקרי דתנו אלה, ימירו מורשת אבות בעד נזיד עדשים וככר לחם, אז נדע כי ארגינטינא ובארָן הירש לא לנו.

16 { 26 פֿעבר. — ה' ווערמאָנט ל, המליץ". הוא מכתיש את חשבון השנתי כו אלף משפחות נושבו על אדמת הבארָן הירש, ומביא רשימה סטאטיסטיט מטעם הממשלה (Anuario de la Nacion 1892 שרק 2870 נפשות באו לחתם, והולך ומונה: בשנת 1891 באו כחדש יוני 10, יולי 83, אויגוסט 670, סעפט. 315, אָקט. 214, נאָו. 591, דעצ. 987, ס"ה 2860. מזה שבו יותר ממאה לאירופא, 150 התושבו בבווענאָס אירעס, ובכל יום ויום יבאו מהקולוניות לגור בעיר הבירה. בשבוע העבר יצאו 9 נפשות לאמיריקא הצפונית וביום 25 פֿעבר — 24 מאנטרע-ריאָס לבווענאָס-אירעס, ללכת לאמיריקא הצפונית, ואיזה מהן לאירופא (והושב את העוובים ארגינטינא בשמותיהם ומקום מולדתם). וכה הלכו ונתמעטו, ולפי הזשערה נמצאו כעת בערך 2000 נפשות (שהן קרוב 700 משפחות) אשר בני ביתם עורם כרוסיא וגם אלה עוד לא נעשו כלם לקולוניסטים. בתום החלו לבנות עתה, ורק זה שבוע חלקו בהמות וכלי-מחרשה במאָועסוויילע. ואם הקולוניא הראשונה עוד לא נוסדה, מה לחכות מהאחרות? — לכונן את כלן נחוצים עוד לכל הפחות 1,400,000 פֿראַנק (למסע בני בית הקולוניסטים 1200 נפשות מרוסיא לארגינטינא 150 לגלגלת—180,000 פֿר, בנין 700 בתים כל אחד 300 פֿר' (חויץ מה שיוגנב) 210,000 פֿר', לכלבלחם 10 חדשים עד הקציר הראשון (אם הארבה לא ובער את הקמה) 50 פֿר' לחדש למשפחה 850,000 פֿר', כלי הרישה ומכונות לקצירה ובהמות (זוג שוירים עולה 150 פֿראַנק) בערך 300 פֿר' למשפחה—210,000 פֿר', מס האדמה (בחוק באנטרע ריאָס), בער 150 לענוא (פרסא ספרדית שהיא 3/4 פרסא בעאָגראַפֿית—שטח אדמת הבארָן הירש) 2,300 פֿעוּאָ הלענוא 115,000 פֿעוּאָ, שהם 190,000 פֿראַנק, הוצאות האדמיניסטרציא — 59 פֿקידים במספר אמצעי 200 פֿראַנק לחודש 11,800 פֿר' ובעד 10 חדשים — 118,000 פֿר'. להדרייעקטור הראשי 10,000 פֿר' לחרש, למשנתו 2000 פֿר' לחדש — 120,000 פֿר'. מלבד שכר דירה להדרייעקטאָר הראשי והוצאות הבריָאָ. וכה תעלינה הוצאות כל משפחה עד 12,000 פֿר'. גם האדמה עולה כיוקר, מחיר עדיית עד 14 פֿעוּאָ ולהבארָן עולה מן 20 עד 30 פֿעוּאָ, וההבדל עולה עד 900 פֿר' לכל משפחה. כה עציק זדים את נדבת הבארָן והקולוניסטים עון החומסים ישאו, מאו יצא (ירא הקהל)

החשבון נוספו עוד הוצאות: 1000 ליט. שט. לראטה לבטל כתב ההתקשרות, וכן לקאליון ולטעמלים ושלמי נזיקין להאיטליאנים בעד חטים; וכן דמי פיוס להבנאי שקבל עליו לבנות בתים במוריציא, למתול על כתב ההתקשרות, קנו בהמות פראות שלא תצלחנה לעבודה. הרושות בנפת בווענאס-אירעס לוקחת 1.10 פעוּאָס בעד כל בהמה שהובלה לטבח. וכאשר לא נהלו חשבון כמה בהמות נטבתו לבשר, יחפשו כיום בפנסקים כמה בהמות נקנו ולעומתן כמה נמצאו כיום וכעד החסרות ישולם המס, וכאשר השורים שנקנו ע"פ הבארָאן נרשמו בהפנסקים ג' עד ד' פעמים, תהי האדמיניסטריא מוכרחת לשלם מס משולש או מרובע בעד שורים שלא היו לעולמים, וכן חשבונות אחרים. מסעפטעמבר עד עתה הוציאו 2 מיליון 500 אלף; לקנית 10 לעגוא אדמה באנטרע ריאָס 600,000 פעוּאָ (900,000 \$), הסרסר בעסק הזה היה הסופר-למ"הע" J. Chr., בלונדון ה' וואלפין.

אחר חג הפסח יעזבו רבים את הקולוניות, כי לא יחוו עתידות להם; ביותר בראותם תולדות הקציר במאָריציא; אף כי הארבה לא אכל את יכול האדמה, ככל זאת לא אספד-מומה. הקולוניסט משה קישנער ורע ששים העקמאר חטים ומקציר אסף 64 שקים שהם 40 פֿאַנעגען (שעֶטעל — מחות מג' טשעטווערט — בין הכל בערך 115 טשעטווערט) והקונים קצבו לו 4 פעוּאָס בעד פֿאַנעגא — 160 \$ בעד כל קצירו, והוא שלם שכר הדישה שני ימים בהסכומה 140 \$, ובעד 64 שקים, א 30 סענט, 19.20 \$, בס"ה 159.20 \$, מבלי לחשוב הוצאות החרישה והזריעה והקצירה. בעוד ימים אחדים תצאנה משפחות אחרות לאמעריקא הצפונית. קרעמער איש נכלים, הוא יועץ היער, ע"כ אין להשען עליו.

גם הקולוניסטים החפשים שהתישבו לא תחת חסות הבארָאן, לא יראו סימן ברכה — מבאללעקטער־א (גוף קורדובא) באים קולוניסטים לבווענאס-אירעס, לבקש עבודה לחיות נפש, כי הארבה אבל שאר המי תירוס אשר להם. הקולוניסט פֿריעדמאן אחד מהם מכר את הס"ת שלו, לכלכל בני ביתו, אחרים מכרו תכשיטין. אשת הד"ר בליטץ ספרה כי הקולוניסט בארואווסקי מכר כל אשר לו ויבא לבווענאס אירעס להשתקע שם, או לשוב לאירופא. משפחת טרעמפעל עוזבת את הקולוניא, כי אימתה חבתה, אחרי אשר הנוצרים העובדים בשדהו, אוכלי לחמו, התנפלו עליו להמיתו. לאשרו שמעו בני הבית כאשר פתחו הרוצחים את החלון ויור טעמפלער עליהם ויתמלטו. ע"כ מכר את כל אשר אתו וילך לגרמניא. בהמות ספרדי רעו בשדה הקולו-ניסט וויינשטיין מאָדעסא ויתבע את הספרדי לפני שזמם השלום לשלם נזקו, והוא פסק כי ישלם הספרדי להעביר 30 פעוּאָ. ויערים הספרדי וישלח אנשיו לגנוב את בהמותיו מאָרות וויינשטיין שהיו אצלו במשכנתא עד שישלם הנזק. וממחרת בא הספרדי לשלם הקנס וירדוש בהמותיו, ולולא הד"ר בליטץ אשר מצא פשר לפטור את הספרדי מהקנס, מי יודע מה היה לוויינשטיין. — והד"ר בליטץ יתכה עד קציר החטים (אָקטאָבר), אם יאכלהו הארבה ישוב לאירופא. נהלתו עלתה לו עד כה 20,000 פעוּאָ וכרכה לא ראה. רק כרופא יתפרנס. גם ה' עלקין (סופר הוואָסאָרד) לא יחזה טוב באחוזתו. הנוכל ראהאט פתה משפחות אחרות לקנות אדמה. האחר, הוא 'צחק טויבער מקערטש, הוציא 4000 פעוּאָ, ושמונה חדשים עבד בועת אפוס, ולבסוף מכר את הכל במחיר 1000 פ. ויצא לבווענאס אירעס נכה רגלים מעבודתו הכבדה. גם ששת המשפחות אשר קנו אדמה יתר עם ה' טענענבוים לא יראו שכר בעמלם, ובעל האחוז לא יאבה לתת להם שטרי קנין ועוד יתבע מהם 4000 פ. והקולוניסטים יאשימו איש את אחיו, כי הוא הביא עליהם האסון. רק טענענבוים לא יתערב בריב. ובהיותו נזהר ממאכלות אסורות למד מלאכת השחיטה משוחט מומחה ומכין בשר כשר לביתו.

ראפאפֿאָרט וראָזענבערג הנוכלים הנודעים, שליחי אנשו בסרביא, אשר התקרבו ללאָווענטהאל וראָטה כהנף ומלשינות, שבו לפארו וביאו דבת הקולוניסטים רעה לפני הבארָאן הירש וישלחם בחורה. לארגינטינא ויצו לתת לכל אחד 100 העקמאר אדמה וששת אלפים פראנק, גם נתנו להם באָקטאָר העבר כמצות הבארָאן ויורעו טאבאק, והארבה אכל גם את העשב המר, וע"כ בא בן ראפאפֿאָרט לבווענאס אירעס לבקש עבודה, ויחמול עליו עושה כובעות לילדים ויתן על ידו איזה כובעות לסבב ברחובות ובבתים למכרם הירווח יקה לו. גם אחיו יבוא קרב לעיר המלוכה, החצר הזה עלה להבארָאן בסך 20,000 פראנק.

17 מאָרץ 1893. — מה' ווערטמאָנט להירידקאָ. מסענאט אנטאָניא באו לבווענאס-אירעס כמה משפחות קולוניסטים שלא על מנת לחזור להקולוניא. וארבע משפחות ממאָריציא ירדו באנית הקיטור Advance ללכת לאמיריקא הצפונית על הוצאותיהן אשר קבצו על יד-

בעבודתם. הועד יושב זה ששה שבועות במאזעסוויללע ולא נודע מה מעשהו. הקולוניל לא יאבה לבוא עמו במגע ומשא, ביום 12 מאָרץ באה תלגרמה מבארגען להועד, כי יוכל לעשות בהקולוניא כחפץ נפשו.

16 מאָרץ. — ה' ווערמאָנט יתאונן על האדמיניסטראציא וכי הקולוניל יבטח רק בפקידיו הנוצרים ועל היהודים יביט כשאט נמש; והנוצרים ילשינו על הקולוניסטים ויגרשו מנחלתם, ולמען הצדיק העול כותבים הם להועד בהמבורג הממונה לשלח את השבטים לארצם, על האחד שהוא גנב, השני מצחק בקלפים כו'. וכל זאת יען הקולוניל לא יחזה למרחוק... אף כי ה' ווערמאָנט יגלה אונו מכל העושק והמרוצה אשר יעשו הפקידים, אך הוא לא ידע לעצור בעד הרעה. לדברי ה' וו. אין תקוה ליהודים בארגינטינא ארץ הד מים, לא שרבה מחיר בשר אדם פחות ממחיר בשר שור בפאריז.

17 מאָרץ 1893. — לעָאן ראָוענשטיין מקילוגיא קלארא מעיד בשם קולוניסטים דבים, כי כל הכתוב בהמליץ אדות ארגינטינא אמת וצדק, גם הוא יספר כי מחסרון מים לקחו הפקידים מהם את השורים ואח"כ השיבו להם, אך בין לילה נגנבו, והאדמיניסטראציא האשימה אותם כי הם מכרום, ואם ידרשו שורים מחדש, יתחייבו בכתב לשלם 10 פּעוּאָ לחדש, עד אשר יפרעו חובם, לפי המחיר אשר קצבה בעד השורים. וכאשר גם ביהודית נגנבו השורים, נתנה האדמיניסטראציא את השורים הנגנבים ביהודית לקולוניסטי קלארא ושלחה לבני יהודית. וכאשר הקולוניסטים חקקו מראש אותותיהם על קרני שוריהם, והפקידים גרדו וימחקו את האותות, אך רשומיהם ניכרו. — לדבריו בא להקולוניא יהודית קבלן לבנות בתים להמקולוניסטים מחומר וואליקי ויקצוב מחיר הבית 240 פּעוּאָס. וכאשר העירו הקולוניסטים, כי הגשם ישטוף בתים כאלה, כי גם בתים מלבנים לא שרופות נהרסו ממטר סוחף, ויבקשו כי יותן לכל אחד מהם 15,000 לבנים שרופות, אשר מחירם 150 פּעוּאָ ועוד 100 פ. תעלינה הוצאות: גג מסוף, דלת זחלון, ויענום הפקידים קשות ויגערו בהם, כי לא להם המשפט להתערב בעסקי הבאראָן.

20) מכתב המזל "המליץ" מאת ה' צוויק בקאליש מיום 11 דעצ. 1892. — כי היה לו שיה ושיג עם הר"ר שאַר שיר מהתם שבא מפאריז. לדבריו חפץ הבאראָן הירש לעשות את היהודים לאכרים גמורים ולשפאנים במלוא מובן המלה, לא לעשות ארגינטינא לליטא ומיוריציא לברדיטשוב השנית. על שאלתו: אם אמת הדבר, כי בדעת הקולוניל ג"ס ליסד ב"ם בהקולוניות ולעשות לשון עברית לשון מדברת. ענהו: יוכל היות כי כן יחשוב הקולוניל, כי יליד בריטינא הוא והבריטנים ביהודים כנוצרים אדוקים באמונתם, אך אחרת ידמה הבאראָן.

עשרים המכתבים האלה יתנו עדיהם, כי לא כאשר הוציאו מצדדיו הקולוניזציא בארגינטינא דבות שוא על ווערמאָנט, כי משום איוזה פניה הוא מוציא לעו על הארץ ולדרים עליה ועל האדמיניסטראציא של הבאראָן הירש, אדרבה, נאמנו דברי המעידים עליו, כי בלב אמונים, בקנאו לאמת ולגורל אחינו אשר גרדו שמה, הוא מקדיש עתותיו וגם מכספי וכותב וחותם. הן גם ספרים הנדפסים שם בשפות אירופיות ומ"ע יומיים בעיר המלוכה מעידים כי כל דבריו מיוסדים על הקירות ודרישות נאמנות מאינם בני ברית משיחים לפי הומס. והאות היותר נאמן כי באמונה הוא עושה, כי לא לבד שלא יסתיר שמו על המאמרים והמכתבים אשר יפרסם, וכי לא לקנתר כונתו, רק קנאת האמת תפעמהו—כי לבש עוז לכתוב כמה פעמים להקולוניל גאָלדסמיד, אשר כונתו לטובה, ולהעירו על המגרעות בהאדמיניסטראציא, והקולוניל אשר חשבו בתחלה לאיש נרנן, לא בזה ולא שקץ דבריו, וישיבה אמרים בכבה ועוד נתן לו תודה על אשר גלה אונו מכל הנעשה בהקולוניות נגד רצונו.

אולם רב יתר מכל הנאמר בהמכתבים, שהעיקר הוא בהם להוכיח פחות האדמיניסטראציא וחסרונות הארץ וכתנה, יוכל אדוני הבאראָן לשפוט על תכונת המדינה ויושביה, סדריה והליכותיה, שריה ופקדיה, שופטיה ושומריה מעלי

טה"ע היוצאים בבווענאָס-אירעם עיר הכירה, הכאים אלי טהתם, אשר אני שולחם לירי אדוני, כפי הרשימה ותוכן הענינים מכל גליון, הנוגעים לנידון דין, וציונים על העמודים בכל גליון לאותותיהם וליום צאתם, להקל על הקורא:

1) 23 דעצעמבר 1892. — ארגענטינישעס טאגעבלאטט" 1094 № יוכיח במאמר ראשי, כי העושק והמרוצה בעסק פאנאמא כאין וכאפס נגד החכם והשודר בממשלת ארגונטינא. בצרפת היה עסק יחידים, אשר הטו בשוחר אווה צירים ושרים, ובארגונטינא כל הנושאים משרה במדינה, כל ממשלת הפרתמים, השתתפו במעל הגדול הזה, ושלשת ראשי השלטון בארץ עזרו לרעה; ובהאָמון (קרעדיט) אשר נתנו בעלי כיס (באירופא) להמדינה, השתמשו להרוס את בתי השולחנים (באנקען) שבאו בעסקים עם הממשלה, אשר לא היה כזאת לעולמים. וכאשר פרץ הרעם (קראך) — לא נמצא אף אחד אשם בדבר. לא בין צירי העם ושרי המלוכה, וגם לא במה"ע, אף כי גלוי וידוע היה כי המו"לים נמכרו בשוחד ויקחו חלקם מהשלל כו'. בארץ ובחו"ל נודעו האשמים בדבר בשמותם, גם יורו עליהם כאצבע, כי אצבעות ארוכות להם, ובכל זאת לא הזכאו במשפט. לשוא התאונן העם וירדוש חקור דין ומשפט, שומע לא היה לו כו'. זאת תורה לנו למדי כמו הי, כי כאין וכאפס בארץ הזאת משפטי העם, וכי דעת הקהל ישא רוח. עד עתה ישבו עוד לכסא רוב הבוגדים בארץ מולדתם, שונאי אושר העם, אשר עוללו בעפר קרן כבוד ארגונטינא ויכסו קלון פני כל העם לעיני השמש.

2) 4 יאנואר 1893 № 3. — במאמר הראשי ידובר אדות המהפכות, שהן מכת מדינה בנפות ארגונטינא, ומחליט כי המהפכות הגדולות והקטנות הן ילידי כלכלת הממלכה באמיריקא הדרומית, כי הממשלה המתחדשת שם פעם בפעם תתאמץ להעביר את הקודמת ולהמיע משפטי מתנגדיה, אשר למען מלט נפשם יעוררו שעזרויות בארץ. בנפת קאָרריענטעס (צפנית מערבית ארגונטינא) יתראה ההיוון העתיק יומין מאה פעמים. — מחיר הפעוץ בשטר המדינה על הברזע היה ביום 3 יאנואר — 1 מארק 35½ פֿעניג. — מקאָרריענטעס מודיעים כי שוא כל עמל המשתדלים לתוך השלום.

3) 10 יאנואר 1893. ד. לא פלאטא צ"ט" 8 №. — די רעוואַלוציאָן אין קאָרריענטעס ועמל רודפי השלום עלה בתהו.

4) 11 יאנואר 1893. — דייטשע לא פלאטא צייטונג" 9 №. במאמט 5 ע הושם על הקולוניסאים לשלם מס מחטים ולא הועילו כל האספות והמודעות, כי יד בעלי נכסים גדולים בכל שלטת, אף כי אי אפשר להקולוניסט לשאת המס הכבד הזה. — הארבה כסה את עין העיר קורדובה, הוא אכל את יבול השרות והגנים וידבק בכתיים ובכתי כנסיות הנוצרים.

5) 18 יאנואר 1893. ד. לא פלאטא צ"ט" 9 №. — במאמר ראשי יסופר אחרי נשוא הריפובליק שנדה מכסאו, כי אימיתו תבעת את המדינה, וען הליכות עולם לו מורשת אבותיו הברגנים. להשען על עם הארץ לא עלה עוד על לב שום שלטן בארגונטינא. הן העם, בעיניהם, אך למותר גם להבחירות, וען השוטרים יורו כדורי מות על כל איש אשר יויד לגשת אל בית הבחירה, והועד הממונה על הבחירה יניח בהקלפי מספר פזקאות של בוחרים את אשר ישבר בעיניהם. והלך ומתאר תכונת השרים והפקידים ומעשיהם. — יודיע כי עוד לא נמצא פשר בין המתקוממים בקאָרריענטעס וסכנה נשקפת כי יפרוץ מרד גם בנפות בווענאָס-אירעס, קאָנטרע-ריאָס וסאנאט-5. ביתר שאת יתגעש העם בהנוף היותר גדול בהמדינה, באשמת שר הפלך והפאָליציי. גם אגודת בעלי נכסים" הרחוקים מקשר, גם רוחם איננה נוחה סהרשות ותשלח קובלנא לנשיא הריפובליק להתערב בדבר. — בקאָרריענטעס רבה העוובה ופריעת כל חוקי המוסר. אחד מקרובי שר הפלך שהוסר ממשכרתו הכריח את שתי בנות ה' דיאָניסיאָ ארווישו לפשוט את בגדיהן ולהציב ערומות לשרת למנוי ולפני חבריו שרי הצבא, ואנשי החיל היו קהל הרואים: טה"ע "Diario", מעיד על אמתת הדבר ומוסיף: זאת היא חבתי הנאורים בבווענאָס אירעס". — בקאועראָס נשארו רק ילידי חוץ לארץ; כי הארגונטינים כרתו משם מפחד, הרשות" אשר העמיד הגענעראל "Diaz", העריץ, ראש המתפרצים, אשר האחים הרוצחים מאַלינא כמקורביו. גם גדודי הממשלה עושים שטוח ככל מקום בואם, חמט ושוד ירכו ובאגרוף רשע יהרגו נפשות נקיות. בבעלא וויסמא ירה איש חיל מגדוד נונענין בקרבת בית הרשות כדור עופרת מקנה רובה כלב אשה הולכת לתימה לאור היום.

6) 22 יאנואר 1893. — „רייטשע לא פלאטע צייטונג“ № 19 יודיע, כי בו ביום יהי „מיטטינג“ (אספה מתפרצים) בבוענאָס אירעס, אשר הפילה אימתה על הממשלה. — לזכורת חמאת הממשלה בטרם פשטה את הרגל יוסף, כי בקרב הימים ימכר לאשר יקר במחיר מרכז אדמה, אשר שר הפלך בעת ההיא מאקסימא פאָן וחבריו הוציאו מיליונים מן האדמה לכיסם. אהחווה הזאת נתונה בעכוש באפותיכו בסך 4,481,000 פּעוּזָא. היא תשתרע על 4 לעגוא (הלעגוא יותר מן 3 פרסאות גיאוגרפיות) ועפ"י תנאי שטר הערבון (Cedulas) ישלמו שנה שנה רבית 7% ועוד 1% לפרעון החוב, עולה 358,480 פּעוּזָא. מובן מאליו כי האנשים אשר בודם שטר הערבון יאבדו הרבה מיליונים. — אחר מאורחי עספּעראנצא הלך עם אשתו לנשף השק ובשובם מצאו גדלת פתוחה ויראו כי נגנבו איוה הפצי ערך וגם בתם ילדה בת ארבע שנים ורק ביום המהרת מצאוה במרחק, שני לעגוא מעספּעראנצא, יושבת ובוכה; ותספר כי אחר השודדים ענה אותה. — „הרג וחמס“ על נם „הר שירות“ של רוּעץ, תחת חסות שלטן האומה בקאָרדוּעני-מעם, החפצה להביא „סדרים“ ושלוש שמה. כמעט בא שר האלף אקונא במערסעדקס, היתה ראשית מעשהו לבנו את כל הנמצא בחנותו של אלביוֹץ ראָמּערא, בר פלוגתא שלו בשטת הפוליטיק, וכן עשו לאחרים. האכרים החמימים הוכו בכאזיות חמה, בהסותיהם, ככשיהם ומוסיהם לקחו עמם. מחמת רשיות כאלה נסים יושבי המקומות להחבא בהרים, אם רק הדרך פתוחה עוד לפניהם.

7) 9 עכבר, 1893. — Le Courier de la Plata № 5 (בבוענאָס אירעם) № 11541, במאמר ראשי, התנועה האנטיסמיטית“ (Le mouvement Antisemitique) יאמר, כי התנועה הזאת היא לא נגד כל בני שם, רק נגד החלק הקטן מהם — העברים. ובכן מסע הצלב הזה הוא איננו נגד שבט נוי גדול (ראססע) רק נגד כת אחת, ושואל: האם יוכל אום להתקיים בלי אמונה? בארצות הברית באמיריקא אין אמונה שלטת וככל זאת גרשה את כת הפורמוניס והסינים, לאשר מדותיהם מתגגדות לחוקי הארץ; ובכן האמונה היא יסוד דתי המדינה, ובאנגליא אף ששם אמונה שלטת, בכל זאת כאשר דתי המדינה עכבו מתת לה' ראָטטהשילד לשבת בהפרלמנט מפני נוסח השבועה, בטלה הממשלה למענו את הנוסח: הנני נשבע על דעת אמונת הנצרות". וזאת חובת הברה מדינית נוצרית, לתת לכל אורחיה בני אומות ואמונות שונות משפט אורחי ארץ, ובלבד שישמרו דתי המדינה. אם יבא מושלמני לפני השופט הממונה על ספרי המאטריקעל (מעהר) לבקש כי יאשר ויקיים את כתב הנשואין עם אשתו השנית, יאמר לו השופט: עלוך לדעת כי בצרפת יענש קשה נושא אשה על אשה. מוכח, כי התנועה האנטיסמיטית היא (לא קנאת אמונה, רק) פוליטיקית. הממשלות ראו כי היהודים במקום שמספרם עצום, יאספו כל אושר הארץ ויחוקו בו, ובלי עמל כפיס; וללחום נגד הממשלות הזאת החליטו באיזה ארצות לגרש משם את היהודים. בצרפת גברה התנועה נגד היהודים. בגרמניא יעוּרו לחדש חוקי הרדיפות הנושנות, לא לבד שלא יוכלו לקנות אדמה, כי אם להושיבם במיצר. — התנועה הזאת תביא אלינו, כפי הנשמע, מיליון יהודים, ומה יעשו פה? על פי מסורת אבות היו רוּעֵי צאן. אולם הרוּעֵים לא יוכלו לשבת יחדו. על פרסא מרובעת, תוכלנה לשבת שלשים משפחות עם 3000 כבשים, לו נעשתה כל ארץ ארגינטינא טרביץ לצאן, לא יהי מקום בה ליותר משלשה מיליון משפחות. — המיליון יהודים¹⁾ אשר בלב הבארץ הירש להושיב בארגינטינא ידרשו לפי זה שליש אדמתה. נחוצ יהיה אפוא לתת להם עבודה אחרת. עבודת השדה לא תצלה להעמיראנטים של הבארץ הירש. המלאכה רצויה להם רק מעט. המסחר יכשר בעיניהם יותר. אך היוכלו להתקיים נגד האיטליאנים? המאחרים אהבת עבודה עם יתרון הכשר לסחר, מפהרים אנחנו כי הקילוניציא של היהודים בארגינטינא לא תצלה, בפרט אם התנועה האנטיסמיטית לא תחדל. במסעינו לא מצאנו יהודים נאחרים בקולוניות עולות כפורחת, רק במאָיאָרקא (אי בים התיכון) והם התנצרו. היהודים הראו פעמים אין מספר כי מחזיקים הם באמונתם, ולא יוּר איש לתת להם עצה להמיר דתם. אולם לפי המעשים שנעשו במשך שמונה עשרה מאות שנים מותר להאמין, כי דת היהדות מתנגדת לחיי החברה ולמען השיג המטרה אשר אליה כוננו עיני היהודים הכאים בכח

¹⁾ סופר חושב רק מיליון אחד, ולפי זה לא תכיל כל הארץ 3/4 אשר סכמת אלוּטֵי לסכּוֹל לסכּוֹל, או יירשו את כל הארץ וישנו לפוּסֵים כְּאֶשֶׁר יסְרוּ וירכוּ, ארו.

הבארץ הירש, נחוג להנות המכשול מן המסלה (איזה דברים במאמר הזה ראויים לשית לב אליהם בפרטית. ארז).

(8) 11 פעבר. 1893. — „פֶּאָרווערטס“ (בכוענאָס אירעם) № 319 יחאר את הקו-לונזיא בנפות שאקא ומיסיאָנעס. כי איזה מראשי האצילים יש להם אחוות גדולות מאד, עד מאות אלפים פרסאות מרובעות, אך הן לא נושבות, אף כי הספרת השקרנית של הפטריוטים הארגינטינים יפריו לשבח את הארץ בגוזמאות מעוררות צחוק והתול. כה הודיע מה"ע „El Argentino“, זה ימים אחדים, כי בנפת פֶּאָרמאָז היה לבעל אחוזה אחת, אשר זרע טאבאק—80 מיליון פעוץ הכנסה. עוברי אדמה הפשים לא יאבו להאחו שמה, ועץ גבר שם השרב מאד והרמשים הנושכים יציקו ליושבי המקום עד בלתי שאח, וגם קדחת ממארת שלטת שם. על כן יעץ הר"ר נידערעליין הנודע במאמריו הרבים בתולדות הפבע ועבודת האדמה, כי אחרי אשר אין שום ילדי אומה אירוסית הפצים להתנחל שמה מטעם המכואר לעיל, יושלחו שמה יהודים להושיבם שם בחוקה (צוואנסקאלאָניען) בודדים משפחה משפחה לבדה, ולא יוכלו לבוא במגע ובמשא את העולם ומלואו. גם הבארץ הירש (אשר לפניו הוצעה העצה הזאת) הריה מרחוק את הריה הרע הנודף מהעצה ההיא, וע"כ לא יצאה אל הפועל. אמרו לכונן שמה קולוניות של אנשי חיל (מיליטערישע קאלאָניען), כאשר נוסדו ברוסיא (בימי הקיסר ניקולאי — военн. поселение), אך הגענעראלים לא אבו להסכים לעצה כזו, כי אין אָפֿיציר אחד יאבה לשבת בעירי עולם אשר שמה, לשאת קרחת ועקיצות השרצים הנודעים בשמותם: Tabanos, Jejenes, Mosquitos, Piques וחיות פראות, המרכיב עניים קשים לנשוכיהם עד למות.

(9) 17 מאָרץ „לא פלאטא ציימונג“ № 64. — מטינגאָסטא (בנפת קאטא-מארקא בארצות הברית לא פלאטא — ארגינטינא) כותבים, כי כמו בהיסח הדעת פרצו קרבות בין שר הפלך פֶּערראי ובין הינסטור דעל פינא. אחרי אשר הרגיעו המתפרצים וישבו שקטים בתחנות שר הפלך דעל פינא, באו פתאום אנשי חיל הממשלה ויצורו על התחנה, אך לא מצאו שם רק נשים אשר אמרו להם, כי הנברים הלכו על פני השרה, ותמסורנה להם כעשרה כלי נשק אשר לא יצלחו לתעוררם. והבא בכח פֶּערראי צוה לחפש בכל הבית, מלבד במרתף אחד אשר הנשים אמרו כי זה כבר לא השתמשו בו וע"כ נאבד המפתח, וילכו משם. אבל עד מהרה עלה על לבם כי הנשים הונו אותם וישבו לאור הלבנה בשמים טהורים. כמעט התקרבו אל התחנה קבלום המסתתרים בידות קני רובה ושני אנשי צבא נפלו חללים ראשונים. עד מהרה עלה שר הפלך עוד 150 אנשי חיל. מחצות הלילה עד הבוקר אור גברה המלחמה ותארך עד הצהרים ויפלו חללים משני הצדדים. וכאשר גגש המורשה של שר הפלך ללכוד את התחנה מצאו כי רק הנשים בעזר שני אכרים לחמו בהם, והגברים עזבו לפני שתי שעות את התחנה ויקחו עמם את פרותיהם, ככשיהם, סוסייהם, נשקיהם. אבך השרפה. ולא הרהיבו אנשי הצבא בנפשם עוז לפגוע בהנשים. — ברָאָזאריא (הבירה השנית של הרפובליק) לא קבלו מורי ביה"ם של הממלכה את שכרם זה שלשה עשר חדשים, יען אפס כסף מואצר הממשלה, והם ישאו מחסור. ע"כ התגודדו ויהדלו להתרות לקחם ככה"ם, גם הנושאים משרה כבתי המשפט לא קבלו שכרם מחדש מאָרץ 1892 עד פעבר. 1893. עוד שוורת שמה רוח דרות הבינים. איש אחד ושמו מעליאן בא להפאליציי ויספר כי אשה זקנה אָררה אותו בכשפיה, והשוטר אשר ראה כי רוח עושים חבעת את האיש ענהו בלצון לשרוף את כל המכשפות. מעליאן מצא לו שני עוזרים באמרו להם, כי מטעם הרשות הוא בא לגרש את השטן מקרבו וילכו אל בית המכשפה. שלשת החברים עשו חרוצים בשכון במצח כל בני הבית בדמות צלב, להקל גרוש השטן, אח"כ סחבו את האשה הזקנה אל מדורת האש אשר הכינו לפני הבית. כמעט עלתה על המוקד, לולא בא בנה ויערוך מלחמה בסכין מול המשוגע ורעיו ויניסום. המשוגע הגיש קובלא להדפרטמנט המיכוני לדרוש דמי גויקן 30 מיליאָן פעוץ, כי עוד קללת האשה רובצת עליו. — עפ"י ידיעות האחרונות מקאטמארקא יד המורדים על העליונה, ומצב שר הפלך פֶּערראי ברע הוא.

(10) 17 מאָרץ 1893. — במה"ע № 958 Le petit journal נדפס מאמר נקוב בשם „Le Banditisme dans l'Argentine“ (החמס והשוד בארגינטינא).

המכה הגדולה בהרפובליק הארגינטינית — לא למותר להזכיר זאת פעמים אין מספר — הוא חסרון רגש היושר אצל יושב הארץ; היוצא מזה הוא — האָן הנעשה יום יום, וגם חסרון השקט ובטחה, הגרש פה ביותר מאשר בין העמים הפראים, ביתר שאת לאשר הרשויות בעצמן, אשר תעודתן לשמור ולעשות עפ"י דתי המדינה, המה הראשונים הפורעים כל חוק, להעיק על העם. הרעיונות האלה עלו בלבנו, כאשר ספרו לנו מעשה רצה הנעשה זה מקרוב בפּיגו (Pigüé) במשפחה מבני ארצנו:

Francois Ausel, איש ישר מאד, בא להשתקע עם אשתו וילדיו בשנת 1885 בקולוניה, 538 קילומטר מבוּענָאס אירעס נגבה. הוא לקח בחכירה שתי אחוזות על התנאים הרגילים, לעבדן ולאחוז בהן. שנה שנה הביא להארמיניסטריציא של הקולוניה כל תבואות שדהו למען אשר מחירן יגובה מחובו. ביום 25 יאנואר ש"ז בא חבר אנשים מזוונים ויפרצו בבית אויסעל, ובידם צו משפט השלום מסאאווערדא לקחת בעבט את כל הנמצא בביתו, מבלי הודיעו מראש ובלי קריאה לדין ובלי שום התראה כדת, ויחלו לפלס חמס ידיהם, המיתו את התרנגולות ואת החזירים ויגנבו תיבה קטנה עם 1200 פיאסטר (פעוּזָ) אשר הפקיד איש אחר בידו אשת אויסעל ויעשו שפטים בהוקנים מס'ז וס"ח שנים — על אשר הרשו לעצמם להוציא מפייהם מחאה נגד מעשה הרצח. שליח הבי"ד אשר נשלח לעשות החמס הזה לא זכר בחשבון פעולתו (פּרָאָטָאָקָל) כמה וכמה חפצים אשר לקח עמו. השודדים הגישו משפטם לפני הבי"ד בדיני ממונות ודיני נפשות בדאָלאָרעס, אך עד כה לא נעשה מאומה. ה' Dacos האדמיניסטראטאָר של הקולוניה, הביא לבסוף לשופט השלום הגנ"ל חשבון נפרו בדוי מלב, ועל יסוד חשבוננו זה נתן לו גבר עמיתו (שופט השלום) צו לגרש את אויסעל מאחוזתו. והוא הביא קובלאנא חיכף לפני השופט מבית המשפט הראשון בדאָלאָרעס, להוכיח כי לא כדת עשה שופט השלום. המאניסטראט נתן פקודה, גם שלא שלגרם להעומד תחת פקודתו (שופט השלום) במאאווערדא, לבטל את הדין ודברים בענין הזה ולשלוח לו את כל הכתבים, אך שופט השלום לא שת לבו לפקודת המאניסטראט הגבוה ממנו, וישלח ביום 25 דעבר גרוד מזוין ובראשו שר מאה מהשוטרים, לעמוד כעת ימלאו אחרי פסק דינו. האנשים האלה באו בבית אויסעל, אשר לא היה בביתו הוא וילדיו ויחזיקו באשתו הזקנה וישליכוה החוצה, ויקחו את כל החפצים וכלי הבית ויעמיסום בעגלות, אשר השליכו בָאָם הדרך מהלך קילומטר מהקולוניה. באותו זמן בא האב עם אחד מבניו וימצאו על הדרך בקרבת המקום שני סכינים מבלי בירו אשר נפלו מהעגלה וירימום ויחזיקום בידיהם. השודדים החצופים — שלשה עשר במספר — מזוונים מכף רגלם ועד קדקדם, בראותם כי שני האנשים קרבים אליהם וסכינים בידיהם ויכוננו נגדם קני הרובה. כראות האב והבן כי רעה נשקפת להם ויתהלחל הזקן האומלל ויתעלף וימהרו הרוצחים ויאסרוהו כחבל אל אופן העגלה. הבן בחפזו להציל את אביו נתפש בכף שליחו ביד אלה ויכלו חמתם בו, אשר בהאבקו עמם עשה שרפת בפני אחד מהם. אחרי כן תוליוכו את שניהם (האב והבן) באסורים על ידיהם להקוממיסאריאט במאאווערדא. הצעיר מאריוס אויסעל יושב עד היום במשמר. ובמצה נחושה כתב האדמיני-סטראטאָר דיקאָס, אשר הסב את השערוריה הזאת, כמ"ע הספרדי "El Porteno", בבאחיא-בלאקא, להודות להפאָליציי בעד מפעלה בענין ההוא: ומה"ע זה, לא לקח לו הטורח לתקור שרש דבר, וידיפוס בנפש שוקמה את התשכחות, בהללו את המעשה הגדול הזה כראוי להיות למופת לרבים. לא ידענו — מסיים מה"ע — דרכי המשפט אצל העמים הפראים אוכלי אדם במרכו אפריקא; אך הגנו יודעים מהמסופר, הליכות בתי המשפט והשוטרים הנהוגות בהרפובליק ארגינטינא".

(11) 23 מאָרץ 1893, דייטשע לא פלאטא צ"ט" 69 №. — בעיר המלוכה בוּענָאס אירעס במצאו בתי מלון לחובלים הבאים מהאניות, ומחזיקי האכסניות האלה עושים מסחר בהחובלים וימכרום לרב חובלים בלי ידיעתם ובתחבולות ערמה יביאום אל האני, אשר רק בעזבה את החוף יודע להם כי נמכרו ועל כרחם יעבדו קשה ושכר לא יתנו להם, ובנשאת תגואות ייסרום כתבולים, ובכואם אל קרף אחר יתחום מעל פניהם ואומרים להם, כי שכרם כבר שלמו לבעלי המלוגות. — הארבה פוש כנפיו על הנפות קאטאמארא, לא ריָאָ, סאנטיאגאָ דעל עסטראָ, טוקומאן וסאלטא ויאכל את כל מזרע התבואות, וכפי הנשמע, עשו כלה בחמי תירוס. — אמנם ארץ הפלאות ארגינטינא, אשר אין כמוה בכל כדור הארץ, גם לא היה ולא יהיה לעולמים. בקצה הארץ נמצא אי הגקא "פייֶרלאַנד" ובה שליט שר הפלך עם 168 פקידים ושלוש אניות

קיטור לשמשותא, לפני איזה שנים היו באי ההוא מאה תושבים בני תרביית ועתה נמצאו בו רק ששה. ואם ישאל השואל: למה 168 פקידים ושר פלך לששה תושבים? התשובה בצדה: 168 פקידים אך משל הוא, כי לא היו ולא נבראו, וכלם יתאחרו בשר הפלך והוא יקבל שכר כולם ויטובו בבעונתם אירעם ורק מצורתו פרושה בטרחקים בפייערלאנד, והוא להפך—יעיר המופר—תהנהג בארגיניטא, פקידים רבים מבשר ועצמות חיים בארץ, רק שחרם יקפת, לעומת זאת פקידו פייערלאנד רק בדמיון יסודם, אך שכרם עומד וקים ובא לכיס שר הפלך.

(12) 31 מארץ 1893, דייטשע לא פלאטא צ"מ" 76 №. — מסאן קריסטאָבאל בסאנטא פֿע (מהלך חמש שעות ממאָועסווילע) הודיעו להממשלה, כי ההודים פרצו במחוז ההוא וישומו את כל הבהמות אשר מצאו שם.

(13) 9 אפריל 1893, דייטשע לא פלאטא צ"מ"ג 83 №. — דובר בהמהפכות והשערוריות בהנפות; הליכות הממשלה, בעלי אגרופין ופורצים בבתי זרם, ושלטן עושי רמיה. בנוף מיסיאָנעס מכרו השליטים מאת אלף העקטאר אדמת הריפובליק לעשרה אנשים, לאיש עשרת אלפים העקטאר, במחיר 3 פּעֶזָא העקטאר, עפ"י התנאים האלה: הקונים מחויבים לתת שטרי חוב לפרוע אחר כלות שנה את המגיע מהם, ואם לא ישלמו ליום הפרעון ינתן לו ארכה עוד לשנה, ובמשך הזמן הזה יוכלו הקונים (בלא מעות) לכרות העצים ולאסוף תבואות האדמה, הנשמע עוד ממכר אדמה כזה? ואין להתפלא על זאת. כי בין עשרת הקונים שקנו איש איש עשרת אלפים העקטאר אדמה יקחו חלק גדול שרי הממשלה המוכרים. כל זאת היה לפני השלטן שעוב משמרתו והשלטן הנוכחי החל לתבוע את הכסף, או לקחת בחזרה את האדמה, אך השליט במחוז ההוא לפני לא יפול משערתו ראשו ארצה, כי עצם מעצמי השליטים החדשים הוא ובשר משרם.

(14) 11 מאי 1893, ארגענטינישעס וואָענבלאטט 794 №. — תשובה על מאמר במ"ע "Nacion" שנעתק במ"ע שונים אדות גנבת השורים וכלי העבודה בקולוניה מיוריציא, שנוכרה לעיל במכתב N 19, במאמר הזה יאשים "נאציאן" את הקולוניסטים, כמשפט האדמיניסטראציה. נגד האשמה הברויה הזאת יוצא אחד הקולוניסטים המכנה עצמו "פאטריאט" וקורא תגר על הסופר בהנאציאן כי לא שת לבו לראות אם ברשימת החשודים יש שמות יהודים או נוצרים, וכאשר נתפרסם גם במה"ע באירופא הושבו במשמר איזה פקידים נוצרים, כי בכלל אין בכל הפקידים רק איש יהודי אחד והוא גזר (קאסירער) ולא במוריציא. ויקשה לשאול: איך יכלו הקולוניסטים למכור השורים, אם שטרו הקנין של השורים הם בידו האדמיניסטראציה? וכאשר "נאציאן" טרדע כי המכונות לעבודת האדמה שנגנבו ונמכרו, היו עוד צורות בתיבותיהן, האם גם אותן מכרו הקולוניסטים? ומדוע לא הובאו הקולוניסטים במשמר, רק הפקידים? הן דרך האדמיניסטראציה להעניש קשה את הקולוניסט העברי אשר תמצא בו שמץ חשש אָון, וכאשר מצא קולוניסט מוש ברזל ויקחהו אל ביתו נשלח לבית הסוהר "בבענאָ דע ויליאָ". ובצדק יאמר, כי הכל יודעים כי המכונות וכל כלי עבודת האדמה כלן קנין חברת הבארָאן הירש, ומי יקנה אותן מידי קולוניסטים? הכותב יעצור ברוחו מכרי לדבר אדות מצב הענינים בהקולוניות של הבארָאן הירש, לאשר מה"ע, ארג. ור"ש בעצמו וגם בקיאים ומלומדים בעסקי קולוניציא כגון גוס-טאוניער דער ליינ ואחרים כבר חוו דעתם בענין הזה, אחת אפוא יוצא מכל אלה, כי אין חקיה להטיב הליכות הקולוניות, כל זמן שמגדלך יתקן מורה שעות. ויכל להיות, יאמר הכותב, כי האדמיניסטראציה תענה כחש הרעה על הקולוניסטים, למען לא יקראו עליהם מתי תכל בדברי דושאָן כולל: "רע הוא העוף ההורס קני".

מלבד העלים השלמים ממכה"ע היוצאים בעיר המלוכה בואענאָם אירעם אשר הבאנו תוכנם בקיצור נמרץ, נשלחו לנו עמורים קרוצים ממ"ע שונים, אשר יתארו בצבעים מעציבים, את החמס והשוד הנעשה בארץ, התקוממות קולוניסטים נוצרים שלויים שקמים נגד המס החדש על התבואות אשר גזרה הממשלה להעלות עליהם, וביד מזוינה יעמדו נגד גובי המס הנאים לקחונם בחזק יד, וכי סוף כל סוף לא יבא הכסף לאוצר הממשלה, כי היא מסרה את המס לחוכר והוא ביר סיד שאינו מאבד מיפה, את המס הנקביץ ישים בצלחתו ויחלק שלל את השליטים במדינה. כן יספרו העמורים האלה מהמהפכות אשר תפוצנה בהנפות וממעשים יום ויום אשר

תסטר שער כל שומעיהם וגם מתהלכות הקולוניזציה של הבראָן הירש, גם את העמורים הקרוצים האלה הנני שולח לאדוני הבראָן, במח לבי, כי אם יתן אדוני לב לקרוא את שני המאמרים האחרונים בשפת צרפת ואיזה מהקודמים בשפת אשכנז וטהעמורים הקרוצים, יוכח לדעת, כי כל דברי המכתבים שהבאתי תוכנם—כנים ונאמנים, אין בהם נפתל ועקש. גם להוואָסחאָר ובהאָרעסקי ליסמאָק באו בשנועות האחרונים קנים והגה והי על הקולוניות בארגינטינא, גם הקולוניל גאָלרסמיד הפליט בלונדון איזה ספקות בעתידות הקולוניזציה שמה. וכאשר ידעתי עד מאד אהבתו הנאמנה לעמנו ודבקותו באמונתנו וכי גורל אחינו נוגע עד לבי, נכון לבי במוח, כי יאבה ברחמיו הנאמנים לשקול בפלס תכונתו, אם יש תקוה לבני בריתנו בארגינטינא, להנפש שם מכל עמל הנרודים אשר שבענו זה אלף ושמונה מאות שנה. עינינו הרואות, כי נוצרים מלידה ומכמץ, עובדי אדמה מנעוריהם בית אביהם, בעלי זרוע, העומדים תחת חסות צירי הארצות שיצאו משם, לא יוכלו לעמוד ולהתקיים מפני החמס והשוד אשר יעשו במ פקדיו הממשלה ושריה ושוטריה, ועושק וגול משפט במדינה ונבוה על גבוה שומר לבלי יאונה להסיקריקון כל רע בגלל עשותם המזמתה וכל נבלה, על דברת: „שמור לי ואשמור לך“—מה כח בני בריתנו כי יחלו, כי ייטב גורלם מגורל הקולוניסטים הנוצרים, אשר יגיעם יירשו זרים, בעת אשר גם כרוכ סוכך אין שמה אשר יגן עליהם, כי בעובם את ארצנו לא ימנו עוד בין בניה, ובא כח רוסיא (כתור קונסול, כי ציר אין לרוסיא בארץ הרחוקה והזרה ארגינטינא) איננו נוקק לדבר בשם ממשלתנו בשער ולבקש משפט השרודים. האם טובה העצה, כי ילמדו גם המה ידם לקרב, לצאת חלוצים בקנה רובה מול עושקיהם כח ולקשור קשר נגד הממשלה, בגלל שריה ופקדיה, שופטיה ושוטריה, אשר ירעצום וירוצצום? האם כראי זהו להם להרחיק נרוד, לעמוד בקשרי מלחמה ולנפול חללים על מרומי שדה? ואחר כל אלה, אם בזרוע כח יצלה בידם לנצח את החמסנים עד זמן ועדן, יבוא האביה וילחך את יבול השדה וכנהגה מכות המדינה הזאת. ואם גם נאבה להשלוח איתנו בתקות שוא, כי ארגינטינא הדי יוצאת מן הכלל, ותחת אשר באירופא המה החלשים שבאומות ויחד עם זה השנואים והנבזים, הרצוצים והעשוקים, יהיו באמריקא הדרומית אדירי איזמה ופחדם ומוראם יפלו על הממשלה ועם הארץ, ועוד יתנו כבוד ויקר להם ויבקשו קרבהם, — גם אז לא ידענו אם ישיה המשחק הזה את הנר" (כמשל הרוסי). בעד 50 מיליון פראנג (אשר העשירה לכל הפחות תם לריק, על הוצאות מיותרות, ועל האדמיניסטרציה היקרה, חוץ מה שנגנבו הנציבים והמטשגחים), אי אפשר להוליך דרך הים מהלך חדש ימים באניות קיטור $3\frac{1}{4}$ מיליון אנשים ולהנחילם שמה אחוות, לבנות להם בתים ולהמציא להם כל הדרוש לעבודה זו ולנהלם בלחם עד אשר יאכלו מעבור הארץ, ובעבור איזה אלפים, אשר לא ידענו אל נכון אם יוכלו להשאר שמה ולעבור את האדמה, אך למותר היה לדרוש מאת ממשלתנו להושיב ועדי עמיגרציה ברוסיא. ואחרון אחרון חביב: מי ערב לנו, כי הפליטים אשר ידחו לקצוי הבל, ישארו אמונים לאמונתנו ולעמנו ולא יתכוללו בעם הארץ כעשרת השבטים מלפנים? כבר הוכחנו לדעת, כי הארץ מסוגלת להפקרות, ומי לא ידע את תכונת אחינו, כי כל זמן שהם יושבים בתוך אחיהם אדוקים הם באמונתם, אך אם ילכו למקום שאין מכירין אותם — יעשו מח שלכם חפץ באין מעצור לרוחם.

נפשי יודעת מאד, כי דברי מאמרי זה, הנאמרים באמת ובתמים, ברוח אמונים, בלי פניה צדדית או דעה קדומה, רק לאשר גורל בני בריתנו האמללים נוגע אל לבי, וכל אמרי מאומתים בראיות ברורות וההימנות, שאין לפקפק באמתתן— דברי מאמרי זה ימצאו עליהם מערערים בקרב אלה מאחינו בארצנו המחפעלים מכל חזיון מפליא, מאחו עינים, מכל היוצא מדרך הטבע, וע"כ התחמם כח דמיונם לשמע המצאה חדשה — כי יוחל ארץ צבי לכל הארצות חדשה בפאתי תבל, ושם יולד בפרק זמן חמש ועשרים שנה גוי איתן — $3\frac{1}{4}$ מיליון הבאים ישרש יעקב בארץ הפלאות, וכאשר מוצאם מעם עולם, אשר אצל לו האלהים פי שנים מכרכתו את אדם וחיה וחיי עולם נמע בחוכו, וארץ ישראל החדשה מכורכה — לפי ערות הלבלרים המושבעים בשם המפורש — כי שם סר מר המת ואין שלטון למלאך המשחית, יש אפוא תקוה כי תקיים שמה נבואת ישעיהו בן אמוץ (ס"ה כ'): "הנער בן מאה שנים ימות", ולעת קץ מחזור גדול (תקופת השמש) יעצם מספר האדם הזה עד שבע מיליון נפש אדם, כלם אהובים, כלם עובדי אדמה כרוים, כלם גבורי מלחמה, איש חרבו על ירכו (כשכניהם הפראים במדותיהם, כי לולא זאת תקומה לא תהיה להם) ואת ומחרשה וחרמש בידו. ולמרבח הקסם הועיל המקרה, כי הגואל, ואולי גם המחוקק החדש, שמו בשם המוציא את ישראל ממצרים אשר נתן לו את התורה מפי הגבורה בהר סיני, וגם שם נביאו בשם אחי הגואל הראשון ארנאָלד* (אואיט). רק תחת אשר יוציא מצרים התהלכו במדבר ארבעים שנה מרם באו אל הארץ אשר הבטיח ד' לאבותינו הראשונים, יסעו עתה בקפיצת הדרך דרך הים באניות קיטור יום לשנה יום לשנה ותחת המן יאכלו מאשר מנה להם המלצר בהספניה. אין להתפלא כי ברק החשמל אשר נגע בהם הלהיבם לראות בהקיץ חלום באספמיא החדשה ולקרוא עלי מלחמה בחרב פיפיות ולשון אפעה וקסת דרוכה. אך חציהם השנונים בנאצות וגדופים וקללות נמרצות ממני והלאה, כי מנן משוח בשמן האמת סתרה בערי.

אטנם אם אנשים מן השוק לא יפנו לאמרי, ואור מתעה הולך שולל גם חכמים ונבונים, לתת מכחם בישוב ארגינינא, כל אלה כאנשים פרטים לא יוכלו להיות למוקש לרבים. אולם אם גבר מאד נעלה כאדוני הבארץ, אשר עיני כל ישראל עליו, בידעם כי בכל לבו ונפשו הוא דורש שלומם וטובתם ובמתינות רבה יעשה כל מעשהו בעסקי הכלל, אם אדוני אשר שמו גדול לכל אחינו ברוסיא מכל המפלגות מנער ועד זקן, אם הוא קבל עליו המשרה לעמוד בראש הועד המרכזי בקרית המלוכה, ועל פיו ישק כל מהלך היציאה, ראוי ונכון כי יוסיף לחקור בשבע ושבעים חקירות, אם לא תצא חלילה תקלה על ידי לכל רגולים וגם להנותרים אתנו פה. ויהיו נא דברי אלה והאותות והמופתים אשר הבאתי— להצין לפני אדוני הבארץ, לעבור עליהם, ואז ידע במח את אשר לפניו. ומה מאד יגל לבי, אם אדע כי שם אדוני הבארץ לבו למאמרי זה והיה זה שכרי.

אלכסנדר צעדערבוים.

(* מוסבות שם, אהרן, כמנהג משכילי דורנו הנושם בשמותיהם אשר בס התנוססו אבותינו הראשונים ויטירום כדומים להם בקרב העמים שהם מתגוררים בתוכם.

יסודי החינוך המוסרי *

שמונה פרקים

מאת ד"ר יוסף שמילג.

הנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו. (משלי כ"ג, ו').

„Vivre ce n'est pas respirer, c'est faire usage de nos organes, de nos sens, des nos facultes, de toutes ses parties de nous-même, qui nous donnent le sentiment de notre existence.”

Rousseau (Emile ou l'education, p. 21).

א

החינוך הוא גידול הבנים בגופם ונפשם, העזר הנתן להם להתפתח ולהשתלם שלמות האפשרות, והוא סגולה יקרה ומתנה טובה נתונה לאדם מבוראו, למען לא יהיה מושלך ונעזב, ובעיר פרא בלא תרבות ומוסר. והנה אם נרצה לדעת את חקי החינוך ולהתחקות על שרשי פעולותיו ויסודותיו, עלינו לשאול ולחקור בתחלה אחרי מטרותיו; כי איך נוכל לדרוש את משפטי החינוך תורתיו וחקותיו ולחקור אחרי האמצעים המסוגלים לגדל את הבנים על אופן ישר ונאה, אם לא נדע בראשונה את המטרה אשר אליה נשים את פנינו בעמלנו ואת התכלית אשר אליה יבון החינוך בכל דרכיו ומעשיו. אמנם הדרישה והחקירה אחרי מטרת החינוך ותכליתו משולבת אל שאלה אחרת ותלויה בה, והיא: מה היא מטרת האדם בחייו ותכליתו בתבל? מה היא תכלית הויות האדם בכלל ומה היא הצלחתו ואשרו, אשר אליו ישא את נפשו בכל אשר הוא עמל תחת השמש? אם יודעים אנחנו התשובה על השאלה הכללית הזאת, אז יש לאל ידנו גם לדעת את מטרת החינוך ותכליתו, כי מטרת החיים צריכה להיות בלא ספק התכלית בחינוך, והדבר אשר בגללו אנחנו עמלים ויגיעים על האדמה, הוא גם הדבר אשר עליו לשום את עינינו ולבנו בחנכנו את הנער, כי זה הוא חלקו ואשרו השמור לו לימים יבואו, אחרי יגדל והיה לאיש.

אבל השאלה הזאת הכללית והעיקרית היא מן החמורות וקשות, ושונות הנה התשובות אשר נתנו ויתנו עליה החכמים לפלגותיהם, ומעת החל האדם

לחקור ולהתפלסף, לפשפש במעשיו ולהתבונן בחייו, נחלקו הדעות בשאלה
הוא העומדת ברומו של עולם.

מן הדעות השונות האלה שנים הנה היותר נכבדות וחשובות, הן מצד
עצמן והן מצד יחוסן לאמונות והדעות השוררות בארץ, וראויות לשים אליהן
לב בחקירה אשר לפנינו. האחת היא תורית או אמונית (מהעאלאג'יש), והשנית—
פילוסופית. מטרת האדם ותכלית חייו, יאמרו התוריים או חכמי האמונה, היא
השתלמותו בקרבת אלהים, למען ידמה אליו בכל מה דאפשר במדות ובמעשים.
האדם צריך להתהלך תמיד את האלהים ולחיות עמו במחיצתו, וכל מעשיו
צריכים להיות מקדשים לו ולעבודתו; כי כמו האלהים הוא מעוה חיי האדם
וסבת הויותו, כן הוא גם העמוד התוך אשר ישענו עליו כל מעללי איש
ומחשבותיו, יצרי לבו, דבוריו ומפעליו; האלהים לבדו הוא נר להגלו על דרכו
בחיים ותכליתו, אורו וישעו, ולדבקה בו דבקות אפשרית הוא האושר האמתי. —
היוצא מזה הוא, כי עבודת אלהים ויראת שמים היא ראש פנה והיסוד
העקרי בחינוך, ועל המחנך לשום את עינו ולבו על העיקר הזה ולהשתדל כי
יחונך הנער ויגדל לחיים את האלהים, וכי ישתלם בכחותיו ובמעשיו עד שיהיה
בידו להשיג את קרבת האלהים, לדבקה בו ולדמות אליו, כי זאת היא
התכלית האחרונה והנרצה, או כאשר יאמר גם כן: מגדלים ומחנכים את הבנים
ל מ ל כ ו ת ש מ י ם !

אולם היסוד העיקרי הזה אף כי רם הוא ומתנשא לכל לראש, אין לו שרש
באדם עצמו ולא מוצא בקרב טבעו הרוחני והמוסרי, כי מושגנו מהאדם באשר
הוא בעל חי מדבר ועלול לדעת ומוסר, לא יחייב בהכרח קרבת האלהים ולדבקה
בו, הן הוא כדבר הבא אל האדם מחוץ, ולא מקרבו, מנפשו ועצמותו; ואם
אמנם לא זר הוא לרוחו מכל וכל, אך רחוק הוא ממנו, גבוה מעל גבוה ואיננו
במחיצתו. —

השיטה השנית היא שימת הפילוסופים, אשר יתנו תשובה אחרת על
השאלה הכללית ממטרת האדם ותכליתו. אושר הנפש או מצב ההצלחה
התמידית (גליקועליגקייט¹), יאמרו הפילוסופים, הוא המטרה הראשית
והתכלית האחרונה לאדם בחייו, ואל המטרה הזאת צריך האדם לכונן רצונו,
מגמתו וכל מפעליו כעל הקטב האחרון אשר אין דבר אחר ממנו ולחוץ, והוא
הטוב היחיד והמיוחד אשר אליו ישתוקקו בני האדם כמורשו ולמען
עצמו ולא למען דבר אחר, על כן הוא גם הטוב הראשי². ואם נשאל: מה
הוא אושר הנפש ומצב ההצלחה התמידית? על זה ישיבו הפילוסופים ויבארו
לנו, כי הוא הרגש הנעים והתמיד אשר בנפש האדם פנימה, או השמחה אשר
תשמח הנפש בחלקה אחרי עשותה ואחרי הקימה מוימותיה ופעלה פעולות
ידועות, או כאשר יאמרו עוד: הידיעה הפנימית אשר לה הנפש
מנעימות החיים, הטמלאות ומלוות את האדם בלי
הפסק.

1) Eudämonie (ευδαιμονία).

2) Arist., Eth. Nicom. 1, 1—2.

האושר הזה כאשר רב טוב צפון בו ושכרו בצדו וביד האדם להשיגו תמיד¹⁾, יש לו יסוד ושרש בטבעו ודבוק בו, כאלו היה עצמו ובשרו, גם מושלב הוא אל הויותו ואל תעודתו, כי האלהים ברא את האדם על הארץ ולא נתן לו מהלכים בין המלאכים העומדים לפניו ונהנים מזויו, ומחשבות האדם ופעולותיו יסודן בעפר, על כן גם ממרתו לא בשמים היא, אלא במקום מושבו על הארץ, ואין תעודתו ללכת בגדולות ובנפלאות ממנו ולשום את עינו על דבר אשר אין לו חלק בו ורחוק ממנו מאד, כי לא לכך נוצר²⁾.

על פי השיטה הזאת הכונה והמטרה בחינוך היא ההתפתחות וההשתלמות כחות הנער באופן אשר תהיה בידו בעת יגדל והיה לאיש להשיג את התכלית הנרצה, והוא הטוב הראשי או מצב האושר התמידי.

ב

אנחנו אין לנו המשפט להכריע בין שתי הדעות והשיטות הנזכרות, גם אין ברצוננו להעמיק שאלה ולהתפלסף הרבה, אבל אחת זו שמענו כי בין להאוחזים בשיטה הפילוסופית ובין להנוטים אחרי השיטה התורית, הדרך המוביל אל התכלית האחרונה והנרצה, או הפעולה אשר על ידה נוכל להשיג אותה התכלית, היא המדה הישרה (מוגענד), או ההשתלמות הרוחנית והמוסרית. אל המושג מאלהים דבוק ומשולב בהכרח מושג השלמות, שלמות עצמותו ושלמות מדותיו וכחותיו הנודעים לנו. ולפי זה אם נניח אשר על האדם לבקש קרבת אלהים ולדבקה בו ולהדמות אליו בכל דרכיו, הלא תצא מזה, כי כל עמל האדם למטרה הזאת, כלומר להיות שלם במדותיו ובמעשיו שלמות האפשרית, למען ידמה אל אלהים אשר ישוה לנגדו תמיד, להעיר כחותיו הרוחניים והמוסריים, לגדלם, לחזקם ולהשלימם בהוציאו אותם תמיד אל הפועל, לזכך את מחשבותיו ורגשותיו, ויותר מהמה לחזק את כח הרצון, למען יהיה עלול ומסוגל לפעול פעולותיו, לשמור ולעשות את אשר תצוהו הדעת ותאשרנה התורה והחכמה.

אמנם גם הפילוסופיא תודה כי אושר הנפש או מצב ההצלחה התמידי, לא ימצא כי אם במדה הישרה, או בשלמות המוסרית והרוחנית. ומאין תבוא לה ההודאה הזאת? מאין תוציא בהכרח כי האדם צריך להשתלם בכחותיו ובידיעותיו, במדותיו ובמעשיו? זאת תלמוד ותדע בשומה עין בוחנת על עצמות האדם כאשר הוא בעל שכל לבוש רוח תבונה, ובהתבוננה אל מעשהו המיוחד לו לבדו ואין לבעל חי אחר חלק בו.

האדם יש לו בלי ספק מעשה אשר יעשה הוא לבדו ואשר יכדילו משאר בעלי חיים. המעשה הזה לא ימצא בפעולות הטבעיות והחמריות או בהאות הגוף והיצר, כי הלא בזה אין הברל בין האדם ובין שאר בעלי חיים, אלא בפעולות היוצאות מהשכל אשר נתן לו האלהים שכם אחד על כל היצורים,

¹⁾ Jbd. τὸ πάντων ἀρτίστατον τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν.

²⁾ Jbd. 4.

בפעולות הנפש הנעלות והנכונות אשר הדעת הורתן וילדתן ¹. הפעולות האלה שתיים הנה: פעולות אשר השכל יחיבן ויגבולן או חוקי המוסר וכל מדה טובה, אשר ישמור האדם ויעשה, ופעולות למודיות, כלומר פעולות השכל בעצמו, או הידיעות הנכונות והישרות מכל דבר אשר ילמוד אותו האדם לדעת ².

לפי החקירה הזאת צריכים אנחנו לאמר בהכרח כי האושר ומצב ההצלחה התמידי של האדם אין לו מקום אחר ולא ימצא כי אם במעשה המיוחד לו לברו, או בפעולות השכל, כמו שנראה זאת גם אצל שאר בעלי החיים, אשר טובם ויפם תלוי בפעולות הפועלים, איש איש לפי תכונתו ומטבעו, ואשר ימלאו את חובתם ותעודתם בעולמם רק בעשותם המעשה המיוחד להם לברם ואשר לכך נבראו. האדם במטבעו לא טוב ולא רע, וכל אשר בנפשו מחכמה ומדות הוא רק בכח, וכידו להוציא את הכח הזה אל הפועל, אם פועל טוב או פועל רע, הכל תלוי ברצונו, כי הרשות נתונה לאדם, ברצותו הוא צדיק וחכם וברצותו הוא רשע וכסיל. השופט והמחוקק בנפשו אשר הרצון צריך לשמוע אליו ולעשות כמצותו, הוא השכל, העומד על המצפה תמיד וצופה ומביט ומורה לאדם איזו הוא הדרך הישרה שיבור לו לאשרו ולהצלחתו וימנעהו מלכת אחרי שרירות לבו ותאות גופו. בכל פעם ופעם אשר יבוא האדם לעשות מעשה מן המעשים, יגיד לו השכל אם יעשהו או לא, גם ילמדוהו דרך תבונות למען לא יטה ימין או שמאל, כלומר לבל יפריז על המדה ולא יצמצם יותר מדי ³, כי שתי אלה, מדה היתרה ומדת הצמצום, רעות הנה ונפשו של אדם חומדתן ורודפתן אחריהן, אם לא ישים השכל רסן לפיה וימנענה מתאותה.

המדה הישרה אשר היא יסוד ושרש העבודה ומקור לבל פעולה ואשר ממנה פנה וממנה יתד לבל מעשי האדם ודעותיו, הוא כשרון הנפש ⁴ לעשות תמיד את הטוב ולמנוע מן הרע, או תבונת הרצון והרגיל כבר לשמוע בכל עת החוקים והמשפטים אשר יצוה אותם השכל, באופן אשר גם מחשבותיו של אדם מהורות ורצויות הנה. האדם צריך להרגיל את עצמו במעשים טובים ובמדות נכונות, כי לא נתונות הנה לו מהמטבע, אבל גם לא זרות הנה לרוחו ולא מתנגדות למטבעו. היצר טוב ויצר הרע עצורים ושמורים בנפשו בכח, וכידו לגדל וללמד איזה שירצה אלוף לראשו. ואם אחרי יגיעה ועבודה רבה השיג את השלמות הנרצה והרגיל את נפשו זמן רב במצוות ובמעשים טובים, עד שיש בידו לבחור תמיד בטוב ולמאוס ברע, או הוא בעל מדות ישרות ותמים דרך, הנהנה מזיו הראשי ועומד במצב ההצלחה התמידית ⁵.

חזון כזה נראה גם כן בפעולות השכל בעצמו, בדברים הנוגעים

¹) Vgl. Arist. Eth. Nicam. I, 6, und X, 7.

²) Charakter-Tugenden und dianoëtischen Tugenden (*ἡθικαὶ διανοητικαὶ*).

³) Eth. Nic. II, 5—6, ו' פ' ר' פרקים להרמב"ם פ' ו'.

⁴) Fertigkeit (*ἁετις*), vgl. Arist. das.

⁵) Arist. das. ו' פ' ר' פרקים להרמב"ם פ' ו'.

לשלמותו הוא והבלתי תלויים כמעשה כי אם כאמונות ודעות. בנפש האדם עצורים כחות וכשרונות רבים המסוגלים להתעורר מתרדמתם, להתפתח ולצאת אל הפועל לעת מצוא, ולפי תעודתו ולפי הכונה אשר כון היוצר ביצירתו, עליו החובה והמצוה להעירם ולעוררם, לגדלם לנשאים ולהשלימם, ואם לא יעשה זאת לא יצא ידי חובתו בעולמו, והדרך המביא להשתלמות כחות הנפש האלה וכשרונותיה הוא הגדול והלמוד.

מימי נעוריו צריך האדם לגדל ולחזק את כחותיו וכשרונותיו, למהרם ולנשאים, להרחיבם ולהגדילם לעבודה, בהביאו אותם תמיד לידי מעשה ופעולה. ואם אסף נסיונות וידיעות רבות ולבו ראה הרבה חכמה ודעת, ישיג ידיעה נכונה וברורה מהדברים הסובבים אותו, מנמצאי התבל הקמנים עם הגדולים, ממהותם ומיחוסם איש אל אחיו, וישכיל ויבין מה למעלה ומה למטה, מה שבשמים ממעל ומה שעל הארץ מתחת. וזאת היא השלמות הנרצה והמעלה העליונה, ואליה משולב ומחובר אושר הנפש היותר גדול ונשא, כי השכל הוא החלק האלהי באדם, ותחיים בשכל המה כחיים באלהים, וכמו שהדבר המיוחד לכל חי וחי הוא טובו ויפיו והחלק המשובח והמפואר שבו, כן הוא גם השכל להאדם: הוא כאמת עצמו ומהותו, גדלו וטובו, המשובח שבכל כחותיו והמתנשא לכל לראש¹⁾.

היוצא לנו מדברינו הוא, כי לפי שתי השיטות והדעות השוררות, תכלית האדם ומטרתו היא השלמות הלמודית והמוסרית, או השלמות בפעולות השכל ובמדות. ואם הדבר כן לא נטעה אם נאמר, כי זאת השלמות צריכה להיות גם המטרה בחינוך. ובאמת אם נשים עין בוחנת על האדם ומהותו נראה, כי אין תעודה אחרת לפניו מלבד ההשתלמות במדות ובלמודים. הנפש — אחת היא איך יכנה האדם את הכח המרכזי והראשי בקרבו: נפש, רוח, נשמה, או יקרא לו בשם אחר אם ירצה, כי לא בשמא תליא מלתא — הנפש הזאת מסוגלת ועלולה להתפתח, להתגדל ולהשתלם בכל עת; ואם מסוגלת היא לכך, ואם יש ביד האדם להביאה אל השלמות הנרצה, הלא חייב הוא בלא ספק לעשות זאת ואינו בן חורין להפטר ממנה. ובעבודה הזאת לבדה צריך לראות מטרת חייו, כמו שאין לכל חי אינו-מדבר תעודה אחרת בלתי אם לגדל ולהוציא אל הפועל את כחותיו הנתונים לו מהטבע, רק כי הכחות האלה מעטים המה במספר ופעולתם מצומצמת, אבל כחות האדם רבים המה ומסוגלים לקבל צורה איזו שירצו ולהתפתח ולהשתרע כמעט עד אין קץ.

אמנם להאדם שלשה מעירים ומניעים אשר יעוררוהו ויניעוהו להוציא את כחותיו אל הפועל, לגדלם ולהשלימם. המעיר הראשון הוא הבא לו לאדם מקרבו, מעמקי רוחו ולבו; המעיר השני יש לו מוצא בהויות העולם ובתהלוכותיו ודרכי הטבע אשר תסבינה אותו מיום הולדו ועד יום מותו; המעיר השלישי ימצא לו ויקבל אותו על ידי יחוסו לבני אדם אחרים.

¹⁾ Vgl. Arist. Eth. Nicom. I., 6, X, 7.

בקרב האדם חיה יחיה רוח נמרץ וחשק אדיר להתגדל ולהשתלם, ולהביא את כשרונותיו לידי התפתחות ולידי מעשה ופעולה, לחוקם, לנטלם ולנשואם בכל עת מצוא. הרוח הכביר הזה לא ידע כל מעצור, ופעמים רבות יעשה האדם את מעשהו בלא ידיעה נכונה מהנעשה, מבלי שות לנגדו את הממרה והתכלית אשר אליה ישים את עיניו, גם בלא מעיר מחוץ, אשר יעירו ויעוררו לזה, רק למלאות את תאוותו העוה, כלומר לעשות את משאלות טבעו ורוחו, אשר יאלצהו ויניעהו לפעול ולעשות. תיכף אחרי אשר תתעורר בנפש האדם ידיעה פנימית מאיזה כח העצור ושמור בה, אף כי לא ידע עוד את גדלו וטובו, או עצמו ומהותו, גם לא ידע את סגולותיו ופעולותיו ומה שמו כי יקרא לו, יאלצהו רוחו ויניעהו לגדל ולהרחיב את הכח הזה, לבחון על ידי מעשה את חוקו וטובו ולראות פעולותיו מה הנה. ואם אמנם, בראשית ימי חיי הכח הזה, אם רוחני הוא או מוסרי, ובתחלת תנועתו לא רחוק הוא, כי דבר מן הדברים בחוץ יאלצהו ויכריחהו לשוב אל המנוחה ואל התרדמה וימנעהו לפעול ולעשות מעשה — וגם זה אי אפשר. לכל הפחות לפי שעה, בלא כאב רוח ודאבון נפש, מעט או הרבה — אולם אם נודע כבר להאדם ידיעה ברורה כי בכח הזה יכול לפעול פעולה מן הפעולות, וכי יש לו העוז והחוזק הנצרך למעשה וגם עלול הוא להשתרע ולהשתלם, או אין דבר אשר יעמוד בפני רוחו לכלוא אותו ויעצור את הכח לכל יצא אל הפועל, ואם עצור יעצרהו או ידחהו בחוקה, גורמים בזה נזק לבעליו ולפעמים גם נזק גדול לאחרים.

רוח האדם אחרי הודעו והכיר את עצמו וגבורתו ואחרי נתקו מוסרותיו המעכבים אותו ויהי לבן חורין, יעשה את דרכו המסוללה לו מהטבע לאט ובמתינות, וילך מעט מעט הלאה מחיל אל חיל עד בואו אל מטרתו. אבל אם יעצרהו בחוקת היר ולא יתנו לו החופש לפעול פעולותיו כחפצו ולהוציא את כחותיו וגבורותיו כרצונו, או יעווב את דרך הטבע הסלולה ויתיצב על דרך לא טוב, יבקש לו נתיבות מסותרות ויעש במחשך מעשהו, יקלקל את השורה ויהפך את הסדר. משל למה הדבר דומה: לנהר איתן היוצא מראש צורים, אשר אם יתן האדם מעצור לפניו וישים חול גבולו לבל יעברנהו, או יפלם נתיב לאפו ובשאון ורעש ובקול המולה יעשה זר מעשהו ויפרוץ חק, כי לא לבד אשר יסתור ויהפוך את הגבול אשר גבלו לו ויסיר את המכשולים מדרכו, כי אם בבקשו לו תוצאות מן הצד יפריע פרעות וישים שמות בארץ, תחת אשר בלא מעצור ומונע הלוך ילך לאט את דרכו אשר התוה לו הטבע בראשונה. הדברים האלה נאמרים גם מכל כח וכח האדם בפרט, אשר בחוקת סכנה הוא להפריע אותו ממעשיו ופעולותיו הטבעיות ולעצרהו בדרכו אל השלמות. ואם יקום שטן לנגדו ויבוא אונם מחוץ אשר יאלצהו להתנגד אל טבעו ולפעול פעולה הורה לו, או יהפך הכח ממוב לרע, ישחית את דרכו ויקלקל מעשיו. כי כמו ששאר בעלי החיים לא ישיגו את תעודתם ושלמותם רק אם חפצים המה במעשיהם ואין שטן ופגע המעיק עליהם ואיננו מניחם להתפתח ולהתגדל

לפי טבעם, כן צריך האדם להיות חפשי "בכל דרכיו ופעולותיו"¹, ובלא החופש אין בידו להתפתח ולהשתלם באופן ישר ונכון, מעשיו אינם רצויים ואין רואה בהם סימן ברכה².

את המעור השני יקבל האדם בעד גידולו והשתלמותו מהדברים העומרים אותו בחוץ, או מעניני העולם וממעשי הטבע בכלל. תיכף אחרי הולדו יבוא האדם כמו שאר בעלי החיים בתחומו של עולם הטבע הסובב אותם מכל צד, ומאותה שעה עומד הוא תחת ממשלת הטבע ותלוי בכל תנועותיו ועניניו ומשועבד לסדריו ושנויו. כי מעולם הטבע יקבל האמצעים לחייו ולגידולו ובכל אשר ישתנה הטבע ישנה מצבו, אם למובה או לרעה. בעצבון ובוזת אפים יעבוד האדם את האדמה ויוציא מבטנה פרי תבואה, למען ימצא אוכל לנפשו ולא יגוע ברעב, גם צריך הוא לבקש לו מחסה מזרם וממטר, מקור ומחום, ובדבר הזה גורלו רע ומר עוד יותר מגורל שאר בעלי החיים ותלוי הוא ברצון אחרים יותר מהם. לאלה חלק הטבע מלדה ומכמן את הנצרך להם למחסה ולמסתר מקרה, מחורב, מזרם וממטר, גם נקל להם למצוא חית נפשם בכל מקום ובכל זמן. לא כן האדם; רך וענוג, חלש ואין כח בא יבוא לאויר העולם, אין כסות לעורו ואין שער לחמם, בלא מגן ועוזר נגד הרעות המתרגשות ובאות בעולם ונגד כל הסכנות והצרות המתחדשות בכל יום. על כל פסיעה ופסיעה רעה נגד פניו ותלוי בכל שנוי אשר ישתנה הטבע: שומ שומף כי יעבור והיה הוא לו למרמס, חום או קור חזק כי יבוא עליו יכלה בו חצי ועמו, דרכו חשך וחלקקות ומלא מכשולים, וכל נגע וכל חולי, כל מכה וכל פגע כרוכים בעקבו. לכן, יען כי אויבים רבים לאדם מסביב, הצוררים אותו מנעוריו, מוכרח הוא ונאלץ לבקש ולמצוא תחבולות ואמצעים דרושים למלמו מרעה ולהצילו ממות, ולכן יחשוב מחשבות תמיד איך למצוא סתר ומפלט מחמת פעולות הטבע ומידו החזקה. כמה יעבוד האדם עד שימצא לחם לאכול: יפתח וישדר את האדמה, יסקל אבנים ויעדרר במעדר, יחרוש ויורע, יקצור וידוש, יטחון ויאפה, וכמה יגיעות יגע האדם עד שימצא כסות לעורו! לרגלי הדברים והסכנות האלה יתעוררו בקרבו הכחות השמורים בנפשו ויקיצו מתרדמתם ויאלצוהו לשים לבו אליהם ולהביאם לידי פעולה ומעשה, לגדלם לרוממם ולהשלימם, כי בעת יראה האדם אשר חייו תלואים לו מנגד וצרכיו מרובים, ובזכרו כי אם אין הוא לו מי לו, יוכרח לבקש חשבונות רבים ולפשפש במעשיו, לשקול ולעיין ולדרוש אחרי אמצעים דרושים לחפצו, למען לא תכבד עליו העבודה ולמען יקל לו לשאת ולסבול טרח החיים ומשאם. באופן הזה יעלה האדם מעט מעט במעלות שלם ההשתלמות, יאסוף חכמה ודעה, ירומם ויתגדל ויתנשא, ובמדה אשר יתרחב חוג צרכיו ויתרבו ויפתכבו עניני החיים ותנאיו, במדה זו יגדל גם רוחו ותשתלם נפשו וירבו ויעצמו כחותיו השונים. ואם נציר בנפשנו את האדם בודד במועדו ונעזוב לנפשו מתחלת ילדותו ובלא משען ומשענה מחברת אדם, הנה אף במצב הזה יתגדלו וישתלמו כחותיו הנתונים ושמורים אתו

¹ עיין רמב"ם שמונה פרקים פ' ח'.

²) Vgl. Arist. das.

מהיוצר, אף כי במדה מעטה, ויפעלו פעולותיהם על ידי המעירים והמניעים החזקים הבאים מפנים ומחוץ, מקרב רוחו ומהטבע הסובב אותו. זאת נראה ונוכח בשימונו אל לב כי עלתה בידי בני האדם בעת מן העתים, ואף אם מעט מעט, להתרחק ממצבם הפראי, מצב הטבע אשר חיו בו בראשונה, ולהיות אנשים מן הישוב. כי אם לא יחפוץ איש לתת אומן להגדות העמים הקדמונים, אשר יספרו איש איש לפי אמונתו וחכמתו מתענוגות בני אדם הראשונים אשר חיו על רוב גחת בעדן גן אלהים ויקבלו ראשית למודי החכמה ודרכי הישוב בלא צער עבודה ובלא יגיעת כפים מיוצרים ובוראם, אשר חננם דעת ולמדם דרך תבונות—או הלא מוכרח הוא לאמר כי בני אדם הראשונים עלו בעזר עצמם אל המעלה הראשונה מעלות סלם הקולמור, על ידי תחבולות נפשם וכחותיה, וכי רוחם היא לבדה העירם לפעול פעולותיהם ולבוא אל ההמצאות הראשונות הדרושות לישוב העולם ולחברת האדם. אם אדם הראשון נשאר כאשר היה בעת יצא לאויר העולם ולא השתלם אף מעט ברוחו ובמעשיו, הנה לא היה או דבר להאדם השני ללמוד ממנו ולהורישו להשלישי ומצב—הטבע הפראי היה לדורי דורות.

הסגולה היקרה הזאת לעלות במעלות השלמות נתונה לאדם מהטבע ושמורה בנפשו מיום הולדו, וההשתלמות תעשה דרכה על ידי המניעים מפנים ומחוץ, לכל הפחות במדה מצומצמת אף בעת אשר מצבו מר ודחוק ותנאי חייו רעים וקשים. אחת היא אפוא, אם יש להאדם ידיעה נכונה וברורה מעצמותו מחייו ומתכליתו או לא, אם חוק ידיעותיו רחב הנהו או מצומצם, אם חושב את עצמו עומד בסתר המדרגה ואין מותר לו מן הבהמה, באופן אשר לא ימצא טוב לפניו כי אם לאכול ולשתות ולמלאות תאוות יצרו, או אם יכיר האמת ויחשוב בלבבו לאמר: אני בחיר היצורים ולגדולות נוצרתי, רוחי המפעם בקרבי רוח אלהים הוא ונפשי תחיה לעד ולא תאבד לנצח—בכל האופנים האלה יפעלו כחותיו פעולותיהם וישתלמו אם רב או מעט, ולפעמים ישמע האדם לקול השכל ויעשה כחוקי המוסר וכמצות התורה בעת אשר דעותיו אינו רצויות ואין לו ציור ישר ונכון מהחיים ומהעולם בכלל. ההשתלמות תחל מלאכתה מלמטה ותרומם בכל עת מעלה מעלה, אפס כי בראשית דרכה תתנהג ככבודת ותלך לאט לאט, מפני שכל ההתחלות קשות, וימים רבים עוברים בעבודה ויגיעה רבה עד שתעלה ביד איש אחד או עם כלו להתרחק ריחוק גמור ממצב הטבע הפראי ולהיות מן הישוב; אולם מכיון שעבר אדם את גבול מצב-הטבע ויצו בשלום מתקופה הראשונה הפראית, ילך בחפזון קדימה ואין מעצור לרוחו, וביבולתו לעלות בעת לא רבה, אם אין לו מעצורים גדולים וחוקים מן החוץ, למדרגה גבוהה ולהתנשא למעלה ראש במעלות סלם השלמות האנושית.

המעיר השלישי להשתלמות נפש האדם וכחותיה הרוחנים והמוסריים, הוא יחוסו לבני אדם אחרים אשר בחברתו והתקשרותו עמהם, המתחיל פעולותיו כמעט יצא האדם לאויר העולם ועומד בקיומו ולא יפסק עד יום מותו. האדם הוא בעל-חברה כטבע¹⁾, וכונת יצירתו היתה כי יחיה עם אנשים ויתענג

¹⁾ Vgl. Arist. Pal. 1, 2: Ἀνθρώπος φύσει ζῷον πολιτικόν.

בחברתם, אבל להיות בודד במועדו ולהנור מבני אדם הוא נגד טבעו ואין רוחו סובל זה. כי תיכף אחרי הולדו מצפה הוא לעזרת אחרים, בגלל רכותו וחולשתו, ותלוי מהם בחיי גופו ונפשו, ואם השתלמו כחותיו מעט ויגדל וגם יש לו כבר ידיעה פנימית מעצמו ומהעולם, הנה פוגעים בו על כל פסיעה ופסיעה בדרך החיים דברים וענינים אשר לא יכול שאת אותם לבדו, צרכי גוף ונפש, אשר לא יוכל להשיגם בפעולתו ועבודתו לבדנה, בלא עזר וסיוע מאחרים החפצים קרבתו ותומכים בימינו. אמנם תחת אשר יקבל מאחרים דברים הרבה אשר הוא בעצמו לא היה יכול להשיגם, ותחת אשר בני חברתו תומכים בימינו ועוזרים להביא לו מנעימות החיים ותענוגי העולם, — תחת זאת מחויב הוא להחזיק טובה להם ולעבדם גם הוא, וכמדה אשר ישתדל להיות בעזרת אחרים ולפעול ולעבוד בעדם ולטובתם, באותה המדה יש לו המשפט לדרוש מהם אף הוא את הנצרך לו בעד נפשו ובעד כלכלת ביתו; אם הוא עשה את שלו, גם המה יעשו את שלהם ואיש את אחיו יעזורו.

האדם לעמל ולעבודה יולד והמלאכה היא מקור חייו, כי בהחליפו את פרי עבודתו ועמלו עם תוצאות מלאכת אחרים, ישיג את האמצעים הדרושים לו לחיים ולכל צרכיו ועניניו. לכן יצמח לו עם החוב ליהנות מיגיעי כפן גם החפץ האדיר להגדיל מעשיו ולהרחיב חוג פעולותיו, ולהעיר את כל כחותיו למען יעשו מעשיהם באמונה והיו לעזר ולתועלת לבני אדם, ולכן הוא חושב מחשבות תמיד, דורש וחוקר אחרי האמצעים הרצויים והדרכים המובילים להמטרה, בוחן ובודק ומנסה בעשרה נסיונות את אשר לפניו ומכון את השעה ואת המקום, למען תצלח בידו להוציא אל הפועל את אשר תרה והגה רוחו ולמען תביא פעולתו פרי ברכה, ולכן יומם לא ישקוט ולילה לא ינוח, עד עשותו ועד הקימו מזימותיו ועד השיגו חפצו ותכליתו, כלומר להביא תועלת לנפשו ולאחרים.

בכל תנועות ומעלות רוחו אלה, מתפתחים ומשתלמים כשרונותיו וכחותיו הרחנניים והמוסריים מעצמם, בלא עזר וסיוע אחר, בלתי אם על ידי הפעולה החפשית בעצמה, וכאשר יורגלו בעבודה כן יפרצו ויתחזקו חיווק פנימי וכן יתרחבו תמיד ביתר שאת ויתר עזו; כי גם הכח המוסרי של האדם, או הכשרון והחפץ הנמוע בלבו לעשות מעשים טובים ורצויים בעיני אלהים ואדם, מקבל את המעיר היותר גדול וחזק להשתלמותו מיחס את האדם להחברה ומקשר אותו עם בני אדם אחרים. הרגש המוסרי הראשון יתעורר בלב האדם בתחלה יחד עם הידיעה הפנימית וההכרה שהוא מכיר כי לא לבדו הוא ולא יחיד הוא בתבל, וכי חובות מוסריים מוטלים עליו ביחסו לבני אדם אחרים אשר בחברתם הוא חי, בשעה שהוא רואה ומבין כי בן אדם חברו שוה אליו לכל דבר, בכשרונותיו וכחות נפשו, בצרכיו ובתאוותיו, וכי חברו המשועבד ועומד כמהו תחת חוקי המבע ותנאי החיים שוה אליו גם בזכויותו ותורה אחת וחוק אחד לשניהם בחיים. מהכרה הזאת יצא לו ראשונה המשפט והחוב הקדוש שלא להזיק לאחרים בחפצם וקנינם, ושלא למול מהם האמצעיים לחיותם והשתלמותם. שנית להזהר הרבה בעת שהוא עושה לנפשו ודואג לעניניו, לבלי יבא בגבול חברו ויגע בחוג פעולותיו, ולבלי ימנע ממנו, בלחצו אותו ובהעיקו תחתיו,

היכולת והאפשרות להיות מפשי במעשיו. לחיות ול'חיות — כלומר כמו שיש לאדם זכות לחיות, כן יש לאחרים זכות כזה, אשר איננו רשאי למנוע מהם — הוא החוק המוסרי הגדול אשר השכל מחייב, והמלמד לאדם דעת את חוג פעולותיו והנותן עליו בקולו בכל עת אשר יבא לעשות מעשה מן המעשים: עד פה תבוא ולא תוסיף ואל תסיג גבול אחרים! — החוק הגדול מרבבה הוה, אשר יצרו של אדם מתקומם לו, לא יניחהו לשים את החופש להפקירא ולעשות מה שלבו חפץ, ומזכיר אותו להביא את מעשיו ועניניו במאזני המשקל ולסדרם באופן אשר לא יבאו בריב ובערבוביא עם חפצו וקניני אחרים.

על הדרך הזה יתגדל וישתלם מעט מעט הכח המוסרי הנמוע ושמור בנפש האדם והיה למקור לכל מדה נכונה, כי בהרגילו את עצמו לעשות מעשים טובים ורצוים, ובלמדו לכבוש את יצרו ולהשמר מכל דבר אשר רע יאמרו לו בני אדם, ובמנעו לעשות את אשר תרצה נפשו הבהמית ואהבת-עצמו, ישתכלל הכח המוסרי והיה לקנין נפש, ואז יש לאל ידי האדם לעשות תמיד את הטוב והישר בלא יגיעה ומלחמה פנימית¹⁾, וכל פעולותיו ומעשיו עולים בקנה אחד עם חוקי השכל ותנאיו.

המעיר היה האחרון אחוז בעקרו וקשור בהכרה אשר יכיר האדם עד כמה הוא צריך ונחויץ לו להיות צדיק וישר, למען יהיה בידו לחיות עם אחרים וליהנות מחברתם, — כי אם לא ישמור חוקי הצדק והיושר ויסיג גבול אחרים, ואם לא ישקול בפלם את מעשיו ולא יחשוב באמונה את חובותיו אשר הוא חייב לבני אדם חבריו, הלא אז כמו הוא היחיד, כן חברת האדם כלה אינם יכולים לעמוד מפני התקלה. — אבל יש עוד דבר אחד המביא את האדם על ידי אגדתו וחבורו עם בני אדם אחרים לפעולות מוסריות ולהשתלמות במדות: רגש טבעי הוא ובלב כל איש ואיש יתעורר החפץ האדיר והחשק הגדול למצוא חן בעיני הבריות ולהפיק רצון מהם. פעמים רבות עושה אדם פעולה מן הפעולות הטובות, או מונע את נפשו מלעשות רעה מן הרעות, אף שיש בידו לעשותם, לא מפני שהוא באמת בוחר בטוב ומואם ברע, רק למען יהללוהו בשערים ולמען יאמרו בני אדם הקרובים אליו שיש לו עסק עמהם, כי טוב וישר ושומע מוסר הוא. כן רואים אנחנו לפעמים שאדם מסתפק במועט ואיננו מבקש מותרות לנפשו, אכל הוא גומל חסד, סומך נופלים ועוזר דלים ומשליך נפשו מנגד למוכת אחרים לא לשם מצוה, לא מפני שהוא יודע ומכיר עד כמה גדול כחן של אלה המדות ומה רב טובן, אלא מפני שהיא שומע לקול רגש החוק אשר יתעורר בקרב לבו ואשר יעירו ויעוררהו לכל אלה המדות הטובות, למען ינחול כבוד ותהלה מבני אדם; או רואים אנחנו אדם המתרחק מעבירה, לא מפני יראת חטא, רק מפני הבושה שהוא בוש מן הבריות לכל יאמרו עליו כי איש עול ועושה רשע הוא. והדברים האלה נאמרים לא לבד בעבירות שבין אדם לחברו, כ"א גם בעבירות שבין אדם לעצמו ואשר חיי החברה אינם תלויים בהן בהכרח. אדם יש לו למשל נטיה טבעית לכליות או לפזרנות

¹⁾ Vgl. Arist. Eth. Nic. 2, 6 und Maimonides 8, Kap. 6.

יתירה, ושתי המדות המגוננות האלה אינן מוזיקות לאחרים, רק מביאות נזק גדול לבעליהן, והוא כובש את יצרו ומושל ברוחו ואיננו כילי או פזרן, מיראה בדבר פן יצא לו שם רע בין הבריות אשר ישנאו אותו ויביטו עליו בשאט נפש בגלל מדותיו המגוננות. לכן יתבונן האדם תמיד לדעת הקהל אשר מוראו עליו ומשים לבו להמשפט אשר יוציאו עליו ועל מעשיו אנשי חברתו, ועל ידי זה מרגיל את נפשו ללכת בדרך טובים ולשמור ארחות מוסר, ומעט מעט הוא לומד לעשות את הטוב למען הטוב בעצמו ולמנוע מהרע מפני שהוא רע בעצמו, כי מתוך שלא לשמה הוא בא לשמה.

ככה יעלה האדם מעלה מעלה ויבוא במשך הזמן להשתלמות המוסרית הדרושה והנרצה, כי בהשיגו הכרה ברורה ויריעה נכונה מרום מעלת המוסר ומיקרת המדות המתוקנות, ובהרגילו את עצמו למשול ברוח תאוותיו ובהנמיות הטבעיות המכוערות והנפסדות, הוא בא לבסוף למדרגת אדם המעלה החפשי ממעשי היצר, אשר הגיוניו ומעלליו מהורים ורצויים המה בכל עת ואשר כל פעולותיו אין מהן סבות אחרות חוץ מאלה אשר במוסר ובשכל יסודן ⁽¹⁾.

ד

אמנם המעיר הזה הבא לו לאדם מהחברה, אף שגדול ויקר הוא לעצמו, יפעול גדולות ונצורות רק לעתים רחוקות, ועל פי רוב תוצאותיו קלות ומעמות, מפני שממילא הוא ובלא כונה מפורשת מצד החברה. לכן אם ישאר האדם מנעוריו נעזב לנפשו בלא עזר בלתי-ממוצע מאחרים, קרוב הדבר כי התפתחות כחותיו והתפעלות נפשו תהיה מצומצמת ובלתי שלמה, כי לא בכל עת יש לאדם הכרה ברורה, והחפץ הדרוש והבכ והעז להשלים את נפשו בעצמו ובלא עזר, ולא ככל זמן המעירים החצונים, הסבות והענינים הנצרכים לזה מוצלחים ומסוגלים להביא אל המטרה ואל התכלית, ולכן צריך לעזר בלתי ממוצע, ללמוד ולהרבה מהיום אשר ישיג בתחלה ידיעה והכרה מעצמו ומהותו ואשר יתחילו כחותיו להתעורר בקרבו — וזה הוא החנוך. כי החנוך הוא העזר אשר יעזרו לאדם להוציא את כחותיו אל הפעולה, לגדל ולחזק את כשרונותיו ולשכללם, למען יהיה עוז בידו להשיג את מטרת חייו אשר היא השלמות הנרצה.

שלשה דברים דרושים להשתלמות רוחנית ומוסרית ואלו הם: סגולה טבעית, למוד ורגילות. החנוך יעיר ויעזור על ידי הלמוד וההררכה להתפתחות והשתלמות הסגולות והכשרונות הטבעיים, ובאותה שעה ירגיל את הכחות המתעוררים והמשתלמים לפעול פעולותיהם דרך ישר ובאופן נכון ומתוקן. החנוך לא יביא בקרב האדם דבר זר לרוחו אשר אין לו עמו יחס וקשר בטבע, רק יועיל ויעזור לעשות ממנו את שאפשר וראוי להעשות לפי כחותיו וכשרונותיו ולפי תכונתו ותעודתו.

החנוך הוא המעיר את הכחות השמורים וצוררים בנפש האדם ומביא

(1) עיין רמב"ם ח' פרקים פ' ו'.

אותם לידי פעולה ומעשה, מורה להם את הדרך ילכו בו ולאיוה רוח יפנו בלכתם, ומסיר את המכשולים והמעצורים מלפניהם. תוכן החנוך ועיקרו היא הפעולה החצונית והתמידית אשר יפעלו הגדולים על הקטנים, ותכליתו הוא החיזוק הרוחני והמוסרי. ובוה יבדל החנוך מן ההשתלמות הטבעית, כלומר ההשתלמות אשר ישיגה האדם על ידי מעורים חצונים, ממסבי הטבע או מבני אדם שלא מדעתם. לכן שונים המה גם מעשי החנוך ממעשי המורה; על המחנך איננה מוטלת החובה ללמד את חניכו איזה מלאכת מחשבת, או חכמות וידיעות בדברים ידועים, עליו רק להעיר ולהשלים את כשרונותיו למלאכות ולמודים, לפעול על נפשו בכלל ועל דעותיו שתהיינה רצויות ומתוקנות. ואם אמנם יקרה לפעמים כי גם המחנך ישתדל להרחיב ולהגדיל ידיעות חניכו, הלא לא יעשה זאת בתחלה לשמן, כלומר מפני שמביאין לחניכו איזה תועלת, כי צריך להן עתה או ימצא בהן לימים יבואו חפץ ומוכת הנאה, רק לשם ההשתלמות עצמה, לחדודא בעלמא ולהגדיל ולהאדיר כחות ידועים מכחות הנפש, כמו כח המדמה וכח השופט. לעמט זאת כל עמל המורה הוא ללמד את תלמידו חכמות וידיעות ידועות העתידות להביא לו איזה תועלת בזמן מן הזמנים, או המסוגלות לתת לו האפשרות והיכולת ללמוד איוו אומונת ומלאכת מחשבת נושאת פרי ומביאה שבר ללומדיה.

לפי זה עצם הדבר אשר יתן המורה לנפש תלמידו הוא בא מן החוץ, כי ילמדו מושגי אחרים ורגשותיהם, דרכים והגיגים אשר אף אם לא זרים המה לו ואינם מתנגדים לטבעו, בכל זאת לא הרה והגה אותם רוחו, רק באים אליו בירושה מאחרים. לא כן המחנך; הוא ישתדל לשום את נפש חניכו כלי חפץ ועלולה לקבל במדה יתירה הדברים המובאים והנתונים לה, והוא יעמול לגדלה ולטהרה, לחזקה ולעשותה מצלחת ומסוגלת לקנין המדות, החכמה והדעת.

המורה דומה לאיש הזורע, אשר ימצא את השדה מוכנת ועבודה כבר חרושה ומוכשרת לזריעה, אבל המחנך הוא עובד-אדמה, המסקל ומובל, משקה וחורש את שדהו ועושה אותה מכשרת לקבל את הזרע, והוא גם השומר אשר ישמור את הזרע הנטבע בבטן האדמה לכל יושחת וירקב, ואשר עיניו פקוחות תמיד ושוקד עלי צמחי הזרע לכל יכם שרב ושמש ולא ייבשו.

המורה אשר אין לו עסק כי אם בהלמוד ולא ישים כל עיקר, או ישים רק מעט את לבו לכשרונות תלמידו ולנמיות נפשו הטבעיות, כופה לפעמים הר כנגית ובעל כרחו של תלמידו נותן לפניו ומלמדו דבר אשר אין נפשו סובלת אותו והמתנגד לנמיותו, ובוה מביא נזק גדול להשתלמותו, כי עוצר הוא בעד כחותיו ואיננו מניחם לפעול פעולותיהם כמו שירצו, ומשחית ומחבל את כשרונותיו אשר לא לכך נוצרו, לכן אחריתם מר, תמס יהלכו ויאבדו דרך, או יעשו זר מעשהם, ובמי האשם? פעמים רבות רואים אנחנו כי האבות בטרם ידעו סגולות בניהם וכשרונותיהם ובטרם יכירו את נמות רוחם, גוורים גורה עליהם להיות חרש אמן, רופא, מהנדס, עורך דין וכיוצא בו, וישימום כעפר לדוש לפני מוריהם אשר ילמדום ויתקנו אותם בתלמודים הדרושים על דעת האבות להמקצעות אשר בחרו המה לבניהם, ואחת היא להם אם רוח הבן נוחה

מהכמת הרפואה ומהנדסה, אם ימצא קורת רוח בהרשת אבן ובמלאכת מחשבת, או לא, די להם אם המה בעצמם ימצאו בהן חפץ ומה להם יותר? לכן לא ישאלו את פי הבן אם כשר וישר הדבר לפניו ורוצה במה שבחרו המה, אך יאלצוהו לאמר להבחירה רצתה נפשם בה כי טובה היא ולקבלה באהבה.

האבות המתנהגים עם בניהם באופן גורא כזה, עוברים גבול המשפט אשר יש להם עליהם, גורמים רעה לעצמם ולבניהם וסופם להתחרט על מעשיהם. כי מה רע ומר גורל הבן אשר חוקו עליו דברי אבותיו ואנוס הוא ללמוד דבר אשר קצה נפשו בו! כל ימיו מכאובים וכעס ואיננו רואה ברכה בכל אשר הוא עושה. בתחלה יכוף כאגמון ראשו וישא דומם ובלא רצון את אשר נמלו עליו, אבל במשך הימים, עת תכבד עליו העבודה וקצר כח הסבל, יתקצף ויתגעש, יתאונן על מזלו ויקלל את יומו. כל אשר לומד הוא לומד בעל כרחו וכל אשר הוא עושה יעשה באונס ולבו כל עמו, גופו כעלה יכול וגם הנפש לא תמלא. הן אמנם יקרה לפעמים כי הבן אשר יאלצוהו אבותיו להתעסק נגד חפצו ורצונו באיזה חכמה ואנוס הוא על פי דבורם ללמוד דבר אשר לא ימצא בו נחת, יש לו כח טבעי ועוז ותעצמות למשול ברוחו, לשאת ולסבול את הכל בלי תלונה, עד כי במשך הזמן ירגיל את עצמו בהלמוד אשר בחלה נפשו בו בראשונה ויפיק רצון ממנו, יען כי אין לו בחירה אחרת ואיננו יכול להושיע את נפשו, אך לא זאת היא המנוחה ולא זה הוא האושר של האדם המעלה — איש כזה לא יכול בשום אופן לבוא לתכלית השלמות ולמלא את תעודתו וחובתו בעולמו.

אולם זאת איננה הרעה האחת, עוד יש רעה חולה ויותר גדולה אשר תצמח לפעמים ממנהג שמות של האבות המתחכמים והמתאמרים לדעת את הכל ולכחם מכל אדם, ולדעתם וחכמתם המדומה גוורים גורה על כנם לבחור בהטוב בעיני הים, גורה אשר איננו יכול לעמוד בה. כי בהתנגדו אל הדבר אשר הוא לו למורת רוח ובהלחמו תמיד עם נפשו אשר אין לה חפץ בהעבודה אשו שמו לפניו, יחשוב מחשבות בכל יום איך לעשות את עצמו הפשי ממצות אבותיו ולקרוא לנפשו דרור, יעשה עצות בסתר לבבו ויתהפך בתחלולותיו למען ימצא האמצעים והדרכים הדרושים והמסוגלים לפרוק העול הכבד אשר שמו על צווארו, ואשר ישתדל בכל מאמצי כחו להסיר ממנו לעת תמצא ידו, אם ליום או ליומים או לחדש ימים. כל זמן שהמורה לפניו ועוסקו עמו במלאכתו הוא דומה כאלו כפאו שד, אינו טכוון בלמודו, איננו רואה את אשר לפניו ואיננו שומע לדברי המורה, כי אבדו עשתנותיו ומחשבותיו חלפו הלכו למקום אחר; אך בעת אשר הוא נעזב לנפשו ואין מורא אבותיו ומורי עליו, או בעת אשר ידמה בלבבו כי אין איש עומד על גביו ושומר צעדיו, נוטל את אשר לפניו ומשליך את הכל על עפר ובוועט בו בשאט נפש כדבר מאוס וממא, ואחרי עשותו זאת ירוש ויחפש אחרי עסק אחר ודבר אשר ימצא בו חפץ ונחת רוח. ואם יתפס בעינו ויוכיחו דרכו על פניו וגם ענש יענשוהו על אשר הרחיב עו בנפשו לעבור את מצות אבותיו ולעסוק כדברים בטלים, — בפעם השנית עקוב יעקוב את הוריו ומוריו וירגיל את עצמו לדבר ולהשבע בשקר. או אם יראה כי אזלת יד ואין דרך אחרת לפניו יתן גוו למכים

ויקשה את ערפו ולא ישים עוד את לבי לתוכחות אבותיו, עד שבמשך הזמן יהיה לבן סורר וקשה ערף, איננו שומע בקול הורים ומורים ועובר על דבריהם בפרהסיא. כן יהיה לנער שובב הולך בשרירות לבו, בלא חכמה ומוסר, בלא תורה ודרך ארץ, כי כל כשרונות נפשו הנעלים לא ימצאו מקום להשתלם ויעלו בתהו ויאבדו, וכל מדה נכונה וכל רגש טוב ישורשו מלבו עודנו באבו.

וכאשר יגדל והיה לאיש ויראה ויכיר כי מצבו ברע הוא וכי הדרך אשר עבר בו עד עתה יוליכהו בלי משים לאבדון, יחשוב מחשבות ויעשה עצות בנפשו איך לחלצה מרעה ואיך לתקן את אשר עותו אבותיו. אך מה יעשה אפוא? ומאין יבוא עזרו? האם די בזה כי ישליך מעליו פעם אחת את עול סבלו ויעזוב מכל וכל את הדרך אשר למדוהו אבותיו ומוריו? היבחר עתה בעבודה או באחת החכמות אשר אליהן נשא את נפשו זה ימים רבים וכל מעינו בהן? הלא יחסרו לו האמצעים והלמודים הנחוצים לזה, כי התקינו אותו לדבר אחר, ובכל הרברים אשר הורו אותו מוריו לא ימצא מאומה אשר הוכל להביא לו איזו תועלת היום, ואיך יבוא אל המטרה שהוא משתוקק אליה וישג את אשר אותה נפשו מכבר? הנה מבחר ימי עלומו ושנות הלמוד והתקין חלפו ועברו בתהו והימים ההם לא ישוכו עוד, ואם נשאר בידו מה מהודיעות והלמודים אשר למדו אותו נגר רצונו, ללא תועלת מה לו עתה, ואולי עוד יתנגדו אל המטרה החדשה אשר בחר הוא בעצמו. מצב איש כזה רע ומר מאד, ומעמ המה אשר עלתה בידם לצאת בשלום מהמבוכה ולמצא הדרך הישר והנכון ולהאיר להם נתיב בתוך החשכה והעלמה הסוככת אותם מכל צד. כי אמנם כבד הדבר מאד לעזוב ולהשליך אחר גוו את כל אשר אסף ימים ושנים בניגיעה ועבודה רבה, לשום קץ לכל הרברים אשר התעסק בהם בתחלה ולשוב ולהתעסק ברברים אשר אין להם יחס וקשר עם הראשונים, לאו כל אדם זוכה לכך ויכול לשכוח שכחה גמורה את העבר לחדש כנשר נעוריו, לחזור על הראשונות ולמפל בראשית למודים אשר אך רוחו של נער רך בשנים נוחה ממנה. ובכלל דרושות לזה כמה מעלות טובות ממעלות הנפש וסגולות טבעיות: תקף ועו רוח, גבורת הלב ורצון איתן וחזק אשר לא יחת מפני כל, וזיוות וזהירות יתירה — איש אשר אלה לו לא ישקיט ולא ינוח עד עשותו ועד הקיטו את מזימות לבו ועד בואו צלחה אל מטרתו אשר שם לו, אחרי מלאו ברב עמל וועת אפים את החסרון אשר חסרו אבותיו ומוריו בדרכי חנוכו ולמודו. על פי רוב ישאר איש אשר השחיתו אבותיו בפחזותם וסבלותם את דרך חנוכו בנעוריו גבר לא יצלח בימיו, אשר לנצח לא יראה אור בהיר ולא ישמח במעשיו, ואשר כל יגיעו ועמלו לתקן את המעות ולחלץ ע"י זה את נפש ומצרה לריק יהיו, כי אחר המועד וכבר עבר זמנו.

לכן חוב קרוש מוטל על האבות ועל המחנך לבחון היטב את הנער המחונך, לדעת ולהכיר את נטיותו הטבעיות וכל כשרונותיו ולשים לב אליהם תמיד, לדקדק אחריהם ולתת להם האפשרות שיתפתחו וישתלמו על פי דרכים, באופן חפשי ובאין אונס. ואם כה יעשו, אם לא ישענו על דעתם לבדה וישאלו גם את פי הנער מה לבבו דורש ממנו, אז יצלחו במעשיהם

ובנם יגדל לתורה, לחכמה ולמוסר והיה אהוב לד' ואהוב לבריות, שמח בחלקו וממלא את חובתו לעצמו ולהחברה.

ה

אמנם אם רע הוא המעשה אשר יעשו אבות אין תבונה כם, ללמד ולחנך את בניהם על פי דעתם ודרכם המה, ואם פחזותם וגאות לככם להגיד את האיתיות במרם תבאנה, מביאות נזק רק לצד אחד מהחנך והוא—להשתלמות הכשרונות וכחות השכליים, הנה תצמח להנער המחונך רעה עוד יותר גדולה אם הוריו ומוריו לא ישתו לב לסגולותיו הטבעיות ונמשיות רוחו, בחנכם אותו במדות ובחובות הלבבות ובלמדם איתו מוסר ודרך ארץ, אשר זה הוא עיקר מעשה החנך.

כמו שכל בעל חי איננו משיג את ממרת חייו ושלמותו, כי אם בהתפתחו ובהתגדלו על פי דרכו ועל פי כחותיו הטבעיים, כן גם האדם איננו משיג את ממרת חייו ותכליתו, כי אם בהשלימו את נפשו ולבבו, כחותיו וכשרונותיו, על פי דרכו ושבעו ולכל הצדדים. לכן צריך המחנך לכונן את דרכו המיד לרוח טבע הנער ונמשיותו ולעשות את סגולותיו הנמשיות בקרבו מלדה ומכמן ליסוד ולאבן פנה בכל פעולותיו ומעשיו, וצריך לחדור לעמקי לבב הניכו ולברוק בשבע בדיקות את תכונתו ולבחון את מעלות רוחו. אך מכל משמר צריך להשמר לבל יביא בריאה חדשה, כלומר לבל יביא כנפש הנער דבר הור לה מעיקרו ואין לה חלק עמו מטבעה. למשל אם רואה המחנך אשר הניכו עשוי ממבועו לבלי חת ולא יפחד מכל וכי לפי נשות רוחו ותכונת נפשו עלול הוא לעשות גדולות וגוראות וגם להשליך את נפשו מנגד, אז החוכה מוטלת עליו לעשות שמירה מעולה וכפולה לכלי תפתח הנמיה הטבעית הזאת ותעשה למדה מגונה, וישתדל בכל מאי דאפשר להביא את הניכו בדרך האמצעי, רחוק בשוה משתי הקצוות, ממדה המחוקה וממדה הגדושה, או בדבר שאנו דנין בו, ישתדל לחנכו ולהרגילו בגבורה והיא המדה היכונה העומדת באמצע בין המדה המחוקה, מדת הפחד, ובין המדה הגדושה מדת בלי-חת, אשר שתיהן יחד מנוגות וגרועות הנה. ולכן על המחנך להרחיק מחניכו כל דבר העלול להביאו לפעולות נלהבות, להורות לו הדרך איך להרגיע את רוחו הסוער, למען לא יעבור את הגבול ויפרזו על המדה הנכונה מדת הנכורה, ולהרגיל אותו להיות מתון וזהיר כמעשיו, בהשתדלו לצמצם את תכונת נפשו עד המדה הנאיית. אבל ישמר כנפשו להחכיר ולשרש את הנמיה הטבעית מלב הנער פעם אחת ומכל וכל על ירי אמצעיים מתנגדים אליה מן הקצה אל הקצה, להביא פחד כנפשו ולהטיל אימה יתירה עליו, למען הביאו לידי רכות הלב, ואם כה יעשה, אז לא לבד אשר תחבולותיו יגרמו צער להנער הרך, אך גם לא תעשינה פרי, לכל הפחות לא יהיה רשומן ניכר ולא ימשך לאורך ימים. ולפעמים יקרה אשר בדרך הזה מלבד כי לא הצל יציל את חניכו רק ירע לו עוד יותר, כי הנמיה הטבעית אשר דחקה והרחיקה בחוקת היר התעורר בעצמה ובחוקה הראשון, ואולי ביתר שאת וביתר עז, בעת אשר האונס והמונע אספו ידם ממנה ואין עוד מעצור לרוחה, והנער אחרי ראותו והוכחו לדעת כי תחבלות מורו ומנהלו לא היתה

להן תעודה אחרת רק להפחידו ולא ימו ואין פחד, לא ישים עוד נפשו לכל דבריו ומזמתיו ויעשה מה שלבו חפץ, עד כי יסכון וירגיל עצמו בגבורה ואי-פחד יתר על המדה.

ואם יראה המחנך כי הנער חניכו יש לו נמיה טבעית לרכות הלב ואי-גבורה ויפחד מקול עלה נדף, או עליו להפוך הסדר ולהשתמש באמצעים מתנגדים לאלה אשר השתמש בהם באופן הראשון: ישתדל להגדיל המדה ולהעיר את לב הנער לגבורה ועוז רוח, אבל לא פעם אחת רק מעט מעט בנחת ובמתינות, עד שיסכין עצמו ויהיה רגיל וזריו כמעשי הגבורה ויבטח ולא יפחד עוד. בשני האופנים האלה ררושים שקול הדעת וההירות יהירה מצד המחנך המחויב לשום עיני ולבו אל אשר לפניו, לתכנן את רוח חניכו ולבחון את סגולותיו וכשרונותיו בכלל, למען דעת איך להטות על פיהם את לבו להמדה הנכונה ולהציגו על דרך טוב וישר. אבל אל יהי מהיר במלאכתו ובחול כמעשיו לבל יהיה עמלו לריק, ועוד יגרום רעה לנפש הנער המחונך רק על פי דרכו, ולא בחיל ובכח, כי אם ברוח דעת והשכל ובנחת.

הן אמנם אם איש גדול יחמא ועבר על מצות התורה וחוקים מוסכמים רבים, או הרגיל את נפשו במדה מן המדות המגונות, עד אשר העבירה שעבר עליה פעמים רבות נעשתה לו כהיתר והמדה הגרועה כקנין נפש — אם איש כזה הרואה ומכיר את חליו ואת רוע מעלליו ורוצה בתשובה בוא יבוא אלינו וידרוש מאתנו מזור ותרופה, אחת הוא אם מעצמו הוא עושה זאת, או אחרים מניעים אותו לזה, או יש בירינו על פי תנאים ידועים לתת לו העצה הטובה לעזוב את העבירה הרגיל בה או המדה הנשחתה אשר כבר נשרשה בנפשו פעם אחת ולשרש אותה מלבו עד היסוד, ולכן יכולים אנחנו לאמר לו, כי יאחזו את החבל בראשו השני ויתנגד על ידי זה אל נמות רוחו והרגלו טבל וכל. למשל אם היה עד עתה פורן בממונו יותר מדי והוציא כסף רב על בגדים וכלים נאים, או עבר חוק בתאוות אכילה ושתייה ויהי זולל וסובא, הנה ברצותו עתה לעזוב את דרכו אשר הלך בה לרעתו ימים רבים ולשים קץ להמדות הנתעבות אשר היה רגיל בהן, עליו, לפי עצמו, לקמץ בכל הוצאותיו ולהיות כילי לזמן ידוע, או להתרחק מכל תענוגי בשר ולסגף את נפשו ימים מספר, עד אשר ירגיל את עצמו להסתפק במועט ולאכול ולשתות רק כפי צורך בריאות גופו ולא יותר, ואז לא יכשל עוד באותו עון ולא ישוב לאותה העברה לעולם. ואם היה זמן רב יהיר, מתגאה כמעשיו ומבקש שררה, והוא שב ונחם ורוצה עתה לישר את דרכו ולתקן את מדותיו, ישפיל עצמו מאד ונפשו כעפר לכל ישים, והיה עניו בהכלית העניות, שפל רוח ועבד נרצה לכל איש, וכה ישבר גאונו ונאותו כליל תחלף, ואחר זה בהיות לבו סמוך ובטוח כי לא יבוא עוד לידי תקלה ישוב ויטה את רוחו מעט מעט לדרך הממוצע עד הגיעו לענה אשר היא מדה הממוצעת בין הגאווה ושפלות הרוח, ומעלה במעלות הנפש¹.

אולם אם טובה העצה ההיא ויש באמת בכח הרפואה הזאת להביא ארוכה למחלת נפש איש גדול, הנה רעה ומוקת היא לנער רך אשר מרס ידע להזהר

¹ עיין שמונה פרקים להרמב"ם פ' ד', והוא מדבריו אויסטו בספר המדות.

במעשיו, להתנכר על יצרו ולעשות את רצונו חזק ואיתן למען לא יירא ולא יחת מחמה האויב היושב ואורב לו בחררי לבבו ועומד הן בכל רגע ללכוד בשחיתותיו. הגדול אשר יש לו הכרה וידיעה פנימית מכל הצעילות והמעשים אשר הוא עושה, ואשר שכלו ורצונו החפשי כבר התגדלו והשתכללו, יש לו גם הכח להיות שליט ברוחו, להתכונן על דרכיו ולפשפש במעשיו, לבחון ולשקול הכל במאוני השכל, למנוע או לעשות מה שיש ברצונו; כי הוא עומד ברשותו ואדון לעצמו ולפעולותיו, ברצותו מרחיב אותן וברצותו מקצרן ויכול להמיתן לכל רוח שרצה. לא כן הנער; רוח בחינתו חלשה עורנה ודעתו קלה, לא ידע להוציא בעצמו משפט ישר ולהבריל בין הטוב ובין הרע, בין האמת ובין השקר, כח רצונו איננו חזק ואור השכל טרם נגה עליו, על כן אין לאל ידו לכלוא את רוחו ולעצור בעד פעולת נמיותו המכעיות ותכונות נפשו.

הן אמנם הנער ממה את שכמו, באונם או ברצון, לסכול ולשאת את אשר ימיל עליו מדריכו ומחנכו, מכניע את עצמו בפני מי שגדול ממנו בחכמה ובשנים, ומבטל את רצונו מפני רצין הוריו ומוריו אשר ישמע לקולם לכל אשר יצווהו, אולם כל זאת לא יעשה רק מפני שהוא בעצמו לא ידע משפט ולא יכיר עוד לבחור בטוב ולמאוס ברע, מפני שהוא טרגיש כי אין לו בחירה חפשית ותלוי הוא בדעת אחרים; לכן כל מעבריו המה כמצות אנשים מלמדה, בלא כונה פנימית ורק לפי שעה, בלא המירות וקיום, ולכן רואים אנחנו בעת אשר ידמה הנער בנפשו כי אין איש רואה אורו ואין אדונים לו, ובעת אשר ידע כי השעה משחקת למלאות אחרי תאוותיו ורצונו הוא, ימיש כרגע תורת מורו ומחנכו ושוכח את דבריו הנמצים, שומע לנמיותו המכעית ועושה מה שלבו חפץ, אם רק הנמיה הזאת חזקה היא ועוץ ותעצומות לה להסיר את המעצורים אשר נתנו לפניה ולסכל את עצת החורים והמחנכים אשר יעצו להכחידה ולהכרית זכרה מנפש הנער.

1

לפי האמור השתרלות המחנך בזה הענין כפולה היא: ראשונה, ידרוש ויתחקה על שרשי תכונות הנער ונמיותו המכעיות, יבחין וידע את גדלן וחוקן; שנית, ישים את הנמיות המכעיות ליסוד מוסד בכל מעשי החנוך ועל פיהן יסדר דבריו ופעולותיו, אבל ישמור את נפשו לבטל את מציאותן או להכחידן מגו באונם ובחוקה. המחנך יזכור תמיד וישים על לב כי כמו שאין דמות הגוף של אדם אחד כדמות הגוף של חברו, כמו ששונים המה האנשים מלדה ומכמן בחמרם, כן שונים המה בנפשם ואין נפש אחת דומה להכרתה, כי כל נפש ונפש יש לה מראשית מציאותה תכונות ונמיות מכעיות ידועות השונות בצורתן, בגדלן ובחוקן פעולותיהן מתכונות ונמיות נפש אחרת, ולהשנויים האלה אין קץ. לכן מובן הדבר מאליו כי במרם ידע איש את כישונות הנער, תכונותיו ונמיותיו אין לו המשפט לפעול ולהקן דבר בהחלט, או לעשות מעשהו על פי נסיון כי טובים המה בפעולותיהם וכי הובילו לא אחת ושתיים אל המטרה אצל נערים אחרים, כי לא כל הנערים שווים וכל אשר יועיל לזה יזיק לאחר. הן אמנם טובים ונחוצים הנסיונות אשר יאסף המחנך במרם יקרב אל המלאכה

ואשר על פיהם יסדר דרכו ויפעול פעולותיו; אולם הנסיון היותר נחוץ להמחנך— הוא נסיון הנער העומד לפניו אשר הוא רוצה לחנכו ולגדלו, ואם ידע את נפש הנער הוזה על פי נסיון, או יהיה בידו למצוא גם האמצעים הדרושים להרחבת כשרונותיו ולהשלמתם ולתקנת תכונותיו אם צריכות הנה לתקן.

ועוד על אחת ראוי לשום לב: אם ההורים בעצמם מחנכים את בנם וזר לא יתערב בו, תצמח לפעמים רעה חולה להנער המחונך, עקב אשר הוריו ישמעו יותר לקול האהבה הנמועה בלבם, המכסת על כל פשעים, אשר השכל הישר בלשון אחרת ידבר עמהם. ההורים יודעים אמנם את טבע בניהם ומכירים את תכונותיהם יותר מאחרים, כי היו תמיד לנגד עיניהם ובחנו אותם מיום הולדם עד עתה, ואין חכמה כהנסיון; אבל חכמת ההורים התבלע על פי רוב, כי יקמינו חסרונות בניהם, או יעלימו עיניהם מהם מכל וכל, כמו אשר מעבר השני יגדילו את כשרונותיהם, ומתארים בלבבם גם מגידים וחוזרים ומגידים אותה לאחרים, כי סגולות בניהם עולות בערכן וגרלן על סגולות בני גילם. ורק האהבה אשמה בדבר, אשר תשיא בשקר נפשם להאמין כי כשרונות בניהם באמת גדולים ונפלאים המה וכי נשיותיהם והכונותיהם טובות ומתקנות הנה יחדיו.

לכן מצוה וחובה על ההורים לבלתי השען על משפטם המה, אלא ישאלו לעצת אחרים מבינים ומומחים לאותו דבר, אשר בלא משוא פנים יחיו דעתם, ישמיעו ויאמרו אמת. וביחוד צריכה האם, אשר אהבתה אל בניה בטבע עזה מאד, אזהרה יתרה לבל תשכח מפני זה את חובתה להחנוך ולא תשען על בינתה ודעתה היא, רק תשאל למכינוי דבר ותשמע לעצתם. כי האם הדואגת תמיד לבנה ולהליכות חייו בעתיד, וכל ישעה חפצה ותקוה לראות אותו מצוין בין הבנים ועושה נפלאות לברו, תציר בדמיונה את כשרונותיו כיקרי המציאות, אשר אין למעלה מהם, ותתפאר בלבבה ותאמין באמונה שלמה כי כחו רב ולגדולות נוצר, והאמונה הזאת אשר שרשה ומקורה באהבה הטבעית והחוקה לבנה ובחפץ לבבה לראות אותו מאושר ומצלח כל הימים, תעור את עיניה מראות את חסרונותיו, תכונותיו ומדותיו הצריכות תקון, ותוליך אותה שולל ותביא לפעמים נזק וסכנה גדולה. לכן אם טובת טעם ובעלת שכל לא תסמוך על דעתה ותבטל את משפטה ורצונה מפני משפט ורצון אחרים.

אמנם אם כי הדרישה והחקירה אחרי הכשרונות הטבעיות של הנער המחונך והכוונה אליהן חובה היא, בכל זאת אל יפריו המחנך בזה על המדה יותר מדי ואל יבלה ימיו ושנותיו בחקירות ובדיקות, ובבחינות הנמשיות והתכונות וערכן, כי חק וגבול לכל דבר ועת לכל חפץ, ואם יעשה זאת ועלה מעשה החינוך כחחו ועד עולם לא יבוא אל המטרה ולא יראה ברכה בעמלו. וכללא הוא כי בהחינוך: לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, ובדברים ובהסתכלות לא יחונך נער; כי אם יעמוד המחנך תמיד על המצפה לבהן ולדעת סגולות וכשרונות חניכו והליכות נפשו, ויפחד בכל עת ולא יבטח לגשת אל המלאכה מדאגה מדבר פן יעשה זר מעשהו ויחטא המטרה בגלל חסרון ידיעותיו בטבע הנער ובתכונותיו, או אם כבר גמר אומר בנפשו לעזוב את הדרישה והחקירה אשר עסק בה זה כמה ולבוא לידי מעשה, אבל המעשה הוזה

מעט וקל הוא בערכו, כי לא ירד לעמקו של דבר ונגע רק בקצהו, וכל זה מפני שלכו נוקפו המיד, פן לא ידע את טבע חניכו על בוריו — הנה יגרום בזה נזק גדול להנער ויהיה נגד רצונו הטוב הסבה כי הנמיות הרעות והתכונות הגרועות שחלק הטבע לחניכו התגדלנה ותתפשטנה באין מעצור להן ובאין מפריע אותן; ובעוד אשר הוא צופה ומביט, בוחן ובודק, הוא חובק זרעותיו וידידו לא תעשינה תושיה לקדם פני הרעה הנשקפת לחניכו מיצרי לבבו הרעים, המדות המגונות מתישבות ומתחזקות מעט מעט כנפשו עד שנעשות לקנין עולם. לכן יהיה המחנך זהיר לבל יאריך בבדיקה יותר מכפי הצורך, ויסמיך בכל פעם המעשה להבדיקה והדרשה. ואם רואה הוא כי האמצעים שבחר בהם לרפאות את החלואי נפש חניכו פועלים אך מעט ואינם דרושים לחפצו, יבחר באמצעים אחרים יותר חזקים או יותר חלשים, המסוגלים להביא תרופה ומזור. וככה ישנה וישלש עד אשר יגלו לו על ידי נסיונות ומעשים האלה טבע הנער, תכונותיו וכשרונותיו. הנסיון, הדבר היותר נחוץ להמחנך, לא יגיענו אמנם בלתי אם ברוב המעשה ולא בחשבונות רבים ובדרשות וחקירות, ויען כי במעלליו יתברר נער אם נך וישר לכו, או אם תכונות נפשו רעות ומגונות הנה, לכן ישתדל המחנך להביא את חניכו לידי נסיון ולהעירו למעשה ולפעולה, ועל פי מעשיו יחשוב דרכו ויאחז בתחבולות לחזק בדק ולתקן במקום שצריך תיקון.

אבל גם לשימת הלב על עצמות הנער ומהותו ולהכוונה אל הפרטים חוק וגבול, והמחנך צריך להזהר לבל יעבור חוק ולא יפרוץ בזה על המדה הדרושה; כי אם לא ישים את עיניו בלתי על התכונות המיוחדות לחניכו לבדו ויבדק תמיד בחורין ובסדרקין למצוא כנפשו סגולות ונמיות טבעיות אשר אין לאחרים כמותן, ובגלל הפרט ישכח את הכלל ולא ישים את לבו עליו, כלומר לא ידרוש ולא יתבונן אל הדבר המיוחד להאדם בכלל בלי הכדל נפש ונפש, או אל הסגולה הטבעית אשר לכל איש מין האדם חלק בה, יביא ע"י זה תקלה ונוק, ותחת לתקן עוד יקלקל. כי למרות ההבדל הגדול אשר יבדלו בני האדם בתכונות נפשיותם וסגולותיהם, ולמרות פרטי השנוים הרבים של כל נפש ונפש, יש דבר אחד כללי אשר לכולם חלק בו כשורה, והוא טבע האנושי, או הכשרונות וחסגולות אשר יש להאדם שבם אחד על יתר בעלי החיים. כי טבע האנושי הכל יכול וכולל את בני האדם יחד, לא ישתנה בהשתנות הזמן וכאשר היה כן יהיה לעולם, והוא היסוד מוסד והעמוד התוך אשר כל כבוד התורה וההשכלה נשען עליו. ואם אמנם שונים המה בני האדם בכשרונותיהם ובתכונות נפשיותיהם, אבל השנוי הזה איננו שנוי גמור ומוחלט, ומעולם לא יתנגדו בני האדם זה לזה בכשרונותיהם מן הקצה אל הקצה, ונמיות רוחם ותכונות נפשיותיהם אינן נכדלות זו מזו בתכלית ההבדל, יען כי שרש אחד לכלן וממקור אחד תצאנה: מטבע האנושי.

אחת מהסגולות היקרות אשר חלק היוצר לטבע האנושי, הוא הכח להתפשט ולהתכווץ, הכל לפי הצורך, לקבל צורות טצורות שונות הראויות לו והמתיחסות אליו, להתגלות ולהתודע על פי דרכים ואופנים שונים. לכן יש ביד האדם הגדול בשנים, אשר השכל נר לרגלו, לשנות על ידי מעשיו אשר הוא עושה

ושונה עליהם ברצון, הכונה אחת מתכונות נפשו ונמיה מנשיות רוחו, או לדבא אותה על זמן קצר מכל וכל ולצוות על אחרת המהנגדת לה לפעול במקומה, כי לפי טבעו אין מעצור לרוח האדם וברצונו הכל יכול. ואם כי על פי הדרך הזה לא יחונך הנער ולא זאת היא הכוונה הנרצית להחנך, מסכה אשר הוכרנו למעלה, אבל אמת היא ונעלה מעל כל ספק כי אין הכונה מתכונות נפש האדם חזקה כל כך אשר לא יהיה אפשר לשנותה ולתת לה צורה אחרת, ואין נמיה טבעית גדולה ותקיפה כל כך אשר לא יהי באפשר להתגבר עליה ולהקטין כח פעולותיה. ואם הדבר כן, גם בחנוך עצמות הנער, מהות נפשו המיוחדת לו לברו איננה יכולה לרוש מאתנו רק לשום עליה לב ולכוון אליה במעשנו, אבל אינה יכולה לחוק חוק ולשום מצוות ומשפטים לפני המחנך, כי זה הוא מעשה השכל לברו ואין לגעת במלכותו.

והנה הררישה אחרי עצמות הנער ומהותו והכוונה אליה מביאה לידי הכרת ומציאות האמצעיים הנאותים והנחוצים להמחנך, והאמצעיים האלה שני מינים המה: מעוררים וממריצים, או מונעים ומגבילים. ויש אשר ישתמש המחנך באלה האחרונים לבדתי תת לנמיה מן נשיות הנער הנשחתות ולהכונה מן תכונותיו הרעות להגדל ולהשתכלל, ויגדור בערה וישים מעצורים לפניו למען לא תפעול פעולותיה ולא תתישב ותתחזק לרגליהן בנפש הנער; והדבר הזה לא לבר כי היא ביכלת המחנך, בידו וככחו לעשותו, כ"א גם נחוץ הוא מאד וחובה ומצוה להשתמש בו. כי אם יניח את תכונות ונשיות חניכו להגדל ולהתפשט ויתן להן מקום לפעול פעולותיהן על פי טבען, אף אם רעות ומגונות הנה, ועוד יתן טעם למעשהו זה ויאמר: הנה הנער הזה כך נוצר בתכונותיו אלה, יצר לבו רע מלדה וטבטן, הניחו לו, יתגדל ויתחנך על פי טבעו ועל פי דרכי נשיות נפשו —, הלא אז אין מקום עוד לתורת המוסר ואין שלטון לחוקי ומשפטי השכל: הכשר ישלוט ברוח וכל אחד יעשה מה שלבו חפץ, באמרו כי טבעו רורש אותה ממנו. הן האדם כאשר הוא בעל שכל ורצון, מחויב ועומד — ועל הדבר הזה נחוץ לשים לב תמיד בחנוך — לשכלל ולהשלים את רגש המוסרי התקוע בלבו ולאמץ ולחזק את הכרתו הפנימית, למען יהי עז בידו להניע ולהסב את גשיותו ויצרי לבו אל הרוח אשר ירצה ויקים השכל, להוציא יקר מזולל ולהפוך את הרע לטוב, ולא יכבד הדבר ממנו, לא בשמים הוא ולא רחוק מנפשו, כי אם קרוב בלבו וברצונו לעשותו, וגם היא העוררת ותפארתו להתגבר על תאוותיו, ללחום עם יצרו הרע ולצאת כמנצח ממלחמה הכבדה הזאת; והנצחון הזה לא יגיע אמנם אל האדם בנקל, והדרך המובילה אליו מלאה חתחתים ואבני נגף, אולם בזאת המדה הגדל הפארתו והצלחת נפשו וירבה אשרו. כי הצלחת הנפש, והשמחה אשר תשמח בהגיעה אל חפצה ובהשיגה את רצונה תלויות בהעבודה ובהעמל אשר תעמול בגללו, והכל לפי רוב המעשה. ואם יאמר האדם המלאכה מרובה והעבודה גדולה מנשוא, לא היא ולא שכרה — אין זאת, כי הוא חוב שחייב לנפשו ולהחברה ואין הוא בן חורין להפטר ממנו ולהפקיע את עצמו מהשעבוד, ובעל כרחו הוא נוהן דין וחשבון על כל מעבריו ומפעליו לפני כס משפט החברה ודעת הקהל, אשר לא תכיר פנים ולא תשא פני איש. על

ירי העבודה הכבדה הזאת תגבר נפשו חילים, תרבה און ועצמה וכחותיה יתפתחו וישתלמו, וזה הוא הודו והדרו, כבודו ויקרו ולכך נוצר.

ז

החנוך צריך להיות טבעי, כלומר על פי דרכי הטבע ומתאים עמו. מהחוק הראשי הזה בחוקי החנוך יתחייב ראשונה כי צריכים אנחנו לחנך את הנער על פי דרכו וטבעו הפרטי, ר"ל לשים לב בכל המעשים אשר נעשה ובכל האמצעיים אשר נבחר אל תכונותיו ומגולותיו ולכוון אליהם; שנית, כי צריכים אנחנו לחנכו גם כן על פי טבע האנושי הכללי ולשום לב אל מצב הטבע ועניניו בכלל, אשר יצא מזה כי החנוך צריך להנהל לאט ולא בחפזון ולעלות מעט מעט על שלבי סלם ההשתלמות ולא בקפיצה, כי המחיה והכלכלה הרוחנית שזה להמחיה והכלכלה החומרית ומשפט אחד לשתיהן. כמו שבכלכלה החומרית רואים אנחנו ומכוונים לשנות הנער ונוהרים לבלי תת לפניו מאכל כבד להתעכל במעיו וראוי לגדולים, עד אשר יגדל והשתלמו כלי גופו, ולכן מרגילים אותנו למאכלים כאלה מעט מעט, למען לא יבוא פעם אחת מן מאכל קל למאכל כבד וירע לנפשו בעבור זה, — וכמו שגם האדם הגדול בשנים אינו רשאי למלא בטנו יותר מדי ולאכול יותר משבעו, או להתחיל בסעודה שניה במרם נתעכלו המאכלים הראשונים במעיו, ואם איננו זהיר בזה מוזיק הוא לבריאותו ויבוא לידי חולי — כן צריכה הכלכלה הרוחנית להיות מקבילה אל השתלמות כלי נפש הנער ומתאימה עם שנותיו. וכן צריך גם המחנך להזהר לבלי הכביר על חניכו פעם אחת תורות ומצות ולמודים יותר מאשר דעתו סובלתם ושנפשו יכולה לעמוד עליהם¹, ואם רוצה להביא ברכה בעמלו ישתדל להרגיל את חניכו מעט מעט בהכלכלה הרוחנית וימתין לשים לפני ענינים כבדים הדורשים עיון ודעת יתירה, עד אשר התפתחו והשתכללו כלי נפשו והגיעו להשתלמות ידועה. על כן יתחיל ברבר היותר קל להבין, ובהביאו את חניכו תמיד מן הקל אל הכבד, יוליכנו מחיל אל חיל ויעלהו טמעה למעלה במעלות סלם הלמוד והחינוך עד הגיעו אל סרס קצו. רק ישמר מאד מלעשות פסיעה גסה ולהתחיל עם חניכו — במרם באה העת הראויה לכך—ברברים קשים להבין ולהציע לפניו ענינים אשר אין מוחו סובלם עודנו, כי בעשותו זאת ובהוגיעו את הנער יתר על המדה הנכונה, גורם נזק להשתלמות כשרונותיו ומגולותיו, ותחת לגדלם ולשכללם יצעירם ויקצצם, או יוליכם תהו לא דרך. המחנך החכם העושה מעשהו בהשכל ודעת, יתנהג בענין הזה לפי מדת דעתו ושכלו של הנער וכשרונותיו המיוחדים לו מטבעו הפרטי, ומדי שימו עינו גם על טבע האנושי הכללי, ויכלכל את מעשיו במשפט ולא יהיה אין בדרכיו ונחפו

¹ כרם זכור לטוב אותו החכם הצרפתי רוססאָ אשר הזהיר בראשונה את ההורים המחנכים לבלתי הכביר על הניבים בתורות ולמודים, ולהורות אותם דבר הנשגב מבינתם ושכלם, ואשר בדברים נכוחים ונמרצים הראה לדעת עד כמה נחוץ החנוך המתנהל לאסוף לרגל שנית הנער ובינתו להשתלמותו הרוחנית והמוסרית, ועד כמה ייוקו הידיים ומורים, בעשותם התורות והמצות והלמודים אשר ימצאו לבניהם ותלמידיהם חבילות חבילות ושיסרו לבניהם ענין חדש במרם בא הישן אל קרבם והתישב והתחוק בנפשם.

ללכת הלאה הלאה. מחנך כזה לא יציע גם כן לפני חניכו תורות ולמודים חדשים במרם ראה והכיר את תוצאות ופעולות הראשונים; לא יפטם אותו כעגל ולא יבלבל את מוחו בדברים ובכאורים הרבה, בסברות ובפלפולים אשר הנפש הנקיה של הנער תמאס בהם ולא תמצא בהם נחת. ויותר מכלם יזהר לבל תי הכביר את אכפו על הנער ולשום על שכמו משא לעיפה אשר לא יעצור כח לשאת ולסבול אותו.

המצוה והחובה לחנך את הנער על פי דרכו ומצויו וכשרונותיו המיוחדים לו ועל פי טבע האנושי בכלל אינן נוגעות אל הלמוד בלבד, כלומר להשתלמות בידיעות העולם כחכמה ובמדעים, כי אם גם, ועוד יותר, אל השתלמות רגשית הלב וכחות המוסרים הנעלים. הדרך המובילה את האדם אל המוסר והמדות הטובות היא ה **ל מ ד ו ה מ ע ש**. בתחלה צריך האדם ל **ל מ ד ו ל ה ב ין** תורות המוסר והמדות, להכיר ולרעת את נתיבותיהן ואיוו הדרך יבור לו למען ייטב לו בחיים, ואחרי הכירו את חין ערך המוסר ומעלות המדות צריך להתחיל ב **מ ע ש** ולהרגיל את נפשו בעבודת הקודש, לשמור ולקיים מצות המוסר חוקיו ומשפטיו, עד שהתישבנו המדות הטיבות בנפשו ותהיינה לו לקנין עולם. לכן אם חפץ המחנך כי עבודתו תביא ברכה ומעשיו יהיו רצויים, יציע בתחלה לפני חניכו ענינים קלים להבין מתורת המוסר וילמדוהו דרכם ומשפטים, והכל לפי רוח מבינתו ושנותיו, ויבאר אותם ע"י משלים ומעשים בכל יום אשר גם נער קטן יודע ומכיר איתם. על הלמודים האלה יחזור המחנך אחת ושתים בבאורים ומשלים חדשים, למען יתחזקו בנפש הנער ויהיו כמונחים בקופסא. וביחוד ישתדל להעיר בלב חניכו אהבה למעשים טובים ולמעלות המדות ושנאה למעשים רעים ומדות מגונות, ויעירהו ויעוררהו עד כי ימאס מעצמו ברע ויבחר בטוב. וכך הוא עושה: פותח במשל פיו ומספר לחניכו בהן ובדברים הנכנסים אל הלב מעשים אשר נקרו ויאתיו, מהליכות פועלי צדק ומישרים, מחייהם, כבודם ותפארתם, ומעושי און ועובדי עברה העוובים ארחות יושר ונלווים במעגלותם, מזדין לבכם והחבולותיהם ומהרעה אשר המיטו בפעילותיהם על אחרים ועל נפשם; מהנשמע יראה ויבין הנער מ **ע צ מ ו** כי מעשי הצדק והיושר מנחילים כבוד ואושר, תפארת המה לעושיהם ומקור ברכה וחיים למחזיקים בהם, ואשרי יבחר בהם לשמרם ולאהבה אותם; ומעבר השני כי מעשי העמל והאיין, החמס והשודר צוררים רעה בכנפיהם ומארת אלהים רובצת עליהם, כי הרע נבוה בעיני בני אדם והרורפים אחריו יפלו בטהמורות ולא ישיגו ארחות חיים. ספורים כאלה מסוגלים מאד להעיר בלב הנער הרך רגשית המוסר ולחזק את אהבתו אל המדות הטיבות ולחזקו הצדק והיושר, כי מיצא בהם נחת רוח ועושה את אונו כאפרכסת לשמוע אל דברי מחנכו אשר ינעמו לחכו וימצאו מסלות בלבבו. לא כן הבאורים הארוכים ופלפולי עיון ממהות ויקרת המוסר ומחין ערך המדות הטובות, מחוכות האדם להטות את לבו לתבונה ולבחור בטוב — כי רק יגיעת נפש המה להנער ומבלבלים את מוחו, אף אם השתלמה מעט נפשו ולב מכין לו, לא ישאירו שום רושם בקרבו, כי אין לו עסק בנסתרות כמו אלה, ולבבו יבין רק שטף מנהו. כל זמן שהוא רואה את מורו ומרריכו יושב ודורש ומתפלסף בתורת המוסר והמדות בחוקיה ומשפטיה וקושר קשרים למושגים מפשטים ומרכה בדברים,

בסכרות ובכאורים, הנער עומד מחריש ומשהתא, מאזין ומקשיב לקול דבריו ולכבד הגה והגה היוצא מפיו, אפס כי באזניו ישמע ולבבו לא יבין את אלה, נפשו תתפלא על חכמת מורו ומחנכו אשר ראמות ונשגבות ידבר, אבל לא תתפעל מהדבר בעצמו, ואהבתו אל מעשי הצדק והיושר לא תקום ולא תתעורר ולא תראה את פעולותיה בעת תבוא מצוה מטצוות המוסר לידו. ויש אשר יסכון הנער בדרשות מחנכו ובמדרבותיו אשר ישמע אותן בכל יום ויום ולבו בל עמו, ולא לבד כי לא יתפלא עיד עליהן ולא יתפעל מהן, אך גם ימצא בהן גועל נפש ויגיעת בשר ובלבבו ידמה: מי יתן ויכלה מחנכי נבואותיו ודבריו ויצא!

לכן זאת העצה היצועה לך וזאת עשה ואז תלך לבטח דרכך: אל תלאה בדברים וברב לקח את הנער הדך אשר לא השתלמו עוד כחות גופו ונפשו ולבו ריק עורנו מחכמה ודעת, ואל תדבר עמו בדברים העומדים בחוץ לגבול ביתו, רק שמח את נפשו במשלים וספורים הלוקחים את הלב, אשר מהם תצא התורה המוסרית כי האדם שליט במעשיו ואדון להצלחתו אשר תגיע אליו רק אם נך ואם ישר פעלו ועושה הטוב והישר; השתדל להפיץ תמיד אור יקרות בספוריך על העושה טוב משפט וצדקה ולהראות בעליל כי איש כזה מצליח במעשיו ומשיג כל דרכיו, אהוב למקום ומכובד בעיני הבריות, ומעבר השני כי החוטא חוטא נפשו, לתתו והכל כחו יכלה וגורלו רע ומר, שנוא למקום ומתועב בעיני הבריות. הנער צריך לבוא מעצמו לירי הכרה כי מעשי הצדקה, הטוב והישר שזכרם בצדק, ותוצאות המעשים הרעים חרפה ובוז מות ואכזרין וסוף סוף מתחרט האדם עליהם. אך השמר לך פן תתפלסף עם הנער העומד לפניך ונגעת בדבריך בקצה השאלה הירועה: מדוע יש צדיק ורע לו ויש רשע וטוב לו? השאלה הזאת אשר לא בנקל תמצא לה תשובה נכונה, יסודתה בתורת הדת ועומדת ברומו של עולם הפלסופיא העיונית, ואם תרבה כחול דברים לבארה ולפררה לא ישמע לך הנער ויא יבוא עד תכליתה. לכן יותר טוב ונכון שלא תדבר ותדרוש לגמרי במופלא ממנו ולא תתחיל בדבר אשר לא לך לגומרו.

והיה כי ישאלך סחר בנך או חניכך אשר לבו ראה כבר מעט חכמה ודעת לאמר: מדוע ראיתי פה או שם דרך רשעים צלחה, מדוע קריתי או שמעתי כי איש פלוני וצדיק בכל דרכיו יחיה חיי צער ונפשו ברעה תתמוגג? ואמרת אליו כי כזה וזה יקרה לפעמים כתבל, כדבר היוצא מן הכלל, וגם בהפרט הזה לא חשודרה ההשגחה העליונה אשר שמה משמרה בארץ ועל פיה כל העולם נדון לעשות דינא בלא דינא: כמו שאין צדיק אשר יעשה תמיד טוב ולא יחמא לעולם, כן אין רשע גמור אשר לא יעשה מעולם דבר טוב, ואת אשר ראית, שמעת או קרית הוא תוצאת העברה שעבר עליה הצדיק באחד הימים בסתר או בגלוי וממך נעלם הדבר, או הוא פרי הטוב שעשה הרשע בשעה מן השעות, אולי עוד במים יצא לתרבות רעה ואתה לא ידעת. או כה תדבר אליו: האדם יראה לעינים ולא יחדור בסתר לבב ורק רפי ההוה ישפוט ולא ירע את הממון בחיק העתיד. הן אם ראית צדיק אשר גורלו רע אל תתיאש ממנו ומחטוב אשר עשה ואל תדאג לאחריתו, כי למרות יסורי הימן וחסרון הטוב המרומה אשר לא תתפעל נפשו מהמה, לבו מלא עונג אושר ונחת, גם יש תקוה לאחריתו כי עוד יבוא יום אשר תצא כאור

צדקתו והוא סרוטים ישכון, יראה זרע יאריך ימים ונפשו התענג על רוב שלום לא כן הרשע, אם ראת כי חבלים נפלו לו בנעימים אל התיאש מן הפורענות, כי לא לנצח יראה אור ההצלחה, ואחרי כי תתמלא סאתו פתאום יבוא אידו ועוד הגדל הוהו ומבוכהו בנפלו משמים ארץ ואשרו תמס יהלך כמו הגע; גם אתה בני דע לך, כי לא כאשר המיה כן הוא, לא באת לחקר לבב הרשע ולא תדע אמנם אשר שמה יקר יקוד כיקוד אש, והאש הזרה הזאת תמיד תוקר בקרבו כל היום וכל הלילה ומנפש עד בשר הכלה, תמרר שלות חייו ולא תתנו לבוא אל המנוחה ואל הנחלה, — זאת פרי חמאתו! אך אל תבהל ברוחך להוציא דבר לפניו מגן ערן וניהנם ולגלות לו סודות ורזין דרזין מעה"ב ומיום הדן הגדול והנורא אשר בו יבוא אלהים במשפט את כל בשר וישלם לרשע כרשעתו ולצדיק כצדקתו — כי בדברים כאלה תבלבל את מוח הנער הנבוך ממשמע אוניו, ותרבה מכובת נפשו אשר תוליד בה שאלות משאלות שונות ואין פתרונים להן.

ואם ראת כי חניכך בא כבר לידי הכרת הטוב והמועיל הצפון במעלות המדות ובהחיים על פי חוקי המוסר, וכי האהבה אל הצדק והישר, והשנאה להרע ולהמדות המגונות כבר הכתה שרש בלבו והתישבה בנפשו, תשתדל להביאו לידי מעשה, להעירו ולעוררו לפעולת הטוב והישר ולבחירת המדות הרצויות אשר הבין והכיר כבר מעלתן ויתרונו, וזאת היא המעלה השלישית ממעלות שלם החוץ. הנער שומע או בחפץ ובשמחת לבב לקול מרריכו לכל אשר יורנו ועושה כמצותיו, לסור מן הרע ולפעול את הטוב. ואם הוא שונה עליו נעשה לו כהרגל, והרבר אשר הרגיל אדם את נפשו בו בנעוריו לא יסור ממנו גם כי יקין, כי נפש הנער הרבה עלולה מאד לקבל הצורה אשר יתנו לה, אם טובה היא אם רעה, וכל ענין וכל חפץ אף אם קל היא בערכו, יעשה לפעמים רושם גדול עליה עד שתתלהב ותתפעל ממנו ותרגיש תשוקה עזה להגיע אליו ולרבקה בו, ויותר מהגדול יתעורר בלבבו החפץ לחקית מעשי אחרים ולרמות אליהם בדרכיו; וכראותו או בשמעו כי המעשים אשר עשה פלוני הביאו לו רב טוב והנחילוהו כבוד ותהלה, תבער בקרבו תשוקה עזה לעשות כמעשיו ולהיות עמו במחיצתו.

כללו של דבר: הלמוד קודם בזמן, ולא למוד בעיין ובסכרא, רק על ידי משר וספור נאה ומתקבל אל הלב, והכל לפי שנות הנער ובינתו, ומהלמוד הוא בא לידי מעשה—זוה הוא העיקר, כי מרוב המעשה תלוי קנין המדות, ומעלות הנפש לא הגענה אל האדם אלא בהתמידו ובשקדו עליהן. והכמת המחנך היא להבין ולחשב את דרכו, לדעת עת לכל חפץ ולבקש ולמצוא את האמצעים היותר דרושים ועלילים להרגיל את חניכו במעשי הטוב והישר ובמצוות המוסר אשר מהם תתחייבנה מעלות המדות.

אמנם אם הנער עבר כבר את המעלות הראשונות בסלם ההשתלמות הרוחנית, אם כלה כבר חקו בראשית למודים, קרא ושנה ולבו ראה מעט חכמה ודעת ושכלו התפתח והשתכלל במדה ידועה עד שיש בידו להכדיל בין הטוב ובין הרע בכלל; אם יודע כבר עניני החיים ויכול להוציא משפט ישר עליהם, גם עז בירו לקנות לנפשו מושגים נכונים מדברים שבחובה וממעלות המדות, אז

עלינו לעיוב את המשלים והספורים ולאחוז בהורות ולמודי המוסר בלא אמצעי אשר נציע לפני הנער בלשון קל להבין ובאמרי נועם, ואז יכולים אנחנו לבאר לו את דרכי המדות ואת חוקי הצדק והישר לכל פרטיהם ודקדוקיהם, אבל לא הכל בפעם אחת בקפיצה ובסירוגין אך מעט מעט, ממטה למעלה ומקל אל החמור. וגם בתקופה הזאת לא הלמוד הוא העיקר אלא המעשה, ועל המחנך להעיר עתה את הניכור עוד יותר ולהמריצו כי יש מור ויעשה את המציות ואת חוקי המוסר אשר הורה אותו, ובמעלליו יתכבד ישר לבנו ואם הלמוד השאיר רושם בקרבו. כי מעלות המדות לא תבאנה לאדם בלמוד לבד ולנצה לא יבוא לתור איש הטעלה ובעל מדות אם יעמיק ויהגה בתורת המוסר יזמם ויליה ויתבונן ויחקור בכל חוקיה ומשפטיה ולא הרגיל את נפשו במעשה הטוב ולא קנה לו את המדות הנעלות בפועל, מפני שמעלות המדות עיקרן ושרשן בתכונות הנפש אשר התחייבה אותן, ואלה התכונות לא תבאנה לאדם בלתי בהכפל הפעולות ובהתמידו עליהן. וזה הוא ההבדל בין השתלמות הרוח, כלומר קנין הידיעות והחכמות, ובין השתלמות הלב, כלומר התפתחות והשתכללות כחות המוסרים וקנין המדות. הלמוד בלשונות ובחכמות, קנין הידיעות המרחיבות חוג המושגים הנכונים וההשקפות הישרות, הם המה הדרך העולה להשתלמות הרוח והמביאה את האדם למעלות השכליות. אולם האמצעיים לקנין מעלות המדות ולהשתכללות כחות המוסרים ורגשי הלב, המה המעשה והרגל העבודה או ההתמדה בפעולות הטוב והישר, והלמוד מראה רק לדעת את האופנים והסבות, איך ולאיוזה תכלית יעשו המעשים.

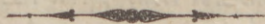
ח

הנה כפי אשר בארנו עיקר כונת החינוך בכלל הוא להעיר ולהוציא כחות הנער השמורים בנפשו, ולהביאם לידי פעולות המסוגלות יגדלם ולשכללם ולעשותם אוצר כל כלי חמרה ומקור לכל אושר והצרכה, לבקש ולמצוא האמצעיים הדרושים להשגת התכלית הזאת, וכן ראינו כי עיקר כונת החנוך המוסרי הוא להעיר ולעורר את הנער לפעולות הטוב והישר ולכל מדה נכונה, להורות את הדרך ילך בה ואת המעשה אשר יעשה, למען יתפתח רגש המוסרי האצור בלבו ויהגדל וישתלם, ולמען ירגיל עצמו ברמות הטובות עד שתהיינה קבועות בנפשו ותעשינה לו לקנין עולם.

אמנם אם נתבונן בינה יתירה ונחקיר לדעת את דאמצעי היותר דרוש ומסוגל לחזק ולהשריש בלב הנער תורות ומצוות המוסר, נמצא, כי היא האמונה באלהים, כי אין דבר חזק ממנה וגם אין דבר בתבל אשר יש בידו לפעול על הנער דרך ולהרעיש את נפשו למען תקח מוסר השכל כמותה. לכן במרים ידע הנער לבחור בטיב ולמאוס ברע ובטרם יבין להבדיל בין מדות נעלות ורצויות ובין מדות שאינן רצויות, יפתח לו המחנך החכם את מעיני האמינה וישקנו מי ברכות מדיעת גדולת אלהים אשר ברא שמים וארץ וידו בכל משלה ואשר עיניו תחונה ועצפיו יבחנו בני אדם לראויה מה שבעמק לבבם, האוהב את הטוב ושונא את הרע והמשלם לאיש כפעלו. אם הכתה האמינה הזאת שרש בלב הנער העלול לקבלה ולהחזיק בה וילמד לדעת את האלהים, לאהוב ולירא אותו, אז יטה גם למוסר

אזנו וישמע לקול מחנכו ומדריכו לכל אשר יצונו, יאבה להקשיב תמיד לעצת
הוריו ומוריו ולא ינאץ את הוכחתם, וגם אחרי אשר יגדל והיה לאיש תהיה
האמונה גר לרגלו להפיץ אור יקרות להאיר את החשך העומר אותו מסביב כל
ימי חיי הבלו על הארץ.

סיף דבר: האמונה היא ראשית דעת וקושב כל תורת המוסר, עץ חיים
היא למחזיקים בה וכל נתיבותיה שלום וברכה ואשרי הבוחרים בה! על כן
האוהב את בנו ורוצה להדריכו במעגלי יושר, לא ימנע הטיב הזה ממנו, וישתדל
בכל מאמצי כחו לנהלהו על מי מנוחות האמונה ולגדלו ביראת האלהים, למען
ילך במח דרכו ויצלח בכל מעשיו, וזה כל האדם.

תולדות ר' יהושע בן לוי, הכוי.

תולדותיהם של צדיקים, מעשים טובים*.

פרק ראשון, דברי ימי חייו.

ר' יהושע בן לוי חי בסוף האלף השלישי וראשית האלף הבא אחריו, בתקופה היותר נכבדה בדברי ימי התורה שבעל פה, ויחד עם יתר חכמי דורו השתתף בכל פעליהם ומעלליהם, — וזיה אחד משלבי הסלם אשר עליו עלתה התורה המסורה ממדרגת המשנה למדרגת התלמוד, וכל דברי חייו אחווים ומשולבים בדברי ימי דרישת המשנה וביאירה בעזרת הבריתות, וצמיחת התלמוד והתפתחותו בצורתו הנכונה; ואשר ע"כ לא הכריעו בו חכמים ברבי יהושע ב"ל, בקהל מי מחבורת החכמים יחד כבודו: על חבורת התנאים (הרמב"ם בהקדמתו לספר הי"ד), או על חבורת האמוראים (רש"י נדה י"ח רע"ב). — לכן במרם נגש לכתוב את דברי ימי חייו, עלינו להגיד מראש דברים אחרים על אדות המשנה והערכתה, אשר יהיו לנו כאבני מוסדות לבנין התולדה הואת. —

המשנה ודורשיה.

ר' יהושע בן לוי אומר: עמוד ברזל משנה (ויק"ר כ"ח).

אף כי למן העת אשר יסודי ההגיון בדרישת התורה הכתובה ככלו את צורחם האחרונה, סמכו כל העומרים בראש הכנסיה העברית את ידיהם עליהם, ויהיו המה הענין האחד לדורשי התורה שבע"פ לענות בו, בכל זאת היה לכל אחד מחכמי הדור סדר משנה מיוחד בצביונו ובסגנונו — אף שלא נפרדו בעקריהם ושרשיהם — לפי רוחו ומעמו של מעריכו ומסדרו*.) והמשנה הסדורה הראשונה אשר מצאנו זכרה בש"ס, היא משנת תלמידו ר' יוחנן בן זכאי (עירובין י"ט ע"א, ועי' בראש תשובת רש"ג). — ויהי כראות ר' יהודה הנשיא כי מספר הישיבות מספר סדרי המשניות, ולב התלמידים צר מהכיל את כלם כאחד, ושכלם קצר מלבוא עד נבכי חקר כל אחד ואחד מהם (עי' בהקדמת הרמב"ם לס' הי"ד) ויקם הוא ואחוזות חכמים העוזרים על ידו, ויקבצו את כל סדרי המשניות אשר היו לפנייהם (נדרים מ"א ע"א) ויסירו מהם כל יתר וכפול, ואת כל הטוב והמבחר השאירו להם, ויערכו מהם סדר

* הלל היה הראשון שנתן צורה להמדות שהתורה נדרשת בהן (ספרא ויקרא רפ"א, אדר"ג פל"ו).

משנה בצורה חדשה ובמערכה יפה אשר לא היה כמוה. בו נקוו כל עקרי היהדות וישרייה, וכל דעה והשקפה טובה במדות ובמוסר, — למען יהיה סדר המשנה למגדל מאיר אחד אשר יאיר באורו לכל עם ישראל בכל ארצות פוזרו, ולא יתעו עוד איש לעברו.

אולם רבים מגדולי החכמים שבדורו של ר' יהודה הנשיא התנגדו לחפצו לחתום תורה בלימודיו ולהשקיע את כל המשניות הקדמוניות. ויקומו המה ובראשם ר' חייא וברק פרא, ויכתבו גם המה בספר את כל המשניות אשר השאיר רבי ויוסיפו עליהם גם את כל המשניות אשר אספו הם מידי חכמי הדורם, — היא ארץ יהודה מלפנים (עי' תוי"ט ריש מס' דמאי), — שמיפני הסדר הטוב שהיה ל"בני יהודה" בלימודם, נתקיימה בידם תורת התנאים הראשונים (עירובין נ"ג סע"א), ויערכו מהם קובצי משניות מיוחדים אשר נקראו על שמם (ירוש' סוף מס' חוריות). — והנה אף שמשנתו של רבי נתקבלה למטבע מהלכת בכל בתי המדרש, בכל זאת גם סדרי משניותיהם של החכמים האחרים נתקבלו ברצון כאכני חן אשר קרנים מידם להאיר באור כהיר את הפתגמים הקצרים אשר שם רבי במשנתו, ואשר בהם תלויים תלוי הלום של הלכות (עי' תשו' רש"ג ביוחסין (ווארשא) דס"א סע"ג). יהיה להם סדר המשנה של רבי יהודה הנשיא, אשר מאז קראו ע"פ הרוב בשם "משנה" סתם, ללימוד חיובי לכל המשחר כותלי בית מדרשה, ויתר המשניות אשר ע"פ הרוב קורא להם "משנה חיצונית" או "בריתא", ללימוד רשות (שבת פ"א ע"א וע"ש בפ"ש"י ובחולין י"ג ע"ב), לכל הרוצה לחדור אל חביון מקורי המשניות ולהאירם באור הבריות. הנה כי כן נפתח כר חדש לפני דורשי התורה המסורה, אשר עליו התנשא ברכות הימים הבית הרם והנשא, בית דרישת המשנה, אשר פי החכמים נקברו או בשם "גמרא", אשר רבות עמלו בוניו בו עדי הוקם על תלו. ועל תלמידיו רבי הוטל הגורל להכין את אבני הצנה והמיסדות. — ועוד בימי חי' ר' יהודה הנשיא אספו סביבם אחרים מתלמידיו חוג שימעי לקח, ויטיפו לפניהם את הגיוני לבם בכיאור המשנה (עי' בבא מציעא ל"ג רע"ב, בבא בתרא ח' ע"א), איש איש לפי דעותיו והשקפתו.

אחד מהחכמים אשר השתתף בפועל בכל המעשים והתעלילות אשר עברנו עליהם היה לוי ברסיסי, אחד מגדולי התלמידים של רבי, אשר התימר ככבודם (ירוש' יבמות פ"ב). הוא עזר על יד רבי בעבודת חתימת המשנה, והוא היה שונה משניות חצוניות בבית המדרש (סו"ה מ"ט ע"ב, זבחים קמ"ו ע"א) אשר היה לו בעיר סימוניא (ירוש' יבמות ע"ט), וכיד חכמתו הטובה עליו ערך אלה מול אלה, וע"פ שניהם תקים סדר מערכות הלכה חדשות אשר נקראו על שמו, וזכר שתי הלכות מאחת מהם הנקראת "קידושי רבי לוי", נשארה לנו לפליטה בקובץ הש"ס אשר לפנינו (ב"ב נ"ב סע"ב, קידושין ע"ו עב) והוכנס מעיד עליהם שאינם מסוג המשניות החצוניות, אשר לא ידעו את סדר המשנה של רבי, כ"א מסוג התוספות המבראים ומפרישים את המשניות ע"פ איזה משנה קדומה אשר היתה להם יענינם (עי' קצור כללי התלמוד בכיאור השם תוספתא).

ברא כרעא דאבוה .

דרשנים טובים כגון לוי בר סיסי (ילקוט שוטע תקל"ג).
ר' יהושע בן לוי היה בקי באגדה (בבא קמא ג' ע"ה).

מגזע עץ נחמד יצא פרי הדר. והאב זוכה לבנו במעלות רוחו וחכמתו. —
על ברכי האיש המצוין לוי בר סיסי, נתגדל בנו ר' יהושע אשר היה
לכבב מאיר על שמי הספרות התלמודית, אשר הננו נותנים תולדותיו ודברי
ימי חייו. —

כפי הנראה לא היה רב מספר שומעי הלקח בישיבתו של לוי בר סיסי
בסימוניא, אשר כל ימי חייו רבי לא עלה עליו הגורל להמנות במספר החכמים
המוסמכים (עי' ירוש' תענית פ"ד ה"ב). ואולי מפני כי ראה רבי בחכמתו, שלוי
לא נוצר לקמנות, להיות מורה ודיין בכל דבר קל הערך שבין אדם לחבירו, אשר
דורו לא היה חסר מחכמים כאלו; ויתבונן עליו כי תעודתו היא יותר גבוהה
ויותר נכבדה, לדרוש מעל הכימה ולהמייף לעם דברים העומדים ברום עולם
המוסרי, המטהירים את הלב ומישרים את הדעות, אשר לזה נחוץ הגיון ישר
ושפה נאמנה והכרת המקום והאנשים אשר עליהם ימיה מלתו, ולא רבים יחכמו
לקלוע את דרשותיהם אל המטרה הרצויה. — איך שיהיה ולוי לא נסמך
ורבי לא יתקרי; ותלמידיו, גם אם היו גומרים אצלו חק למודם כמשפט
הימים ההם, הלא לא היתה להם כל מטרה בחייהם, יען שהוא לא היה יכול
לסמכם להורות ולדין, דבר אשר היה כל חפץ התלמידים בימים ההם (עי' בבא
מציעא פ"ה ע"א, כתובות ק"ב סע"א), — וע"כ רואים אנחנו בעצם יום בהיר
את לוי עוזב את עירו ואת בית מדרשו, וישב אל בית מדרשו של ר' יהודה
הנשיא, ויהי שם עד זקנה ושיבה¹, ואת ר' יהושע בנו אשר בעת ההיא
היה עוד צעיר לימים ולא היה עוד ראוי לכוא בסוד אדירי התורה אשר ישבו
בהישיבה הגדולה אשר פני אביו היו מועדות לשם השאיר לבקש תורה מפי
החכם בר קפרא, אשר מסר לו את אוצר המשניות הקדמוניות אשר היו תחת
ידו כחמדה גנוזה² ומפי ר' יהודה בן פדיה³. — ויקח לו ריב"ל לאשה
את בת ר' יוסי בן פטרוס מאחת מערי הדרום בסביבות המקום אשר גר בו
בר קפרא רבו (עי' ירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה). —

אחרי מות ר' יהודה הנשיא, ומשרת ראש הישיבה נפלה לחבל לאיש כוח,
אשר לוי בר סיסי לא רצה להרכין ראשו לפניו, ויעזוב את ארץ ישראל
וילך להשתקע בארץ בבל (שבת נ"ט ע"ב), אחרי אשר נסמך בירי ר' גמליאל
בנו של רבי (עי' ירוש' תענית פ"ד ה"ב, וכאשר העירותי למעלה), ויהי נקרא
מאז בשם הכבוד להחכמים המוסמכים "רבי" (רבה ויקרא רפ"ב, שם כ"ז, סוף

¹ (השוה את הכבלי כתובות ק"ג ע"ב, ואת הירושלמי תענית פ"ד ה"ב. ובלו ספק
חד סבא" הנזכר שם הוא לוי).

² (עי' סדר הדורות ע' ר' שמעון בן פוי, ציוני הרבה מקומות שאמר ר' יהושע בן
לוי בשם בר קפרא, והעובר עליהם בעין חודרת יראה שחותם שפת התנאים הראשונים, וסגנון
הקצר של המשניות הקדמוניות כמעט על כולם).

³ (שמות רבהו'; ס' הלכות למדני בן פדיה... ועי' גדרים ח' ע"ב ובפרש"י שם
בסה"ע, ובפ' ר' גרשום רבא בתרא ה' ע"א).

קהלת), — או, כפי ההשערה, היתה את נפש ר' לוי לקחת עמו גם את ר' יהושע בנו. אך ר"י לא נאות לו, כאמרו: „אין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל“, שם מקרא משנה ותלמוד ותוספתא ואגדה“ (בראשית רבה ט"ו). כי הנה אם נתבונן היטב אל מאמרי ריב"ל אשר נשארו לנו באוצר התלמודים והמדרשים נראה, כי לא רצתה נפשו בפלפול הבבליים ודרכי חידויהם רחקו ממנו; כי אם בתורת רוב חכמי ארץ ישראל חפצו, אשר אם כי לא יעמיקו חקר, הנה כל דבריהם פשוטים ומתקבלים על הלב והשכל, כאשר נבאר הלאה ברצות ה'.

אכסניא של תורה.

ר' יהושע בן לוי אומר: כל מקום שהשרה הקב"ה תורתו, השרה שכינתו (ספ"ט כ').

נצעד נא צעדים אחרים לאחור ונשים מעוף עין על פרק אחד בדברי ימי העיר קסרין (Caesarea Palestina) או רומי זעירא (עי' יוחסין ווארשא י"ט ע"א), אשר על חוף ים התיכון בקצה ארץ הגליל, האחוזים ודבקים בקורות והתפחות הרוח של נושא מאמרנו.

המצודה האחרונה שבה נאחו היהודים אחרי המלחמה מחרבן ירושלים השני, נפלה לפני צבאות הרומאים, ויחד עם העיר ביתר הכרעו לשבט רבים מחכמי ישראל; וגם יד ה' היתה במלחמתם במגפה נוראה אשר אכלה במבחרי בחוריהם, ותהי ארץ הגליל שממה מבלי לומדי תורה. וירא ר' עקיבא ויצר לו פן תשתכח תורה מישראל, ויקם לעת זקנותו (תנחומא ס"פ חיי שרה) וילך לארץ הדרום הרחוקה מעיני המושל הרומי היושב בקסרין, וילמד שם תורה את גדולי החכמים אשר היו שם נחבאים מחמת המציק (יבמות ס"ב ע"ב, רבה בראשית ס"א, קהלת י"א). ואנחנו לרגל מאמרנו לא נקרא בשם רק את ר' יוסי, את ר' יהודה ואת ר' שמעון, אשר לקחו חלק נכבד בדברי ימי העת הזאת, כאשר נראה הלאה. — אמנם איש אוהב עמו ותורתו כר' עקיבא לא יאמר די בחוג פעולה קצרה כזאת, ויאמר להתקרב אל השלטון הרומי אשר בידו משפט היהודים לשבט ולחמד, ולהשיב את חמתו מעל עמו האהוב, למען תהי להם הרוחה בכל מושבותיהם. — ידיעתו הרבה בלשונות בני יפת (סנהדרין י"ז רע"ב) ועשרו הרב (נדרים נ' סע"א), עמדו לו להוציא מחשבתו המובה לפעולות. וימצא לו מהלכים בחצר המושל והשרים אשר לא מאסו בשוחד כסף (עי' ברכות כ"ז סע"ב, עבודה זרה י"ח סע"א). ויהי משיב פעם בפעם לצוררי היהודים מלחמה שערה ויהי מנצח אותם בנעימות מדברותיו (עי' מפרשי הש"ס נדרים נ', בבא בתרא י' רע"א, בראשית רבה י"א). ויקנה את לב אחד גדולי השרים, עד כי מסר את נפשו להמליץ בעד העם הנרדף, ולפני מותו עזב את כל רכושו לר'ע וחבריו (ע"ז י' ע"ב). ויהי עומד על המצפה בעינים פקוחות, ויודיע פעם בפעם להנשיא ר' גמליאל את אשר יחשבו בסוד הממשלה והיועצים על אדות עם מרעיתו. וקרוב לשמוע שרק הוא היה המשפיע על יועץ המושל להודיע בסתר להנשיא על דבר הגזרה הרעה המעופפת על ראש היהודים,

ובעצתו באו לקסרין הנשיא ר"ג ועמו ר' אליעזר ור' יהושע, אשר מאז התהלכו עמו באשר התהלך הוא (מכות כ"ד ע"א, דרך ארץ רבה פ"ה), וחפצם הצליח בידם לבטל את רוע הגזירה (דברים רבה ב'). — משרת הנשיאות אשר על שכם ר"ג לא נתנתהו להתמהמה שם, וישב על עקביו. ור' אליעזר ור' יהושע אשר כאנשים העומדים בראש הסנהדריה, היתה גם ידם רב להם לדבר כן בלשונות הרבה (סנהדרין י"ז רע"ב). ותהי עוד היתרה לר' יהושע אשר נתגדל בבית הקיסר — כנראה, קודם חורבן ביתר — ויהיו לו שם מהלכים כבן בית, וע"כ ידע את כל ארחות הרומאים ואת נמוסי מושליהם, וישארו המה בקסרין להיות לעזר על יד ר' עקיבא. —

המסחר והמלאכה אשר עלו כפרחת בעיר הגדולה הזאת היושבת לחוף ים וסחר כל הארצות אליה יבאו, ומיום שחרכה ירושלים היתה היא העיר הראשה בכל ארץ ישראל (מגילה ו') — משכנו אליהם המון אדם רב מכל קצות הארץ, וגם יהודים רבים נהרו אליה מכל אפסים לשבוע ממונה. ועליהם נלוו גם רבים מגדולי החכמים אשר נפשם חשקה לשמוע לקח מפי אבות החכמים אשר ישבו שם. וגם אחרים מהחכמים אשר פרש ר' עקיבא עליהם את כנפי חכמתו בארץ הדרום באו לשם. ותפרח עדת ישראל אשר בקסרין, ויהיו מהם גם קרובים למלכות (כיון שאבי ר' שמעון — פסחים ק"ב סע"א). —

אך ימי שלותם לא ארכה, וכמעט שהיתה להם הרוחה, והנה מת ר' יהושע ועמו במלה עצה ומחשבה, ומטובה פסקה מן העולם (סוף מס' סוטה ובנוסחת המשנה שבמשניות), ונבואת ר' אליעזר לפני מותו באה ונהיתה (סנהדרין ס"ח ע"א), כי כקול רעם ביום בהיר נשמעה גזירת המלכות שלא יתעסקו ישראל בתורה. ור' עקיבא אשר למרות תוקף הגזירה היה מקהיל קהילות ברבים ומלמד תורה, נתפס ונהרג בענויים קשים ומרים (ברכות ס"א ע"ב, ועי' שמחות פ"ח).

אחדים מכותבי דברי ימי העת הזאת מקדימים את מיתת ר"ע לעת חורבן ביתר; אולם דבריהם לא יבנו: שהלא ר"ע היה בעת פטירתו של ר"א (סנהדרין ס"ח ע"א); ור"א היה אחר חורבן ביתר ויספר לדור נולד מההרג הרב שהיה שם (גיטין נ"ז סע"א, הגהות מהרצ"ח בשם הגר"ל), וע"כ הלכנו בעקבות הש"ס (סוף מס' סוטה), שחושב את סדר פטירתם: משמת ר' אליעזר... משמת ר' יהושע... משמת ר' עקיבא...

וממשלת רומי לא אמרה בגזירותיה די, ותקמן עוד זאת בעיניה כי בתי המדרש שממים מאין יושב, ותבקש לעקור את תורה ישראל משרשה, ותחבל מוימות לה פסיק את שלשת החכמים המוסמכים, ותנזור אומר: „כל הסומך יהרג, וכל הנסמך יהרג“, וכאשר תחדל הסמיכה אז הלא יתעו התלמידים הצעירים איש לעברו באין מורה ראשי ומנהל, והתורה תשתכח מישראל. — מה עשה ר' יהודה בן בבא, אחד משרידי הדור הישן, הלך וישב לו בין שני הרים שבין אושא ושפרעם, וסמך שם את אלה מתלמידיו ר' עקיבא אשר נסמכו על ידו מכבר ולא קבלו עליהם מאשר שהיו עוד עולי ימים בעת ההיא. כיון שהכירו בהם האויבים, צוה עליהם במפגיע כי ימלטו על נפשם, והוא נשאר למטרה לחניתות האויבים (סנהדרין י"ד ע"א). — המה

לא המרו את פיו וימלטו לעיר הקמנה או שא, מקומו של ר' יהודה, ויושביה קבלו אותם בזרועות פתוחות ויספיקו להם כל צרכיהם. ומשם שלחו חרש אל הסנהדריה שביבנה (וקני הגליל) שיבאו אליהם. ויתכנסו וילמדו ויעשו כל צרכיהם (המה התקנות הרבות בחיי העם, הנודעות בשם „תקנות אושא“). ויש לשער שעל העת הזאת אמרו: ששה תלמידים היו מתכנסים במלית אחת (סנהדרין כ' ע"א). — מיראתם להתמהמה שם הרבה פן יכירו בהם האויבים, ויתפמרו איש לעברו (שיר השירים רבה ב'), והסנהדריה, כפי הנראה, נשארה שם עוד. שמה הגיעה לאונם השמועה כי מה הקיסר אנדרינוס, ותחתיו ישב על כסאו אנטינונינוס פיוס אשר לבו לא הלך אחרי השנאה הדתית והלאומית אשר מלאה את לב הקיסרים שהיו לפניו. ויועצו לשלוח את ר' שמעון בן יוחאי המלומד בנסים, ואת ר' אלעזר בר' י, לחלות את פני הקיסר החדש להסיר מהם את רוע הגזירות הקשות. וה' הצליח חפצם בידם ויתנם לחן ולחסד לפניו, ויעש להם ככל אשר שאלו מעמו (מעילה י"ז ע"ב). — ויהי בראותם כי היתה להם הרוחה, ותשב הסנהדריה למקומה הראשון ליבנה (ע"י רש"י ראש השנה ל"א רע"ב), ותפיץ מעינותיה חוצה באין מפריע. ור' יהודה ור' יוסף ור' שמעון שבו לקסרין, אשר התאכסנו בה מלפנים במרם נפצו לכל עבר אחרי מיתת ר"ע. ויהי להנשיא ר' שמעון בן גמליאל לעזר מעיר, להיות צופים את נמות רוח המושל, למען העיר את און הנשיא על כל דבר יפול שם. וכפי הנראה רק על פיהם נקרא לשם הנשיא הזה להתייעץ בענין נחוץ הנוגע להכלל, עד כי התמהמה שם בימי חג הסוכות, ויתאכסן בבית ר' יוסף (סוכה כ"ו ע"א).

לא ארכו הימים ואיש רע מעללים הביא את דבת ר' שמעון ור' יוסף רעה לפני המושל הרומי, ויחרץ משפט: על הראשון כי יהרג—וימלט על נפשו ויתחבא באחת המערות; ועל השני, אשר לא נמצא בו עון אשר חטא שיאמר עליו כי הוא זה, ורק שתיקתו היתה כהוראה שאין לבטוח ביתרון אמונתו להממשלה — כי יגלה לציפורי עיר מולדתו, כמשפט הרבר הזה גם היום, ולעומתם נתעלה ר' יהודה, אשר דבר טוב על הממשלה, במעלת „ראש המדברים“ (שבת ל"ד ע"ב). ויהי לו מהלכים בין השרים והסגנים (ברכות ל"ה ע"ב, נ"ה ע"א). — אולם ר' יהודה לא מצא קורת רוח כשבתו בדרד ונעזב מחביריו ואנשי בריתו מנוער, וישם פניו ליבנה מקום מושב הנשיא והסנהדריה (ע"י ברכות ס"א רע"ב, נדרים מ"מ סע"ב). ומטעם המושל הוקם על להיות „מורינא דבי נשיאה“ (מנחות ק"ב, ק"ג, ע"ש ברש"י ובתוספות). — ואחרי אשר סת הקיסר, ומשפט המות אשר נחרץ על ר' שמעון נתבטל, כחק הרומאים בימים ההם, שב ר"ש אל משפחתו ובית אביו אשר בקסרין, ויחן את פני העיר בתקנות נכבדות מאד בערכן בעת ההיא (שבת ע"ג ע"א, וע"י בראשית רבה ע"ט). — אמנם שכתו שם היה לא לאורך ימים, כי גם הוא לא מצא נוחם לנפשו, אחרי הסגרו במערה שלש עשרה שנה, בחברת הסון העם הנשאר בעיר. ויקם גם הוא וילך אל המקום אשר ישבו בו חבריו, וישא ויתן עמם שם בהלכה (ע"י מנחות ק"ג ע"ב). — הגה כי כן, העיר קסרין אשר במשך שנים רבות היתה אכסניא של תורה לראשי חכמי המשנה, ואשר

לה יאות בצדק להקרא בשם „ערש המשנה“, נשארה עוד הפעם עוובה מחכמיה, ובתי מדרשיה שוטמים מיושבים בהם.

במצב כזה הננו רואים את העיר קסרין כל ימי שבת ר' יהודה הנשיא על כסא הנשיאות, אשר בכל משך ימי חייו לא שמענו בכל ארץ הגליל משיבה אחרת וזלת בית מדרשו אשר בטבריא ובית שערים. כי מלבד תורתו וחכמתו, ברכו ה' גם בעושר נפלא, ותחי היכולת בידו לאסוף סביבו את כל האיש אשר נפשו חשקה בתורה, ולהספיק להם כל צרכיהם (עי' פי' הר"ש שבועות פ"א מ"ט), למען תהא עינו החדה בעצמה צופי' על התפתחותם הרוחניות כי לא תעות דרכה. וגם שלום היה לו מסביב, והקיסר אנטונינוס הושיט לו יד אהבה, וברע וכאח התהלך עמו. וע"כ הלא אך למותר היתה לו להעמיד עוד צופה, כאשר עשו אבותיו מלפנים, בחצר המושל המסור לו בכל לבו ונפשו. — אך לא לעולם חוסן, ובמות אנטונינוס נתפרדה החבילה (עי' י" ע"ב). ואף כי כל ימי חייו רבי היה עוד מצבו ביחוס הממשלה איתן, וגם אנטונינוס זעירא בר בר ר' דאנטונינוס רבה, שמר לו את הברית אשר כרתו עמו אבותיו (קהלת רבה י'); הנה מתפלתו הקצרה ברגעיו האחרונים: „יהי רצון שיהא שלום במנוחתו“ (כתובות ק"ג ע"ב), נראה כי כבר הרגיש בנפשו, שבסתור יאכל הרקב את עמודי השלום אשר כרת את מושלי רומי, וידע כי לא ינח שושנים פוורים על דרך יורש כסאו. — וכחכם הרואה את הנולד ראה כי עמודי בית מדרשו ירופפו, עד כי לא יוכלו עוד שאת עליהם את משא כל התלמידים הרבים אשר ישבו על שולחנו, ויאמר לקדם פני הרעה ולפנות את הדרך לפני דור נולד, ויבחר בשני התלמידים ר' אמי ור' אסי, אשר בהם נמח כי ידעו עת לכל חפץ וימלאו את משלחתם באמונה, וישלחם לתקן בתי ספר בכל ערי ארץ הגליל, למען הקל את המשא מעל הישיבה הראשית אשר בבית הנשיא (*). בין התקנות הרבות אשר היתה את לכב רבי לעשות בבתי הספר החדשים, היתה אחת נכבדה בערכה מאד, ערוכה לרוח העת המתעתדת, היא העברת השפה הסורסית — וזרנגון ארמי — מפי הדור הבא. ויהי דברו לאמר: „בארץ ישראל לשון סורסי למה? — או לשון הקודש, או לשון יונית (סוף מס' סימא): לשון הקודש ללימודי קודש, כאשר היה הוא בעצמו למופת בכתבו את המשנה בשפת קדש צחה, ולשון יונית לעניני חול שבין אדם לחבירו, יען שהשפה הזאת כבר קנתה לה זכות אורח בכל בתי גדולי רומי ושריה, אשר על הדור הבא יהי מוטל להעמיד צופה בחצרותיהם ובמירותיהם, לראות את נמות רוחם אשר חליפות לו; ועינו הצופי' של רבי ראתה מרחוק כי עתידה היא השפה הזאת להיות השפה המדוברת בפי כל העם (עי' רש"י ע"ו י' סע"א, מגילה י' סע"א), אשר אחרי כי התערה כאורח רענן בכל רחבי ארץ ישראל,

(* איכה רבתי פ"א, — הראה"ו בספרו דרו"ד ח"ג רפ"ו בחר בגירסת הירושלמי (הגיגה פ"א ה"ו), ויחס את הפעולה הנכבדה הזאת לר' יהודה הנשיא נכדו של רבי. ואנחנו לדגל השקפתנו במקרי העת הזאת, הלכנו בעקבות הרב בעל סדר הדורות (ע' ר' אמי) אשר חפס את גירסת המדרש רבה לעיקר, ועי' כתובות ק"ג ע"ב, שכבר בימי רבי החל ר' חיילא לטכס עצה ע"ד בתי ספר למתחילים.

לא בנקל יעזוב את בלעו מפיו. — וע"כ קרוב לשמוע שלחפץ הזה באור' אמי ור' אסי לקסרין, אשר כל יושביה סגלו להם את השפה היונית לשפה מהלכה, וגם היהודים היושבים בה כמעט שלא היו מכירים שפה אחרת מלבד השפה הזאת (עי' ירוש' סוטה רפ"ז). וע"כ היתה העיר הזאת המקום היותר מסוגל להנבחרים להוציא את רעיון רבי לרדי פעולות, להשתלם שם בשפה הנאוה הזאת וללמדה ממקורה הראשון.

מכעד לשני הפתגמים אשר יצאו מפיו ר' גמליאל ברבי אשר ישב על כסא אביו, נראה את השינוי הנמרץ אשר נעשה בבית מדרשו, וביחס הממשלה הרומית להעם אשר דכאה תחת רגלה. ותחת אשר מלפנים קבע רבי במשנתו את דברי ר' נהוראי: „מניח אני את כל האומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה" (סוף מס' קידושין); אומר ר"ג: „יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ; וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה במל"ה" (אבות פ"ב מ"ב). ותחת אשר מלפנים אמרו רק: „ואל תתורע לרשות" (שם פ"א מ"י), „שלא יכון אדם להיות אצל שר העיר ואצל המשנה" (אבות דר"נ פי"א מ"ב), יאמר כעת: „האזהירים ברשות, שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן; נראים כאוהבים בשעת הנאתן, ואין עומדים לו לאדם בשעת דחקו (אבות פ"ב מ"ג). — הנה כי כן, פחד רבי לא היה פחד שוא ומגורתו באה, כי במותו לא יכול בית מדרשו להחזיק עוד מעמד כמלפנים, והרבה מבחירי תלמידיו נדרו הלכו למו לבקש אוכל לנפשם, וגם הסמט שלה שנהה את מעמה לרעת בית הנשיא, ותדבר עמהם בלב ולב, והשנאה הלאומית והדתית אשר שככה כמעט, התנערה מחדש ותמצא לה מסילות בלב השרים והיועצים אשר מלפניהם יצא משפט ישראל וגורלו. ומני אז היתה העיר קסרין מחדש לסגדל צופים לנאמני בית הנשיא, כאשר היתה מלפנים בימי אבותיהם של רבי, והתורה חזרה על אכסניא שלה. —

רבנן דקסרין.

הרבה תורה למדתי מרבנותי, ומחברי יותר מהם (מכות י' פ"א).

האיש אשר בו בטח הנשיא באמונתו ובחכמתו ויבחר בו להעמידו לצופה בקסרין, היה ר' אושעיא אשר היה מבית דינו של רבי ותלמידו המובהק של ר' חייא¹ (ואשר בו התאחדו כל הכשרונות הדרושים לאיש אשר יקח על שכמו משלחת נכבדה כזאת. וימצא שם את שני החברים את ר' אמי ור' אסי, אשר נדמו בעת ההיא כככבי בקר המכשרים את צאת השמש בנכורתה, ועליהם נלוו ר' זעירא (הראשון, עי' סה"ד) ור' חנינא (הנקרא לפעמים בשם: ר' חנינא דקסרין — שהש"ר א') ונושא מאמרנו ר' יהושע ב"ל, אשר היה אוהב נאמן לבית הנשיא, כאשר יבאר הלאה. — וכל אלה ראשי חכמי הדור ההוא התאחדו בחבורה אחת לשקוד על דלתות התורה והחכמה,

¹ את תולדותיו כתבנו בקצרה ב„המליץ" שנת תרנ"א גליון 30-27.

ואף שהרכינו את ראשם לפני ר' אושעיא אשר היה הוקן שבהם, וצנא מלא ספרי; הנה הוא לא התנהג עמם בשררה כאחד הרבנים וראשי הישיבות, הדורשים מאת תלמידיהם שישבו לפניהם ושפתותיהם תמופנה מור, כי אם כחבר ירע התהלך עמם. ואף שר' אמי הכיר בעצמו את מעלת ר' אושעיא עליו, וישב לפניו כהלמד הושב לפני רבו (ירוש' שבת פ"ג סה"א), הנה בבוא פעם אחת איש לבית המדרש לשאול דבר הלכה, ויפרש את דבריו לפני ר' אמי, אשר לא אחר להשיב לו חות דעתו, ור' אושעיא אשר היה גם הוא באותו מעמד, לא חרה לו על כי יורה הלכה בפני רבו, וגם בראותו כי נטה בהוראתו מדעת המשנה אשר היתה מקובלת אצלו מחכמי הדרום, לא רעם עליו פנים (עי' ב"ב מ"ז סע"ב), כי אם בשובה ונחת השיבהו מדעתו (ירוש' ביצה פ"ג סה"א). ומנהגת ראש החכמים עם צעיר החכרים נוכל לשפוט בצדק את הכבוד והיקר אשר חלקו זה לזה יתר החכרים אשר לא היו נופלים זה מזה בחכמתם (עי' גדה כ"ה ע"א: "הא ר' אושעיא הא ר' יהושע ב"ל).

החבורה הזאת נקראת בפי בני דורה בשם "רבנן דקסרין", וכל אחד מהם בשם "חבריהון דרבנן" (השוה את הבבלי יומא ע"ח ע"א): ועירא בר חסא אושפזיכניה דר' אמי ור' אסי ור' יהושע בן לוי ודכולהו רבנן דקסרי; ירושו (תרומות פ"י ה"ג): כשהיינו הולכים אצל ר' אושעיא לקסרין ללמוד תורה; שם (שבת רפ"ג): בעין קומי ר' זעירא ור' אושעיא ור' חנניה חבריהון דרבנן; ומדרש רבה (ויקרא כ"א): ר' חנניה (ובפסיקתא דר"כ, אחרי: חנינא) ור' יהושע ב"ל חבריהון דרבנן, וסרו דברי הרב בעל מכוא הירושלמי שהחליט: שר' חנניה חבריהון דרבנן היה בדור השלישי, ורבנן דקסרין חיו מדור הרביעי והלאה). — אל בית המדרש הזה, אשר היה יחיד במינו בעת ההיא, נלוו בקרוב המון חכמים אשר במות רבי חסר להם משען לחם, והעיר הגדולה קסרין משכה אותם אליה בסחרה ומרכלתה הרב ותהי למרכז התורה לכל דורשי המשניות הכלליות, ומרחוק ומקרוב נאספו אליה תלמידים רבים, עד כי לא הספיק להם המקום (עי' עירובין בבלי וירוש' רפ"ה, ובמה שכתבנו אנחנו בתולדות ר' אושעיא). ועל ידיהם הובאה דרישת המשנה והארתה ע"י המשניות החזניות, אל מדרגת שלימותה אשר נשארה לדור אחרון, ועל ענפי הגזע הזה נראו נצני התלמוד בכל תוקף הדרם והתפתחותם. — ואף כי לא נוכל לכנות את החבורה אשר בקסרין בשם מיסדי התלמוד בטובנו הרחב, אשר כימי המשניות גם ימיו (עי' מנחות נ"ז ע"ב); הנה לא נחטא נגד האמת אם נאמר, שרק מידם היתה זאת להתלמוד להתקדם ולהתפתח בתמונתו אשר אנו רואים אותו כהיום הזה. — וכשם שר' אושעיא נקרא "אבי המשנה", אם כי לא הוא היה מחוללה ומולידה, וגם לא הוא היה האחרון באסיפת הבריות, כ"א לאשר עשה את הסדר. ואת המעשה היותר נכונים שבהן, ויתן להן את חותם צורתן האחרונה, והבאים אחריו הוסיפו רק על סדר משנתו, אבל לא גרעו ממנה ולא החליפו את סדרה והערכתה; הלא כן בצדק נכנה את החבורה אשר בקסרין בשם "אבות התלמוד", נ"כ בטובן הזה. —

והנה אם נשקיף על בית ההלכה שבש"ס כאשר יצא משוכלל ומפואר מתחת יד הבונים בישיבת העיר קסרין, ואשר ריב"ל לקח בו חלק כאחד מהם, נראהו נכון ונשא על עמודי איתן, אשר גם כל הרוחות והשיטות שעברו עליהם עד אשר נחתם התלמוד, לא היוזו אותם ממקומם, והנם עומרים מוצקים עד היום הזה. — אמנם לא עלינו להציב גבולות להלך רוח כל אחד ואחד מהחבורה, אשר רק ר' יוחנן היה יכול להתפאר, כי למד לב כל אחד מהם וחכמת כל אחד מהם (עירובין נ"ג ע"א). ואנחנו נפן רק אל ר' יהושע בן לוי אשר בשמו נגדול במאמר הזה, ואחרי שנעבור בין בתרי מאמריו המפורים בשני התלמודים ובמדרשים, נראה שבני חבורתו הראו עליו את פעולתם הגדולה והיושפיעו עליו ממוכס. וכיחוד נגיש בחלק ההלכה והמעשה, כי הרוח השורר בכל החבורה דובר גם בו ומלתם על לשונו. וברצות ה' את דרכינו נקדיש לזה פרק מיוחד בבואנו לדבר על שיטותיו ודעותיו בכלל. —

כבוד חכמים ינחלו.

כי נח נפשי' (דריב"ל) איפסק לו עמודא דנורא... וגמירי דלא מפסק עמודא דנורא אלא להר ברדא או לתרין ברדא (כתובות ע"ז ע"ב).

אחרי שהרגיש ריב"ל בנפשו שכבר מלא כריסו בגמרא ובסברא, וכי כחותיו הרוחניים נתפתחו במדה הראויה, ויעזוב את קסרין וישב לערי הדרום ארץ מגוריו מלפנים. — ואף שנעלם מאתנו מה היתה שם עסקו ופרנסתו, הנה זאת נראה כי עשרו היה רב, עד כי מאכל שלחנו היה כ"ד תכשילין בימות החול וכפלים בימי השבת (איכה רבתי ג'). והיה עוסק בצרכי הציבור, ופעם כפעם עלה יחד עם ר' חנינא ראש הישיבה, אשר בבית הנשיא בציפורי, להמליץ על הכלל לפני המושל אשר בקסרין, אשר היו חשובים בעיניו כמלאכי אלהים ויכבדם ויקם מפניהם (ירוש' ברכות פ"ה, בראשית רבה ע"ה). גם עלו יחד עם יתר חבריהם לדרוש בשלום ירושלים (ירוש' מעשר שני פ"ג, ועי' סוף פ' השלום הנספח למס' דרך ארץ זיטא), ובשובו העלה עמו פתגמים נאווים מאנשי ירושלים (פסחים קי"ג ע"א). — והיה בראותו שלעומת שישקיע את ראשו בהווית העולם כן תעזבוהו תורתו לאט לאט (שמות רבה ו'), ויעזוב את שאון עולם העשיה והמינו, וישם אל בית המדרש פניו, ויסד ישיבה גדולה בעיר לוד אשר ישבו בה מאו גדולי החכמים ואנשי השם (עי' סנהדרין ע"ו, ירוש' מגילה פ"א ה"פ, שם שקלים ספ"ה, שם סנהדרין פ"א ה"א), ויתנהג בקדושה יתירה (ירוש' העניות פ"ד ה"ו), והיה שוקד על תורתו במאד (עי' רשב"ם בכא בתרא קמ"ז ע"א). — ושם הטוב של בית מדרשו הלך למרחוק, ותלמידים רבים נהרו אליו מכל אפסים, ובראשם ר' שמואל בר נחמני, שהעיד על עצמו שכר תורתו הוא מפי רבו זה (ירוש' ראש השנה פ"ב סה"ד); ר' יעקב בר אידי (עי' ביצה כ"ה ע"ב), אשר בשום לב התבונן אל כל מעשיו והוראותיו והיו לו לאור לנתיבותיו (עי' עירובין ט"ו, יבמות ס); ר' שמעון בן פזי ור' סימון, אשר מחויבים תורה אנחנו להם בעד הרבה ממאמרי ריב"ל אשר הביאו אל בית אוצר ההלכה וההגדה (עי' סדר הדורות בערכם). ויש שהיו הולכים אליו רק לשמוע ממנו דברי הגדה אשר הצמיין בהם ביתר

חדשים גם ישנים 3 № (*)

מוזכרת יגון לפמירת ידידי החכם הנכבד והחוקר המפואר הר"ר שניאור זק"ש נ"ע.

א. משירי חכמי ספרד הקדמונים.

א. איזה שירים מהראב"ע.

[באוצר הספרים הקיסרי דפה נמצא תהלים כ"י שאצל כל מזמור נמצא שיר או פיוט (ולפעמים גם שנים ושלושה) השייך ברב או כמעט לתוכן המזמור, והמחברים הנרשמים הם: ר' אבינדב (בן בראשי החרוזים ונרשם בטעות יונדב), ר' אברם או אברהם (על הרוב מהראב"ע), ר' אלעזר או אלעזר בבלי או אלעזר טראבלסי, ר' אפרים. חרוזי (ר' יהודה אלהרזי), ר' יהודה או לוי (על הרוב מ' יהודה הלוי), ר' יוסף הרב, ר' יצחק או יצחק לוי, ר' ישועה, ר' ישראל הדיין, ר' משה (בן עזרא), ר' סעדיה (איננו הרס"ג כי אם פייטן מאוחר), ר' עובדיה, ר' צדקה או צדקה בינה, ר' שארית, ר' שלמה הקטן (בן גבירול), והפעם אבחר מן השירים האלה איזה מהם שיוכלו להיות כמלואים לדיואן הראב"ע הנדפס מהמנוח ר' עקיבא איגר או דר' עגערס (ברלין תרמ"ו). ובפעם אחרת בדעתי להדפיס את שירי ר"י הלוי שלא נדפסו עוד].

1. ברף ו' וז' מן הכ"י באמצע מזמור י"ט נמצא השיר הרשום בדיואן הנדפס במספר 59. אולם בנדפס יחסר ראש השיר ובכ"י שלנו הוא בשלמותו. וגם כמה הקונים אחרים נוכל להוציא מנוסחאות הכ"י. ולכן אדפיסו פה בשלמותו. וזה תארו:

שמים וחילם.	ובני אדמה למולם.
אב אחד לכולם.	ושמו טבורך לעולם.
אל נורא עלילות.	לו יאתו התהלות.
הבענה התולות.	מתרוצצות על מסלות.
ראשיהם כגולות.	על טחבר [ות] העגולות.
[עד כאן חסר בנדפס]	
פעם על שמאלם.	ועל ימינם שבילם.
אל השום ותלם.	בתלי (1) והוא רם ונעלם. פומ'

(*) שני הגומרים הראשונים נדפסו במה"ע המצפה בשנת תרמ"ו. (1) אודות התלי בספרות ישראל דברתי במאמר תלי — את ליא הנדפס במה"ע בן עמי בשנת תרמ"ו. ולעת כזאת איכל להוסיף עליו הרבה ואמנם אין זה מקומו. רק אביא הערת הרר"א יעללינעק גר"ו בסכתבו אלי כי התכור חסר הנכתב בסגנון המרשימים המאוחרים הנזכר אצלי שם הוא ס' הבהיר.

ברא אל פלכים .	בתים לשבעה מלכים .
הולכים על דרכים .	ישרו ואם הם הפוכים .
בימינו המוכים .	ובאהבהו מסוכים ⁽¹⁾ .
כי פיהם וקולם .	רוצה והוא מסלולם ⁽²⁾ .
זה חפצם ואולם .	אין זר להשיג גבולם .
רוח אל תניפם ⁽³⁾ .	כה ועוז החליפם .
ראשיהם כסופם .	טוב ירדפו טוב רדפם .
החסד אספם ⁽⁴⁾ .	וצניף כבוד צנפם .
הורידם והעלם .	גם העלימם וגלם .
גבהותם ושפלם .	עדות לאל חי פעלם .
מה יקרו כרובים .	ככני אלהים חשובים .
מולידים שביבים .	פעם-ופעם רביבים .
מכסאו חציבים ⁽⁵⁾ .	ובאצבעותיו כתובים .
מרוחו אצלם .	ובהר מרומו שתלם ⁽⁶⁾ .
נושאים כם וכולם .	אך שם כבודו ⁽⁷⁾ סבלם .

2. [ברף כ"ג וכ"ד מן הכ"י למזמור כ"ח נמצא בשלמות השיר הרשום בדיואן הנדפס במספר 85 ושם יחסר מסוף הבית השני עד סוף כל השיר].

אל אל בני אלים ינהרו ויקוו .

איש ממקומו לו יקדו וישתחוו . פזמ'

ברים כתרשישים .	תארם בלי שמצה .
יש כארי ראשים ⁽⁸⁾ .	יש כשור ועוף נמצא .
יש על דמות אישים .	פעלם לאל נרצה .
יורדים וגם עולים ⁽⁹⁾ .	לעשות אשר צוו .
חיים לעולם לא .	יוגעו ולא ידוו ⁽¹⁰⁾ . פזמ'
רצים בלי רגל .	רק ינופפום רוחות .
כפם ככף עגל .	נמשלה בתוך מוחות .
שם פועלם דגל .	יתנו ובמנוחות .
דומות לגלגלים .	יעתקו ויתאוו ⁽¹¹⁾ .
לכת במעגלו .	יכספו ויתאוו . פזמ'

⁽¹⁾ בנדפס משוכים ⁽²⁾ בנדפס רוצם והוא סתללם .

⁽³⁾ בנדפס הניפם .

⁽⁴⁾ בנדפס החסד אפפם .

⁽⁵⁾ בנדפס אל כסא קרובים . והרוז ג' שם קודם חרוז ב' .

⁽⁶⁾ בנדפס חרוז משונה: מאורו צלם . ולרוב תמונות פעל .

⁽⁷⁾ בנדפס שם אדוני .

⁽⁸⁾ בנדפס כארי חשים .

⁽⁹⁾ בנדפס והם עולים ומכאן ואילך חסר שם .

⁽¹⁰⁾ ידוו מן היה דות לבנו .

⁽¹¹⁾ ויתאוו מן תתאו ?

מה נכבדו שירים .	שוררו בני עליון .
יושבים בנסתרים .	מאנוש ושם כביון .
עוז אל שמו הרים .	בם לעד כלי דמיון .
יפעל באין כלים .	מעשיו ולא ישו .
רק ספרו גדלו .	הוא אמת ולא יתוו .
אל אל בני אלים .	תם .

3. [ברך מ"ט בכ"י למזמור מ"ד נמצא השיר הנדפס בדיואן ורשום במספר 62 . אך שם תחסר הפתיחה המובאה מצונן ורש"ל כמו שהעיר המו"ל (עמוד 154)] .

צור המקורא בצור ישראל .	יצעק צעקה ⁽²⁾ ואין לו גואל . פומ'
קומה לעזרת קהל ישראל . פומ'	רבו ננעי וידי רפה .
אלי לפנים ימינך רמה .	לא אפתחה עם מחרפי שפה .
הבט לבנך בכורך למה .	אחר הרוג כל ילידי רפה ⁽²⁾ .
נמכר לעבד ביד האמה .	גדרם ומה יעשה ישראל .
איה דברך בתורתך אל .	עד עת אשר יעבור מיכאל ⁽⁴⁾ . פומ'
כי לי עבדים בני ישראל . פומ'	מיום גלותך נות אהבתי .
בי אש קנאות לבבי הבעיר ⁽¹⁾ .	שכתי מרומים וחרב ביתי .
כי נאחותי בכף איש שעיר .	אכן בעיר זר אני לא באתי .
נהפך דבר יעבוד רב צעיר .	עתה בשוכך לעיר ההראל .
כי איך קדוש אל ביד מתגאל .	גדול בקרבך קדוש ישראל . פומ'

ב. מספר בן משלי לרב שמואל הנגיד .

[במחברת ראשונה מזכרון לראשונים אספתי את כל המשלים של הנגיד שהיו נודעים לי או בספרים נדפסים וכ"י באוצר הספרים בפרמא באיטליאה . ועתה אוסיף עליהם עוד משלים שמצאתי בכ"י בלתי מנוקדים ונקדתיים לפי המשקל . ובהמשך המאסף אתן את יתר המשלים שלא יצאו עוד לאור] .

1. אַל נָא תְהִי חֵבֵר לְרִשָּׁע	2. אִם תַּעֲזֹב אֶח וְתִקְוֶיךָ
גַּם אֵל יְהִי רִשָּׁע בְּחֻלְקֵךָ .	כִּיּוֹם בְּאַהֲבָה יִשָּׁנָה .
כִּי הוּא אֱלֹהֵי רִשָּׁעוֹ יִשְׁיבֶךָ	תְּהִיָּה כְהוֹרֵם בְּשָׁעָה
מִקֵּם תִּשְׁיבֵהוּ לְצַרְקֶךָ .	בְּנֵן הַקִּימוֹ בְּשָׁנָה ⁽⁵⁾ .

(1) הבעיר . כן גם אצל רש"ל ובדיואן תבעיר .

(2) בנדפס יצעק לפניו .

(3) בנדפס חרוז ג' קודם ב' .

(4) אולי צ"ל יעמוד מיכאל ע"ד הכתוב בדניאל י"ב א' .

(5) הקימו בשנה . שהיתה נצרכת שנה שלמה להקים אותו .

3. אין חמא לעושה אשר לו
יתבון עצתו בנפשו.
כי אין מנלה לאדם
סוף מעשהו בראשו.
4. אין בננזים כננו
עצות בנפש ליום זר.¹
וכמו המון יד במרם²
בוא יום מהומה מפוזר.
5. אם תחזה רע במקום³
אין על מקומך בריחים.
או יקרך בוז בארץ —
מי שך נתיבך ברחמים?⁴
6. אם תאותרך לאחוז את
עצה מיושרת ושוה.
לבך תפנה לה ומרה
תמרה עצת חנה ואזה⁵.
7. אשר חכמה לישרי לב
ולא לנעוים נתן.
יהי דומה לקושר על
גרון בלה עדי חתן.
8. אשר לבו בלבו רם⁶
ולא יורם במקהלות.
ואל רומם במסתרים
ירוממו בהגלות.

ג. משירי ר' שלמה בן גבירול.

[בחלק מדיואן רשב"ג בכ"ו מצאתי כמה שירים ופיוטים ממנו שעוד לא נודע טבעם בעולם הספרות. ובניהם גם שני שירי מספד על מות רה"ג. ועם השתים שנודעו עד כה (ג'ד ע' זה קרן עדינה הטובא מהראב"ע ובכו עמי הנדפס מדוקעס בשירי שלמה) הרי כאן ארבע קינות מרשב"ג על פטירת הגאון הזה. והנה נמצאו עוד קינות לנפטרים בכ"ו זה שאולי איזה מהן שייכות לרה"ג. ואקה להרפיסן בהמשך המאסף].

1. (קינה על פטירת רב האי גאון. ורשום עליה בערבית: וקאל ירתי רב האי ז"ל).
הלא תכבו בני גלות המוני
עשו מספד והלילו באפרת
לבת ציון באונינו זעקה
מצאוני קראוני עוני
וקם כחשי וגם ענה בפני.
הלא תכבו לציון [בני יוי].¹
והשמיעו בבית לחם אמוני.
טעוררת בכל קרה יגוני.
וקם כחשי וגם ענה בפני.

¹ ליום זר. כמו ליום צרה ואסון.

² המון יד. כפי הנראה הכונה לאנשים בעלי מלחמה טוגי לב הבורחים משדה המערכה קודם נצחון אויביהם ופרס שבאה מפלתם ומהומתם על ידי המלחמה. ואולי צריך להגיה המון עם.

³ בכ"ו כתוב: או תחזרע ותקנתי לפי המשקל והענין.

⁴ על דרך מאמר חז"ל מאן דבוש ליה בהא מתא ולא אול למתא אחריתא.

⁵ עצת חנה. כפח"נ מלה רמשתמעא לתרי אפי: עצת חנה לאדם בעין הרעת ועצת

חות דעת אחרים שאינם בקיאים בעסקיך כיאות. ואזה = תאות הלב.

⁶ המלה רם פה למעליותא. בהתנגדות ללב שפל החושב דברים שפלים ונכזים.

⁷ השלמתי היא בספק, כי המלה יוי תמצא למטה בבית י"א.

<p>ואיכה אתן פגנה לעיני . ואבכה בנות חשבון ואלעלא [ש]כיני . (1) ומת מלכי אשר עבר לפני . והוסר הענק מצוארוני . ושח הגל אשר אסף גאוני (4) . ושברו פך אשר בו ראש שמני . ומי ישב עלי כסא יוי . ומי ירוה במימיו צמאיני . ואיו (7) הר אשר היה כסי[ני] .</p>	<p>וא[יכה] אחריש בני ואדום ואיך [לא] אעשה מספר ו[סר] (2) צל אשר הסך לראשי והורם מעלי ראשי עמרה וסר הנר אשר נשאר לדוד (3) בני דוד שאו נור ועדות (5) למי זה אחריו תאות מלוכה ומי ישפוט עניי עם בצדק זאיו ראש (6) אשר היה כהאיי</p>	<p>5 10</p>
---	--	----------------------

2. (עור על הענין הזה . ובערבית רשום : וקאל איצא פי אלמעני).
 או מי יהי רכבי ופרשי .
 אין לי אחיתופל ולא [חן]שי . (8)
 כי [חרב]ה ארצי ומקדשי .
 כי מ . . . נהי שילה (9) ותרשישי .
 אקרע אני לבי ומורשי .

3. [אחרי הפיוט הנודע ש כולה א כולה מצאתי בחלק מדיואן כ"י הנ"ל את הפיוט הבא ועליו רשום בערבית : ולה איצא פי מתל דלך (ולו גם כן בענין כזה) . ולא מצאתי זכרונו לא ברשימת רשד"ל בנחלתו ולא במפתח הפיוטים לצונץ . ושם נזכר רק הפיוט שזופת שמש לפסח במחזור ספרד . ובראשי הבתים חתום שלמה חזק (הו' מן המלה זעפך) . והוא על דרך בקשה ושיחה בין כנסת ישראל בגלות ובין ה' הדובר לה נחומים] .

שזופה נוזפה בשבלת (10) שזופה .
 מה לך כפופה . בלי קומה זקופה .
 השב חטופה . כשושנה קטופה .

(1) ע"ד הכתוב (ירמיה מ"ח ל"ד) . ונראה דצ"ל בכות תחת בנות .
 (2) השלמתי ע"ד הכתוב (במדבר ו"ד ט') אף כי המלה וסר תמצא בבית ט' .
 (3) ע"ד הכתוב (מ"א י"א ל"ז) למען היות ניר לדוד עבדי . וידוע כי רה"ג היה מורע בית דוד .
 (4) נראה כי הכונה שרה"ג אסף אצלו כל מדה יקרה שנוכל להתפאר בה . וגם הוא היה האחרון והמאסף למחנה הגאונים .
 (5) כפה"צ הכונה היא : שאו את ארון הנפטר שהוא חשוב כס"ת עם העטרה שעליה . ויש לפרשו גם באופן אחר .
 (6) ר"ל ראש ישיבה . ולפי המשקל צריך לנקד כהאיי (Haja) . וזהו נגד הקוראים שם זגאון Haj . וראה זכרון לראשונים מחברת א' עמוד 171 .
 (7) או ואיה . ובכ"י כתוב ואיי .
 (8) השלמתי עפ"י הכתוב (ש"ב ט"ז וי"ז) כי עצת אחיתופל היתה כאשר ושאל איש בדבר אלקים (הם האורים והתומים) . ועל חושי אמר אבשלום כי טובה עצתו מעצת אחיתופל .
 (9) המלה שילה היא כמסק .
 (10) בשבלת . כן כתוב בכ"י . והכונה לשבלת מי הצרות ע"ד הכתוב (תהלים ס"ט ג') ושבלת שפתני . ואין צורך להגיה כשבלת .

בכל עת אשר תגור. הצפצף כעגור.
בתוך מסגר סגור. היה לה צור צנה.
מאוסה תהיה לראש פנה. פו'

לפני משנאי אני המיד נכנע.
רענן ושננן⁽¹⁾ ואני נד ונע.
ילעג וישאג וידו לא ימנע.⁽²⁾
אקום⁽³⁾ לעת מרפא. ואוחיל ואצפה.
ואשים יד על פה. בלב נכפה ונספה.
כחנה מול פנינה⁽⁴⁾. פו'

טה לך דוה לב במר לבב יעטוף⁽⁵⁾.
אפיו וכפיו ברמעתו ישטוף.
זרע לך צדקה כי חסד תקטוף.
הלא⁽⁶⁾ עול ימס. וגם יהיה למרמס.
וכל אוהב חמס. לזרע מי מנה. פו'

הלכו שנותי ביגון ואנחה.
אקוה רוחה. והנה קול ציחה.
בטרם צרי בא נפשי נלקחה.
דוה לכב⁽⁷⁾ נאנח. קוה ואל תנח.
לאל כי לא יונח. ומאויב תהי נח.
ותפרח כמו גנה. פו'

חלו וכלו עיני מיחל.
זעפך אשא ונאלמתי כרחל.
אולי מצוקי יהי לפשעי מוחל.⁽⁸⁾
אל הרכה נגוע ומוכה. בלב נשבר ונרכה.
ליל ויום יחכה. לשמך אל קנא. פו'

קשורה ביד צר בצפור בכף תינוק.
ידחק וישחק והיא האנק אנוק.
שמעי נא עניה⁽⁹⁾ יושבת צינוק.

(1) רענן ושננן. מוסב על משנאי בחרו הקודם.
(2) וידו לא ימנע. מהכות אותי סכות רבות ועצומות.
(3) אקום. נראה דצ"ל אקוה ע"ד הכתוב (ירמיה ח' ט"ז) ולפי הענין.
(4) כחנה מול פנינה. ע"ד הכתוב (ש"א א' ו' וי"ג).
(5) במר לבב. בכ"י כתוב ליבב שאפשר לקרותו ליבב. אך ההמשך אינו עולה יפה.
ויעטוף מוסב על דוה לב ע"ד תפלה לעני כי יעטוף. והבית הזה הוא תשובת ה' לישראל.
(6) הלא. בכ"י הלה.
(7) לבב. בכ"י ליבב. ומכאן תתחיל תשובת ה'.
(8) ע"ד מאמר חז"ל יסורין ממרקין עונותיו של אדם.
(9) מכאן תתחיל נחמת ה' לישראל.

צפי לי וחכי, מהרה אנכי אשלח מלאכי.
לפנות את דרכי, בערב בכי.
ולבקר רנה.

4. [שם בכ"י הנ"ל. ובערבית רשום: וקאל יצף מקאם כאן פיה (ואמר בתארו ובהללו את המקום ששכן בו). וזהו שלא בדיוק, כי באמת הוא ע"ד שיחה בין איש הקורא למשורר להתענג כמשתה שמנים וביין רקח. והוא גוער בו ומשיבו כי זכרון בית המקדש החרב ושממת ארץ ישראל ימנעוהו להתענג בהתענוגות בשרים].

ואומר אל תישן, שתה יין ישן, וכופר עם שושן.
ומור עם אוהלים.
בפרדם רמונים, ותמר וגפנים, ונמעי נעמנים.
ומיני האשלים.
ורגש צנורים, והמית כנורים, עלי פה השרים.
במנים ונבלים.
ושם כל עף מונף, יפה פרי ענף, וצפור כל כנף.
ירנן בין עלים.⁽¹⁾
ויהגו היונים, כהונים עונים.⁽²⁾ ותתור עונים.
והמים⁽³⁾ כחלילים.
ונשתה בערוגות, כשושנים סוגה, וננים החוגות.
במיני הלולים.
ונאכל ממתקים, ונשתה מזרקים, ואנהג⁽⁴⁾ כענקים.
ונשתה בספלים.
ואקום בכקרים, אני לשחוט פרים, בריאים נבחרים.
ואלים ועגלים.
ונמשח שמן טוב, ונקמיר עץ רטוב, כטרם יום קטוב.⁽⁵⁾
ובוא בנועלים.⁽⁶⁾
נערתיהו דום דום, עלי זאת איך תקרום, ובית קרש והדום —
אלהים לערלים.⁽⁷⁾

(1) בין עלים, בכ"י עלים.
(2) עונים, אות ע' בכ"י בספק. גם המלה עונים תמצא כסמוך בחרו זה, אולם נוכל לומר כי בראשונה הכונה צועקים ובשניה משיבים.
(3) והמים, או והמים או והמים, והראשון נראה עיקר.
(4) ואנהג כענקים, כפי הנראה נשתבשה המלה הראשונה, ואולי צ"ל ונגהג, ר"ל נתנהג במנהג הענקים האוכלים ושוחים הרכה לפי כמות גופם.
(5) כטרם יום קטוב, כטרם נכרת היום ועבר מן העולם וכא הלילה תמורתו, או יום קטוב הוא כמו יום קטב הוא יום המות, והמלה יום היתה חסרה בכ"י ונשלמה ע"י סופר מאוחר, (6) ובוא בנועלים, המלות האלה הן קשות ההבנה, וגם אם נקרא בנעלים אין סגנון הלשון עולה יפה, ואולי צריך להגיה והוא בנועלים, ר"ל כטרם יבוא יום הקטוב או יום הקטב שהוא ינעל השער בעדנו לנצח כי לא נוכל לפתחו ולצאת לשמות כמו בזמן ימי חיינו.
(7) ר"ל ביד הישמעאלים ערלי הלב.

בכסלה דברת . ועצלה בחרת . והכל אמרת .
 כלצים וכסילים .
 ועזבת הגיון . כתורת אל עליון . ותגיל — ובציון
 ירוצון שועלים ? ⁽¹⁾
 ואיך נשתה יין . ואיך נרים עין . והיינו אין . ⁽²⁾
 מאוסים ונעולים ?

ד. משירי ר' יהודה הלוי ומליצותיו .

1. [אחרי האזהרות מר"ה לשבת הגדול המתחילות אשאלה רשיון נמצא ככ"י הפומון הבא . וכפי ערות צונץ ולאנדסהוימה הוא מובא גם באילת השחר שאינו נמצא בירי . וראה גם בלוח השירים לרשד"ל בדיואן עמוד 16 סימן פ"ג . ובראשי הבתים רשום יהודה . ומי שנמצא בירו הס' אילת השחר יוכל לברר את המקומות המסופקים ולתקן את המשובשים] .

יעורר נאם חזה	לפרות השבויה .
ונועם צור תחזה	כלה הפדויה .
ועם אכיון ונכזה	ישורר לדר עליה ⁽³⁾ .
למוער הזה כעת חיה .	
הוד חילי תשובכ	ושוד חלוי תרפא .
ורוב חסרך תסוככ	לעם ישעך מצפה .
ולקראת צר תיכב	ויחלש וירפה .
אשר זכרך אנוככ	וארשת שפת פה .
בעד ימין ⁽⁴⁾ תיפה גדר הרחוויה .	
וכלה לקנותה	במאמך ⁽⁵⁾ תמהר .
ותבוש אויבתה	ולאורה תנהר .
וכימי קדמיתה	בחנה תוחר . ⁽⁶⁾
והסיר קדרותה	וטומאהה תמהר .
ובגדי אלמנותה עם שמלת שביה .	
דר כגכהי מרומים	חון על כת מגולה . ⁽⁷⁾
אשר מכל לאומים	לקחת לסגלה .

⁽¹⁾ האם תגיל ותשמח בעת אשר שפם הר ציון ושועלים הלכו בו ?

⁽²⁾ בעת שאנחנו נחשבים כאין .

⁽³⁾ לדר עליה . לשוכן מרומים .

⁽⁴⁾ בעז ימין . ר"ל בעז ימינך .
 בעז ימין . ר"ל בעז ימינך .

⁽⁵⁾ המלה במאמך נכפלה בכ"י בטעות .

⁽⁶⁾ תוחר . מן והמשכילים ויהירו, אך בפעל .

⁽⁷⁾ כת מגולה . כפ"ג ההוראה היא : כתה הנמצאת בגלות .

ואל ציון ברחמים
להראות העמים והשרים את יפיה .

היום סדרתי
ולשמך שרתי
ומענך ¹ שברתי
העת הערפתי
ענה כי נעתרתי ושיחתך רצויה .

2. [הפיוט הבא הוא ווצר לפסח . וברשימת הדיואן לרש"ל הוא סימן קצ"ג כחלק א'. ואצל צונץ במפתח ולאנדרסוזה לא הוכא . וכפי הנראה לא נדפס עוד . ובראשי הכתים רשום יהודה (כפלים) לו י].

ישוב לאחור צל נמה בעור יומם —
לאור והגלות סתום אשר עמם .

הוד ² נר בנו ישי די מהיות נדעך
כנור בני לוי רב מהיות דומם .

האל אשר הגלם יפקוד להעלותם
כן יעשה נוהן שמש לאור יומם .

יומם ולילה אהלל ליוי
האיר אור פניו אל עבר פני .

העלה נרות אור וימש השך
עת ³ לרקיע קרע חלוני .

ויואל להת מהודו עלי
ורוחו דבר בי על יד נאמני .

דרך יחלק אור הדריכני ⁴
יומם בא משעיר וזרח מסיני .

העת מעמתי צוף דתו שחתי
באו נא וראו כי אורו עיני .

לא אהלך במעקשים ואתה
אור נתיבי ובך מנתי וחבלי .

ועמלי בדתך לי מנוחה
אזכרה חסרך ואנשה עמלי .

ייעפו בויערים ונוקשו חשכים
ואני רק דברך נר לרגלי .

¹ ומענך . נראה דצ"ל ומעמך . כי אם נקרא ומענך אין ההמשך עולה יפה .

² המלה הוד בשלמותה תצורף אל השם יהודה .

³ עת . בנוף הכ"י כזוב קרא . אולם בגליון נתקן עת .

⁴ בכ"י נקוד בטעות הדריכני וצריך לנקד המלה הדריכני .

3. [את השיר הקצר הזה מצאתי מיוחס בכ"י לרי"ה. ועליו רשום בערבית: צפה אלטויר ואלוהור (אודות העופות והפרחים). ואחשוב כי לא נדפס עוד. וגם ברשימת הריואן לרשד"ל לא מצאתי זכרו. ואתננו פה אף כי בספק הוא אם רי"ה מחברו. ואולי הוא מרב שמואל הנגיד (ראה הערה 1) או מאבן גבירול].
ראו מה נעמה סיסים בציצים⁽¹⁾ יצפצפו וכנפיהם פרושים.
וגלות יורדות על החצצים⁽²⁾ והרוח תרחף בין הדסים.
וכל עץ צץ וכל אנוש שש בצלו ופארותיו בפירותיו עמוסים.

4. [ברשימת רשד"ל לריואן הפתגם הקצר הזה מצוין במספר שכ"ח מחלק א'. וכפי ידיעתי עוד לא יצא לאור הדפוס. ובכ"י רשום עליו בערבית: ולה פי בעץ אכואנה פי אלמעני (ולו לאחר מירדיו בענין הזה). ולמעלה מזה נמצא השיר ל כל אי ש שהוא ברשימה הנ"ל סימן קמ"ח מחלק א' ובערבית כתוב עליו: ולה ענד מפארקתה בעץ אכואנה (ולו בפירודתו מאחד מירדיו). וכן נראה מתוכן השיר הבא כי הוא בענין הפירדה].

שמש אשר פנה וצל המעלות נוח להשיבו עוד באור השחר.
כוא נא ירדי כי כך ישוב חלום אלה מצפים לך ואל תתאחר.

5. [ברשימת הריואן לרשד"ל סימן ע"ה מחלק א' רשום באתם למימי מעין. והוא מעות הדפים או מעות כותב הכ"י. כי הנוסחא הנכונה היא בזיתם כנראה מתוכן הפתגם. ובערבית רשום עליו: וקאל פי בעץ אלפתיאן... (ואמר על נער אחד...)] ופה נמחקו איזה מלות ולכן קשה להבין ענינו. ואולי הכין האישי צנור המקלח מים רבים נזרקים למעלה כמו הפונטען ושפרינגברוננען].

בויתם למימי מעין ותאמרו הנה לאט הולכים כמי שילוח.
מה תעשו עמי⁽³⁾ ומימי מי גאון ירדן אבל מים אבל מי נח.⁽⁴⁾

6. [השיר הבא מצוין ברשימת רשד"ל במספר רצ"ו מחלק א'. והוא משירי חשק. ובכ"י שלנו הוא כתוב אחרי הפתגם עפרה תכבס. וגם הוא לא נדפס עוד לפי הנודע לי].

לקראת חלל חשקך קרב החויקי ובאש נדוד האהבה תדליקי.
מאסת בי עלכן תריקי לי חנית ואני בנפשי אססה הריקי.⁽⁵⁾

(1) סיסים בציצים. עופות (מן וסיס ועגור בירמיה ח' ז') בפרחים. וכן בשיר ר"ש הנגיד (זכרון לראשונים א' עמוד 10 שיר י"ב): ושתו עלי ציצים וקול סיסים. והנה לפי מבטא היהודים השוכנים בארצות הערביים הכרת אותיות הס' והצ' קרובה זו לזו כמו בשפת ערבית.

(2) וגולות מים יורדות על האבנים.

(3) עמי, אולי צ"ל עמו.

(4) אבל הראשון הוא כפה"ג אבל בהוראת נהר ונחל כמו (בדה"ב ט"ז ד') אבל מים. ואבל השני הוא בהוראת אמנם. ומי נח הוא המבול. או ירמו לספור הכתוב משכרות נח כמשתה היין?

(5) הוראת המלה הריקי פה לא אדע כברור. ואולי צ"ל הריקי בחית בהוראת הריקת השנים. גם ברוחק נוכל לפרש כי המשורר יתאמץ בנפשו לבלי הריק חניתו גם הוא להלחם עם האהבת נפשו ולשלם לה מדה כנגד מדה.

רעיה צבי לא טוב היות דודך שבי קרבי ורכבי הנדוד הרחיקי .
 ערש דוי הפכי לערש הענוג ודבש וחלב אוהבך הניקי .¹

ג. מספר דברי ימי היהודים בלתי נודע.

[כדף א' מכ"י ישן (והוא כתוב במשיטא ספרדית מורחית) נמצא חלק ממעשה דוד א ל ר א י ² בשנויים מספור בעל שבט יהודה (אף כי איזה מקומות מסכימים עם לשון שבט יהודה) ושה"ק. ואח"ו ידבר אדות הראב"ד והרז"ה ג"כ בסגנון אחר מן המסופר בספרי הקורות הנודעים לי. וללא תועלת יהי להעתיק פה הדברים ככתבם. והמחבר או הסופר היה מיוצאי ירך בני איטליא, כאשר נראה מזה שהוא כותב יאודי יאודים תחת יהודי ויהודים כנהוג בבני איטליא והיוצאים משם לארצות המזרח].

.... באותות שקר ואומר להם כי השם שלחו לכבוש את ירושלים. והאמינו בו מקצת היאודים וקראו אותו משיח. ומלך פרס כאשר שמע ענייני האיש ואיך הוא מצליח ומתקרב אליו ומקבץ עמים פחד נכנס בלבו, ושלח לו שליח שיבא אצלו בכמחון גדול ושיראה אותותיו ואת מעשיו. ואם הם אותות ידע כי הוא משיח באמת וידע כי מה' היתה לו. ובא אליו בלא פחד ובלא מורא. ואמר לו המלך האתה הוא מלך היאודים. ויאמר אני כי ה' שלחני לפדות את עם בני ישראל ³. ויצו המלך לתנו[פסו] ולהשימו כבית הסוהר. ובשופ [צ"ל ובסוף] ג' ימים היה המלך מדבר עם שריו ועבדיו על דבר היאודים. וירא והנה דוד בא לקראתו שהתיר את עצמו מבית האסורים בלי רשות שום אדם. ובעת שראה אותו המלך ⁴ נבהל ואמר לו מי הביאך ער הלום. אמר לו חכמתי עמדה לי כי אני איני ירא ממך. סיד צעק המלך בקול גדול ואמר תפשוהו. ענו לו שריו ועבדיו ואמרו לו אין אנו רואים אותו אלא בשמיעת קול בלבד. מיד המה המלך על חכמתו. וענה ואמר למלך הנני הולך לררכי. והיה הולך והמלך ושריו ועבדיו אחריו ער בואם על שפת הנהר. והוא לקח סודרו ופרש על פני המים ועבר עליו. באותה שעה ראו אותו כל עבדי המלך שהוא עובר במים על סודרו. והלכו אחריו בריגיות קמנות ולא השיגוהו. ואמרו כי אין מכשף בעולם כמו זה. ובאותו היום הלך טהלך עשרה ימים בשם המפורש. ויוגד ליאודים את כל אשר קרהו ויהמהו כלם על חכמתו. ואח"כ שלח אימיר אל מוטינין ⁵ אלכליפא אשר כבגד אד אדון הישמעאלים לרבר עם ראש

¹ המלה ודבש תחסר בגוף הכ"י ונוספה בגליון.

² אחשוב כי הקריאה הנכונה משם זה (שנשתכש אלרואי, אלדויד, אלמוסר) הוא אלראי. ר"ל בן עיררי (היא העיר הישנה ראג עם כפרם) הנקרא אלראי בערבית ופרסית.

³ עד המקום הזה הלשון מסכים (בשנויים קמנים) עם לשון שבט יהודה שמות נראה על כל פנים כי שני המחברים שאבו ממקור אחד.

⁴ בשבט יהודה לא נמצא מאומה מביאת דוד לפני המלך.

⁵ בשבט יהודה נשתכש אלמועדיון.

הגולה ועם ראשי הישיבות ולמנוע את דוד מלעשות כדברים האלה ואם לאו אהרוג [יהרוג] את כל היאודים הנמצאים בכל מדינות מלכותו לפי חרב. והיתה עת צרה בכל מדינות פרס. ושלחו היאודים כתב אל ראש הגולה ואל ראשי הישיבות שבארץ בגדאד לאמר למה נמות לעיניכם גם אנחנו גם כל היאודים ומנעו את האיש ולא ישפוך דם נקי בקרב ישראל. או כתבו לדוד כתב לאמר כי לא הגיע זמן הגאולה. כי לא בכח יגבר איש כי לה' התשועה. ואנו אומרים לך כי תמנע עצמך מלעשות הדברים האלה. ואם לאו תהיה מנודה מכל ישראל. וכאלה שלחו לו כתבים להחזירו. וקבל כל הכתבים וקראם ולעג ושחק ולא שמע אליהם. והאל המרחם שם בלב מלך זיוין⁽¹⁾ אל דין מלך התוגרמים ומשועבד היה למלך פרס. והיה אוהב היאודים מאד ומכיר היה לחמיו של דוד ואמר לו איה ידעתה את עמך איך הם בצרה עצומה עם מלך פרס. לכן עליך להציל את עמך ועשרת אלפים זהובים יתנו לך היאודים ואנכי אערבנו מידי תבקשנו. ובלילה ההוא קרא חמיו לדוד אל המשתה והשקהו כראוי. ובחצי הלילה והוא כסוּח ישן שכור קפץ עליו וכרת את ראשו. והביא הראש בידי זיוין אל דין ותשקוט הארץ. — נחזור לענייננו⁽²⁾.

ובשנת אלף תפ"ו לשמרות היא שנת ארבעת אלפים ותתקל"ו ליצירה חבר ספר היד שהוא ספר משנה תורה. והראב"ד ז"ל בעל ההשגות מעיד כי מלאכה גדולה עשה באספתו דברי גמרת בבלי וירושלמי ותוספתות. ועם כל זה היה מקנמר עליו בהשגותיו⁽³⁾ כי הראב"ד היה זקן בימי הרמב"ם. כמו שמצאתי בתשובה להראב"ד שכתב על הרמב"ם ז"ל. וז"ל הוא נער ואנחנו ישישים⁽⁴⁾ וכו'. אמנם כי הראב"ד חבר ספר כמו משנה תורה כדמותו כצלמו ולא יצא מבעו לעולם⁽⁵⁾. ואמנם חיבור הרמב"ם האיר עיני כל ישראל ונתפשט בכל העולם. ומזה הטעם השיג הראב"ד על הרמב"ם ולה"ה בדברים קשים. ועל כן אמרו הטוּשלים כי הרמב"ם שמייה גרים ליה והוא הר"מ במז"ל שזכה ונתפשט חיבורו. ⁽⁶⁾ והראב"ד שמייה גרים ליה הר' אב"ד ר"ל אבד חיבורו. והראב"ד גם כן השיג על השגות הרב זרחיא הלוי בעל המאורות שעשה על הר"י אלפאסי.

אמנם הר"י הלוי ולה"ה השיג על הראב"ד ולה"ה על ספר שחבר וקראו

⁽¹⁾ בשבת יהודה בשבוש זיד אלדין.

⁽²⁾ מזה נראה כי מעשה דוד אלדאי הביא רק בדרך אנב.

⁽³⁾ גם בשחק כתב: „כי הראב"ד לא השיגו כאוהב ומבקש דעת זולתי כאויב ומספר כגנות הרמב"ם כנראה כרוב השגותיו". ולעמית זה יאמר בקה"ד: „ועכ"ז לא היתה כונת הראב"ד ז"ל ת"ו מפני שנאה או קנאה או למעט כבוד הרמב"ם וכו'". וראה עוד מה שהביא בשחק בשם תשובות הרמ"ע סי' ק"א ומשנת חכמים לרמ"ה.

⁽⁴⁾ זה הביא בשחק שם בשם תשובות הר"ש בר צמח סימן ו'.

⁽⁵⁾ גם בקורא הדורות כתב אודות הראב"ד: „ועוד חבר ספר גדול כמו ס' הרמב"ם מדינון". וראה בס' אור החיים לר"ה מיכל בערכו.

⁽⁶⁾ ר"ל כי היה בעל מול טוב. וכפי הנראה בעבור זה יחלקו הספרדים את שם הרמב"ם ויכתבוהו: הר"מ במז"ל. אולם גם את שמות הראב"ע והרמב"ן יחלקו בן.

ספר בעלי הנפש וחלק אותו לשבעה שערים. שער הפרישה. שער הוסחות. שער הכתמים. שער הבריקה. שער המכילה. שער המים. שער הקדושה. והשיג עליו הר"ז הלוי וקרא שם זה הספר סלע המחלוקת. וזה הר"ז הלוי זלה"ה מעיר לוניל היה. וחבר ספר כנגד הרי"ף וקרא שמו ספר המאורות. והיה ככ"ן י"ח שנים. והיה בשנת ד' אלפים תתק"י. והיה משורר והלץ⁽¹⁾ גדול. כמו שכתב בתחלת ספרו על דרך הלצה כמתק לשונו הצח ומצחצח כאשר עיניך תראנה בהקרמה שלו. וזהו קצת מנופת לשונו וז"ל והנה בא לידי ספר בעלי נפש רב. והוא על המשכב. מורה צדק בתורה שבעל פה ובכתב. להסיר כל מעשה נאלח ונתעב. ואני אוהב אהב. ואיני להב נצב. ולא חפץ קרב. ואת הרב איני רב... [אחרי נסדר לדפוס מצאתי שהוא מס' דברי יוסף לר"י סמכרי].

ד. ממעשה שהיה בתורכיאה וסרביא.

[כב"י משני דפים מחוברים (שביניהם יחסרו לכל הפחות עוד שני דפים) נמצא ספר המעשה אשר קרה לסוחר ר' אליהו ולסוחרים יהודים אחרים מעיר בליגרד היא עיר הבירה מארץ סרביאה. והסולטאן ביזיט השני הנזכר פה הוא השני שמלך בתורכיאה משנת 1481 עד שנת 1512 למה"צ. וכמה פרטים נובל ללמוד מהספור הזה. וביחוד רואים אנו כי אף כי היתה אז חירות גדולה לבני עמנו בארצות התוגר. בכל זאת עברו עליהם צרות רבות ורעות מתגרת יד מושלי המחוזות והפאשים].

... אין כסף וכשהיו מושכים אותו ללכת לפתיח החנות היה אחד ממנו כבית גויה אחת. ושמע אותה אומרת אוי לאליהו שבא פה בשעה רעה לעשקך ולהעבירך. ואמר אל הגויה הנז' להודיעו הוכן דבריה מאין הודעו לה. והשיבה כי שר אחד אהובה משרי המושל הגיד לה בסוד כי תכף בואו נועצו ויתחכמו לו להתגולל ולהתנפל עליו לקחת אותו לעבד ולחמוס את ממונו. ובשמענו חרה לנו עד מות ונגד לו את הדברים האלה. ויאמר לא אשית לבני לואת כי אמהר מלאכתי ואשוב אל העיר אשר יצאתי משם. ובר"ח חשון בקש ממנו והשכרנו לו שלשה אנשים ידועים להיות עמו למשמרת בחנות וברך. ויסע הוא וכל אשר לו ממחרת החדש. וילך לו בפניירי⁽²⁾ אחר והגיע שם והיה מוכר סחורותיו יום יום. והיה ביום הששי היה רשע בפני עצמו ואמר אין רואני. הכין את אשר יתן לגוים למחר למכור. וצוה להם על כל טין מהסחורות זה התנו בכך שויין וזה בכך. ואילו ישב לו סנגד הרחק לא היה דבר מוגנה. גם זה לפי היראתו המורה שלא כהלכה להתיר אמירת הנכרי. אך בכקר בהשכמת יום השבת הוציא הסחורות ונתן לפניהם. והוא עומד עליהם ובאמצעותו נמכרת הסחורה כי יאמר תן יתנו וכי ימנעם ימנעו. גם שומר בנהינת המעות לשכיריו הנז' שמא יגנובו. מודד כפיו [ככפיו?]⁽³⁾ המעות ורואה המטבע אם טוב ואם רע. ככל איבריו מחלל השבת. כמו שאמרו חכמים ע"ה⁽³⁾ קורץ בעינו מולל ברגליו וכו'. ומכר באותו הפניירי חלק מסחורה. והמעות והשאר החזיר פה בבליגרד⁽⁴⁾. ולא היה

(1) והלץ. בהוראת מלויץ (עשה שם התאר מן השם הלצה). או ציל מלויץ.

(2) בפניירי, כפר או עיר קטנה. (3) בטעות כי הוא נמצא בכתוב (משלי ו' י"ג).

(4) בליגרד היא (כפי המבטא בתורכית) העיר בעלגראד (Belgrad) בסרביאה

יכול להנתק מזה לשוב מהר בשמנדרא¹ כמו שהתפאר מפני הסחורות שלא נמכרו. ויום אחד מן הימים היה גוי אחד משכיריו הנז' מספר את הקורות אותם בדרך ולאנשי בליג'רד. והיה מסיח לפי תומו ואומר איך נתן להם היהודי הסחורות למוכרם בשבת. ואמר לו חבל על ידיו ולמה לא לקחתם מעשר מן המטבע? והשיב להם לא יכולנו כי עמד עלינו כל היום ומכוין מכר הסחורה ומדירת המטבע הכל כמו שספרנו למעלה. ועוד אמרו לו חביריו הלא אין מנהג היהודי לעשות כה ביום השבת? ובמקרה עברנו לפניהם ושאלונו על זה. והשיבונו לאמר אסור לנו לשלוח ידנו ביום השבת בכל מלאכה ואפי' לדבר דבר עמו. ויענו לנו כל השכירים הנז' פה אחד הלא אליהו כה וכה עשה והשלים כל חפציו ביום השבת ודבר דבר. וזלת המעות שלא נגע בכיס אך מדר כפיו ובחר בעיניו הטובים ואנו לקחנוהו ונביא אותו. על זה בחלק כחש ובחלק התיר והורה שלא כהלכה. בהיותו חכם בעיניו ואין כמוהו מורה לאמר על יד הגוי מעות המכר אני אורה. ואין בזה טוען וערער קורא. והנה הוא לענה וראש פורה. וגורן ישעיה השי"ת יורה. ותשכון עליו עננה. ולא יכול ימכרו.² ובראותנו כי הוא מסתכן בעמדו פה יעצנו לו לתת שארית הסחורות לסוחרי העיר הזאת באשריות ולקום ולצאת מזה וכי ילך בשמנדרא. לו נעשקה סחורתי בהיות ביד הסוחרים הנז' לכולם חתורה בדברו הוא ישלח כתביו לעולם כי הסוחרים הנז' ויפיעו כל זכותו משלם. ואם ימאנו מהת יכריחם מושל העיר הזאת בהגיעו כתב ממושל על שמנדרא. כי יחוש פן יתפוש ממון סוחרי בליג'רד ההולכים לסחורה בשמנדרא. וייטב בעיניו הדבר וכן עשה. אחרי כן בקש רשות ממושל העיר הזאת להניח ללכת בשמנדרא. והעבירו בדברים מיום ליום ולא הניחו. והוא היה מחריש עליו הרעה להכין לו עלילה לעשות מה שעשה לו ביום הזה. והוציא אנשים שוללים מזה ויפשו על כפרי שמנדרא. ויקחו שלשת אלפי צאן ועשרים אנשים דרך היבשה. גם בדרך הנכר³ שלח ספינות שוללים והביאו שבעה ישמעאלים. ובעת ההיא משיח פשא⁴ מושל על שמנדרא. הוא אשר הוכאה אליו הגזירה לתפוש סוחרים בערנו. וכומן ההוא נמצאו שם י"ב אנשים מסוחרי בליג'רד ולהם סחורה מועטת עד ת"ק פרחים. וקרוב לשנה אחת היה מעביר הענין מיום אל יום מלתפוש הסוחרים בערנו. עד העת הזאת אשר פשמו אנשי העיר הזאת על גבול שמנדרא או חרה אפו ואמר הי"ב אנשים הנז' ולקח ממונם. בין על השלל ששללו בין על עגיני החמס הנעשה לנו. והי בחדש העשירי היא חדש טבת בשנה הנז' העביר המלך שולמן ביזיט⁵ יר"ה ממשלת עיר שמנדרא ממש יח פשא הנז'. ויתנה למושל אחד ושמור רק שינן. וכמעט רצה משיח פשא בצאתו לקחת התפושים הנז' לעבדים ולהוציאם . . .

¹ שמנדרא היא העיר סמנדריא (Semendria) ובמערבית סמנדרבוא (Semedrwo).

² ימכרו. כמו למכרו.

³ הנכר. אשר כי הקריאה הנכונה היא הנכר (הונגאר, Ungarn) ולא הנכר.

⁴ משיח פשא הוא Mesich Pascha.

⁵ שולמן ביזיט. הוא באיאזעט השני (1481—1512, Bajazet II).

(דף ב). המושל כי הנשים צועקות לפניו על בעליהן. והוא משיב להן בתת רק שישין את ממון בעליכן לשלחם לחפשי גם אני אתן ממון היאודי ואשלחהו מזה. והוא ידע כי שישין איש חמס להחזיר אפי' פרומה לא נמצא לעולם ממון היאודי נבלע בידו. ער שנלאה מצעקותיהן לפניו בכל יום ונתן להם את אליהו ואת משרתיו. ואמר להן הא לכן היהודי תחת בעליכן והוא יוציא אותם לחירות. ואם ינתן להם ממונם גם אני אתן. ולקחהו הנשים עבור ח' חדשים שהיה בסתר והביאיהו בביתהן. והמושל הגו' עוד ייסר את אליהו הגו' ביסורים קשים בעירו אסור בבית הסתר. ומצרת נפשו הגיד לו המטמון האחר שהיה בו מטבע הכסף. ושם לו ריוח כ' חדשים ועוד חזר וייסרו והגיד לו מטמון הפרחים. ולא הרפה ממנו עד שידע בבירור כי לקח סמנו משלם כל חשבון הסחורה שהביא כפי מה שנכתב בפנקס המכס. אז הניחו ונתנו לנשי התפושים וכל הממון תפשו לעצמו. ובהיותו בסתר יעצנו בינינו וכתבנו כתב שלחנו לו קודם שיגיד שני המטמונים למושל. וכן אמרנו לו. הנה עתה¹ בצרה כעת כמנו היום בעוד שהתפושים אסורים בשמנדרא. עשה זאת איפה והנצל וגם אנו נצא לחירות. נשלה אחד ממנו ותן לו המטבע המוכן בידך וילך בעיר פירנא² להביא אלף ליטרין בכ"ה אלפי לבני ונתן אותו לפדיונו. ונתחייב לפרוע לך המעות הגו' בזמן. ונצא כולנו לחירות וכל האסורים ילכו וישבו אל מקומם בשלום. ואתה תצא בשלום כי יניחו התפושים אחרי שהיו אסורים בעדנו. וממונך לא תפסיד אלא דבר מועט אם תתן שחד למושל. ואם לא תעשה כן דע כי מרה תהיה באחרונה. כי התפושים הם אסורים בעדנו. כאשר ידעת כי קודם בואך פה משתדלים אנשי עירנו על הדבר הזה. ולא יצאו משם בחנם אם לא בפדיון ונתן ממונך בפדיונם. ויותר טוב לקבלו ממנו בזמן מאשר תצא ממנו נקי. ובהגיע כתבינו אליו קצף ויען ברשע לבנו לאמר מוטב לי להאכילו לגוים מאשר אתן בערכם פדיון אפי' פרומה. והוא מתהפך בתחבולותיו ולפעמים שולח כתב לר' יהודה לאמר שלח לאחריך כתב להניח התפושים אשר בידו ואתן לך עור בפדיונך ר' ליטרין משי. ולפעמים אומר אתן גם לר' מנחם עוד ק' ליטרין. ולפעמים חוזר בו ואומר אם תקחו ממני אפי' רמל אחד אמסור אתכם בשער המלך ויתלו אתכם. סוף דבר אין בפיהו נכונה. ובבואו אל בית הנשים לא הרפה ממנו ולא שעה ממנו עד בלענו רוקינו. אלא פעמים מתיצב ומחרים אותנו ואת אבותינו ומקים עלינו דופי. לאחד יאמר השתחוה לצלם³ זמן אחד. ולאחר הסכים להמיר ולהשאר פה. ולאחר יאמר כי הוא ממשפחה פסולה. לכולנו יתן דופי. ואנחנו החרשנו לא ענינו לו כאולתו וכרביו.⁴

¹ עתה. צ"ל אתה.

² פיורנא. אולי היא העיר פריזר ענד (Prizrend).

³ על כי המושל היה ישמעאלי נראה דכוונתו לצלם ישמעאלי.

⁴ פה הפסיק הסופר באמצע העמוד ולא כתב יותר והשאיר הגיור חלק

ה. מכתב מליצה עבור שבויים בפולטאווא משנת תע"ה (1715) הנכתב בעיר קראסוב בקרים.

[את המכתב הכא הכתוב בכתב רש"י על קלף קבלתי בחוה"מ פסח שנת תרנ"א מפפד"מ מאיש משכיל נכבד ר' שבתי הייט איש ווילנא הכותב לי עוד גידון זה: "את המכתב הזה מצאתי זה כבר ותפצתי לשלה אל כבודו הרם, אך הכיתי אולי אמצא עוד וכו' וכו'. אך ידידי הרב החכם הגדול המנוח ד"ר נחום ברילל ז"ל יעצני לפני מותו לשלחו אל כבודו כי אולי ירצה למלאכתו, לכן הרהבתי בנפשי עוז לשלחנו לכבודו". וחמרא למרא ומיכותא לשקיה! ואלה דברי המכתב כחמנתו כצלמו עם השבויים שהם בודאי מהסופר ולא מהחכמים הכותבים].

גדולה מצות פדיון שבויים. אל צמרת הארוים הבנויים לתלפיות מלאים בתורה ובחסידות צוארם בחרוים לא אממהם [כן] כל כתום וארוים עדיפם מנביאים וחזוים החריפים הגדולים כחריפתם מפלגים לשטף תעלה ודרך חזוים קולם ה"ה הרבנים המאורות הגדולים בכל מקום שרהו של מלכו של עולם מגיעים. ואשר למתור מחוכרים וגבירים ה"ה ראשים ומנהיגים. המיוחדים בעררי העדרים. אחם אמונת חותן [כן] ישועות חכמה ורעת זה סדר קדשים החרשים והמסגרים. ומצדיקי הרבים ככוכבים אלו גבאי צדקה שבכל קהלה וקהלה בצדקתם משמחים אלקים ואנשים ה' אחם את הברכה כמל חרמונים.

מה מאד דלקו והרתחו כסיר מצולות רעיוננו להאריך בשלומים אמנם מה יתרון לבעל הלשון לחנם יזורה ארשת שפתיו והרבות דברים שהם אך למחשורים ומה טוב לבחור לשון ערומים בקוצר אמרים והבורא רוח ויוצר הרים ישמור את פאר מעלתם נצה לדור דורים ובזאת באנו אל הקודש קדשי קדשים ליתן עדותינו נאמנה להודיע מכעו של הנוכחי הוא האיש חשוב בידעי ובמכירי קאמינא הרר מיכאל אשר אנשיל מק"ק קארסי (Kars) במדינות דתוגר והוא ממשפחה גדולה ומיוחדים וראינו כתבים בידו משבעה טובי העיר הקודש מק"ק קארסי ומכירים אנחנו התימתיהם וכן רבים ושלמים יעידון ויגידון עליו שהי' עתיר פומבא [כן] ועתיר נכסין ומחמת שבאו שורדים כליל שבת קודש על עיר הקודש גאליץ (Galatz ברומניא) היושבת על איי הים [כן] ולקחו אותו ואת אשהו ושני ילדים בשבי בברחם לעיר איבריאל (Ibrail) ואשתו שרה שמה בת הרב חכם ר' יהודא ליב שהי' מקרם אב"ד בק"ק סאטנאב והילדים אחת נקראת רוזה בת עשרה שנים והשני' יטה בת שבעה שנים והם כהיום יושבים בשבי בפולטאווא (Poltawa) במדינת מאסקאווי והשבי נקרא אסמיפן הרסייץ (Степанъ Герасимовичъ) בצער ובדוחק גדול והרר מיכאל הוכרת להיות נודר ממקומו כציפור הנודר מקנו הפך עליו בלהית בחסרון אשתו ובניו והיו למארת חסר כסף לפדיון נפשם ואם לא יבוא עם צרור הכסף בידו לזמן המוגבל יש לדאוג שלא ישמרו ה"ו את הבנים בכן מצלאין אנחנו לפני כל נדיבי לב בכל מקום שיעבור הרר מיכאל דרך שם להנהותו מנה יפה אפיים מנה של הקדש מלשכת החשאים מנה הראוי והגונה ארמדת ולבנה¹) למשען ומשענה ואל ידמוהו לשאר ארחי ופרחי כי לא נמע באלה מסעי וגודל הלחץ זו הרחק משיאו

¹ כפי הנראה הכונה מנה יפה מזהב וכסף.

לכך וכל המרהם עליו ירחמו עליו מן השמים והי' מעשה הצדקה שלום ויחי שמם לעולם ובוה יתענגו על רוב שלום כ"ד היום יום ב' דר"ח אייר תיו עין ה' לפ"ק פה קרא שוי קרים על הים שחור (Karasubazar).

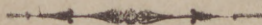
נא' חכם ר' דוד בן א"מ חכם ר' יוסף הונה פה קרא שים [בן].
ונא' חכם הלוי דניאל.

ונא' חכם ר' יצחק אשכנזי בן הר"ר אברהם ז"ל.

ונא' חכם ר' גיסי בר קלמן.

[ולמטה מן הכתב הוה ובעמוד ב' תמצאנה מליצות וחתומות איוה רבני איטליאה משנת התע"ז. אשר אמנם יקשה לקרותן. ואשר יכולתי לברר הם הרב מאיר בן שמשון מקסאלי (Casale). הרב ישראל ברכיה פונטאנילה (Fontanella) מסולורני (Solorna). הרב בנימין הכהן מריגיוו (Reggio). הרב יהודה בן חיים ממודינא (Modena). והרב מנשה בן יעקב חפץ מוירונה (Verona). והשאר לא יכולתי לקרוא].

אברהם אליהו הרכבי.

C
1094.

... the ...
... the ...
... the ...
... the ...

... the ...
... the ...
... the ...
... the ...

...